

ROOMAN TASAVALLAN MORAALISEN JA SOTILAALLISEN VOIMAN HAASTAJAT

**Viiden vihollissotapäällikön kuvaus Justinuksen *Epitoma Historiarum*
Pompei Trogi –teoksessa**

Jasmin Lukkari

Pro Gradu –tutkielma

Helsingin yliopisto

Filosofian, historian, kulttuurin ja
taiteiden tutkimuksen laitos

Yleinen historia

Ohjaaja: Professori Laura Kolbe

3.2.2015

SISÄLLYSLUETTELO

I - JOHDANTO	1
1. Tutkimuskysymys ja aiheen raja	1
2. Primäärilähde	3
1. Pompeius Trogus	4
2. Justinus	6
3. Troguksen ja Justinuksen suhde toisiinsa	8
3. Metodit	10
4. Lähteen kontekstit – Roomalaisten moraalikäsitteiden, retoriikan ja historiankirjoituksen yhteys	12
1. Roomalainen moraal, hyveet ja <i>virtus</i>	12
2. <i>Epitoman</i> historiografinen konteksti	14
5. Tutkimustraditio	18
 II - ROOMALAISET JA MUUT – TYYPILLISIMMÄT DISKURSSIT JA NIIDEN TAUSTAT	22
1. Roomalaisten käsitykset hellenistisestä idästä	22
2. Roomalaisten käsitykset puunilaisista ja Karthagosta	24
 III - SOTILAALLINEN VOIMA JA HEIKKOUS	26
1. Vihollisen voiman ylistys	26
1. Sankarillinen ja jumalten suojelema lapsuus	26
2. Sotapäällikön hyveet	30
3. Vihollisen ylistämisen merkitys	38
2. Vihollisen heikkoudet	40
1. Yhteistyökyvyttömyys ja järjestelmällisyyden puute sotavalmisteluissa	40
2. Henkilökohtaiset edut ja valtion edut vastakkain	42
3. Rikkauksien ja nautinnon himo	44
3. Rooman moraalisen korruption kritiikki vihollisten puheissa	48
1. Ensikosketus Vähä-Aasiaan ja kulttuurikontaktien korruptoiva vaikutus	49
2. Roomalaisten moraalinen alamäki	53
3. Rooman armeijan teho heikkenee	56

IV - VOIMAN VÄÄRINKÄYTTÄJÄT	61
1. Vallanhimoiset vihollispäälliköt	61
1. Vihollispäällikköjen luonnollinen aggressiivisuus ja imperiuminhimo	61
2. Roomalaisten provosointi	65
3. Roomalaiset hyväntekijöinä ja järjestyksenvalvojina	73
2. Epärehellisyys ja epäoikeudenmukaisuus	78
1. Sodassa ja ulkopolitiikassa	79
2. Perheen sisällä	86
3. Rooman aggressiivisen ulkopolitiikan kritiikki vihollisten puheissa	90
1. Roomalaisten vallanhimo	90
2. Roomalaiset vihaavat kuninkaita	96
 V - JOHTOPÄÄTÖKSET	 101
1. Sotavoima	101
2. Voiman väärinkäyttö	102
3. <i>Epitoma</i> lähteenä	105
 VI - KIRJALLISUUS	 107

I - JOHDANTO

1.TUTKIMUSKYSYMYS JA AIHEEN RAJAUS

Aion tarkastella, miten Justinuksen teoksessa *Epitoma Historiarum Pompei Trogi* kuvaillaan roomalaisten näkökulmasta ulkomaalaisia vihollissotapäälliköitä, jotka roomalaiset itse kohtasivat sodissa. Pyrkimykseni on siten selvittää, miten nämä sotapäälliköt nähtiin suhteessa roomalaisiin: toisin sanoen miten Justinus määritteli itse roomalaisia kuvaillessaan Rooman vihollisia. Rajaan aiheeni viiteen sotapäällikköön: Pyrrhokseen (319/318–272 eaa.), Antiokhos III Suureen (n. 241–187 eaa.), Hannibaliin (247–183 eaa.), Filippos V:een (238–179 eaa.) ja Mithridates VI Eupatoriin (132–63 eaa.).¹

Lähestyn tutkimuskysymystäni *Epitomassa* paljon huomiota saavan sotilaallisen voiman näkökulmasta.² Ensimmäisessä käsittelyluvussa tarkastelen, miten Justinus kuvailee näiden vihollispäälliköiden sotilaallista voimaa tai heikkoutta erilaisten positiivisten ja negatiivisten moraaliesimerkkien kautta. Selvitän siten, mistä sotilaallisen voimaan nähtiin olevan peräisin ja miten se liittyi moraalikäsitteisiin. Toisessa käsittelyluvussa tutkin, millä tavoin tätä voimaa käytettiin väärin. Tutkimuskysymykseni on kaksipuolinen, eli tärkeää ei ole ainoastaan, miten vihollista kuvataan, vaan myös mitä kuvaus kertoo roomalaisten näkemyksestä itsestään. Siksi myös näiden ominaisuuksien tarkastelu tulee toimimaan molempiin suuntiin: *Epitomassa* roomalaisia ei automaattisesti kuvata aina hyveellisinä vastakohtana paheellisiin vihollisiin, vaan Justinus antaa positiivisia ja negatiivisia esimerkkejä molempien osapuolten taholta. Tulenkin antamaan molemmissa käsittelyluvuissa paljon tilaa sille, miten Justinus kuvailee näiden vihollispäälliköiden kautta roomalaisia myös suoran negatiivisessa valossa.

¹ Tästä lähtien yleensä mainitsen Antiokhos III:n, Filippos V:n ja Mithridates VI:n käyttämättä heidän nimiinsä kuuluvia järjestysnumeroita. Nimiä on siten helpompi taivuttaa ja tekstin yleisilme selkeytyy. Järjestysnumeroita ei mielestäni tarvita, sillä tässä tutkimuksessa ei mainita muita samannimisiä kuninkaita lukuunottamatta Antiokhos IV:ta, jonka mainitsen kahdesti nooteissa 184 ja 187, Mithridates I Ktisesiä, jonka mainitsen yhdesti nootissa 145. Tässä tapauksessa erottelen heidät Antiokhos III:sta ja Mithridates VI:sta käyttämällä järjestysnumeroa.

² Roomalainen kulttuuri oli erittäin sotilaallinen: tasavallan aikana tärkeisiin valtion virkoihin pääsi vain menestymällä ensin sotapalveluksessa, joka kuului kaikkien yläluokan miesten virkauraan. Roomalaisen miehekkyyden tai hyveellisyyden käsite *virtus* rakentui tälle sotilaalliselle pohjalle. Ks. esim. MCDONNELL 2006, 181-5 ja passim.

*Epitoma*³ on tämän kysymyksenasettelun kannalta hedelmällinen lähde, sillä *Epitoman* kertomus keskittyy lähes⁴ täysin itäisen Välimeren ja Pohjois-Afrikan kuninkaiden ja sotapäällikköjen kuvailuun sekä heidän käymiinsä sotiin. Olen valinnut nämä sotapäälliköt tarkastelun keskipisteeksi sen perusteella, että *Epitomassa* heitä kuvaillaan erityisen perusteellisesti ja he kaikki kohtasivat roomalaiset sodissa hyvällä tai kohtalaisella menestyksellä. Justinus luultavasti piti heitä hyvinä moraalisina esimerkkeinä ja antoi heille siksi paljon tilaa teoksessaan.⁵ Heistä kaikki olivat myös valtakuntien kuninkaita lukuun ottamatta Hannibalia. Joka tapauksessa *Epitomassa* kuvaus keskittyy näiden henkilöiden käymien sotien ympärille, joten olennaista on nimenomaan se, että he kaikki olivat sotapäälliköitä ja roomalaisten vihollisia.

Epitoma on erittäin vähän käytetty lähde historiantutkimuksessa. Lukuunottamatta Liv Mariah YARROWIN teosta *Historiography at the End of the Republic. Provincial Perspectives on Roman Rule*, jonka yksi päälähteistä on *Epitoma*, tiedossani ei ole laajempia tutkimuksia, jotka olisi tehty *Epitoman* näkökulmasta, ja joissa olisi käytetty teosta kokonaisuudessaan pienten osien sijasta. Tutkijat eivät luultavasti ole halunneet tarttua *Epitomaan* sen ongelmallisuuden vuoksi: se on 200 vuotta myöhemmin laadittu tiivistelmä Augustuksen aikaisen Pompeius Troguksen alkuperäisestä kadonneesta teoksesta. Lisäksi se on sisällöltään toisinaan hyvin epäjohdonmukainen ja ristiriitainen. Justinusta onkin syytetty Troguksen tekstin huolimattomasta leikkaamisesta ja sekoittamisesta, ja *Epitomaa* on kuvailtu jopa suureksi sekasotkuksi, jota ei tarkemmin kannata edes tutkia sen epäluotettavuuden vuoksi.⁶ Sisäinen ristiriitaisuus ja epätarkkuus eivät kuitenkaan mielestäni tarkoita, ettei sitä voisi käyttää historiantutkimuksen lähteenä. Tarkoitukseni nimittäin ei ole etsiä tarkkoja tietoja historiallisista tapahtumista

³ Tästä lähtien käytän *Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi* –nimen sijasta enimmäkseen lyhennettyä muotoa *Epitoma*, joka on oma ratkaisuni. Esimerkiksi *Brill's New Pauly: Encyclopaedia of the Ancient World* vuoden 2006 painoksen mukaan sopiva lyhennetty viittaustapa teokseen on *Just. Epit.* En kuitenkaan mielelläni viittaa teokseen selvästi vain jommankumman kirjailijan nimellä, kuten useimmat tutkijat tekevät, sillä se ei sopisi tämän työn luonteeseen, jossa pohdin molempien kirjailijoiden panosta. Ks. kappale I.2.

⁴ *Epitoman* 44 kirjasta kaksi viimeistä käsittelevät Rooman, Massilian ja Hispanian historiaa.

⁵ Filippos, Antiokhos ja Hannibal elivät ja nousivat valtaan samoihin aikoihin. Justinus korostaa heidän aikansa tärkeyttä aloittamalla kirjan 29 sanoilla "suunnilleen samaan aikaan lähes kaikkialla maailmassa tapahtui muutoksia hallinnossa, kun uudet kuninkaat seurasivat vanhoja" (*Isdem ferme temporibus prope universi orbis imperia nova regum successionem mutata sunt, Epitoma* 29.1.1.) Kaikkien näiden hallitsijoiden kerrotaan olleen täynnä intohimoa seurata valloittajaisiänsä esimerkkiä, ja heillä oli luonnonlahjakkuutta virtuksen suhteen (*tamen in suorum quisque maiorum vestigia intentis magna indoles virtutis enituit, Epitoma* 29.1.8.)

⁶ YARDLEY 2003, 3f; HAMMOND 1983, 86f. Yksi *Epitomaan* negatiivisimmin suhtautuneista tutkijoista lienee F.R.D. Goodyear: GOODYEAR 1982, passim.

vaan tutkia roomalaisten käsityksiä ulkomaalaisista vastustajistaan. Samasta syystä en myöskään koe ylitsepääsemättömänä haasteena teoksen kaksikerroksisuutta, jonka vuoksi sillä ikään kuin on kaksi laatijaa, joiden välillä on noin 200 vuotta. Antiikin kirjalliset lähteet joka tapauksessa ovat aina kytköksissä aikaisempiin kirjailijoihin, ja mielestäni Troguksen ja Justinuksen välinen yhteys ei tuota suuria ongelmia tutkimuskysymyksen kannalta.

Pyrin siis tällä tutkimuksella paikkaamaan aukkoa roomalaisen identiteetin ja toiseuden tutkimuksessa tuomalla uuden näkökulman - *Epitoman* näkökulman - kysymykseen, miten roomalaiset kuvailivat voimakkaimpia vihollisiaan. *Epitomassa* tarkastellaan monesta näkökulmasta ei-roomalaisen Välimeren historiaa eikä siinä selkeästi puolusteta vain yhtä osapuolta. Tutkin siis roomalaisten käsitystä vihollisistaan kahdella uudella tavalla. *Epitoman* käyttäminen primäärilähteenä tarjoaa uuden ja vähän tutkitun näkökulman roomalaiseen kulttuuriin viimeisellä esikristillisellä vuosisadalla. Sen lisäksi tutkin sekä negatiivisia että positiivisia kuvauksia Rooman vihollisista yhdessä kiinnittymättä vain yhteen näkökulmaan, kuten roomalaisia ja toiseutta käsittelevässä tutkimuksessa on ollut yleistä. D.S. LEVENE tiivistää *Epitoman* tutkimuksellisen arvon mielestäni hyvin:

What Trogus did was provide the Romans with a new perception of their empire, from the standpoint of the histories of the empires that they overcame and swallowed up into their own. But the basic ideological building-blocks of that perception remained unchanged: patriotic praise of one's own country combined with an awareness of the problems in particular aspects of its behavior, and a sense that the present represented a potentially disastrous moral turn away from the glories of the past. In this most un-Roman of Roman histories, the essential continuity in Roman historical conceptions and writing in the late republic receives its clearest demonstration.⁷

2. PRIMÄÄRILÄHDE

*Historiae Philippicae*⁸, johon Justinuksen *Epitoma* pohjautuu, oli roomalaisen historioitsijan Pompeius Troguksen ajanlaskun alussa laatima laaja historiateos. Sen

⁷ LEVENE 2007, 288f.

⁸ Teoksen nimi viittaa Makedonian kuningas Filippos II:een. Tämä taas viittaa teoksen Kreikka- ja Makedoniakeskeiseen näkökulmaan ja luultavasti myös Troguksen lähteeseen Theopompoksen

painopiste oli roomalaiselle historiankirjoittajalle ennenkuulumattomasti idässä, sillä samalla kun hänen aikalaisensa Livius ja edeltäjänsä Sallustius kirjoittivat historiaa Rooman näkökulmasta, Trogus kirjoitti Makedonian ja hellenistisen idän⁹ menneisyydestä, mihin teoksen nimikin vahvasti viittaa. Kertomus alkoi muinaisesta Assyriasta ja Persiasta ja jatkui Makedonian kuningaskunnan nousulla ja Aleksanteri Suuren valloituksilla, ja päättyi roomalaisten saavutettua hegemonian koko itäisellä Välimerellä. Hän mainitsi teoksessa Rooman ensimmäisen kerran vasta, kun se alkoi valloittaa kreikkalaisten alueita Etelä-Italiassa 200-luvun alussa eaa. Teos keskittyi eri valtakuntien hallitsijoiden ja sotapäällikköjen elämiin ja tekoihin.

Troguksen teos on kadonnut, mutta noin 200 vuotta myöhemmin elänyt Justinus teki siitä tiivistelmän nimeltään *Epitoma Historiarum Philippicarum Pompei Trogi*, jota käytän tässä tutkielmassa primäärilähteenäni. Arviot siitä, kuinka pitkä alkuperäinen teos oli, vaihtelevat viisinkertaisesta kymmenkertaiseen suhteessa lyhennelmään. Justinuksen tiivistelmä ilmeisesti nousi hyvin suosituksi jossain vaiheessa historiaa ja mahdollisesti jo myöhäisantiikissa: tiedossamme on, että siitä oli yli 200 eri käsikirjoitusta ennen vuoden 1470 ensipainosta. Voi olla, että juuri tiivistelmän suosion vuoksi alkuperäinen teos hiipui suosioista ja katosi.¹⁰ Käyttämäni latinankielinen versio on Otto SEELIN vuonna 1972 laatima ja Teubnerin julkaisema editio. *Epitomasta* ei ole suomenkielistä käännöstä, joten kaikki käännökset ovat omiani. Käytän apuna englanninkielistä J.C. YARDLEYN vuonna 1994 laatimaa ja kommentein varustettua käännöstä *Iustinus, Marcus Iunianus: Epitome of The Philippic History of Pompeius Trogus / Justin*.

Pompeius Trogus

Pompeius Trogus eli 1. vuosisadan lopulla eaa. ja myös ajanlaskun alun jälkeen. Hänen sukujuurensa olivat Gallia Narbonensis -provinssissa¹¹, mutta hän oli kuitenkin Rooman kansalainen ja saanut roomalaisen kasvatuksen.¹² Justinus nimittäin kertoo Troguksesta, että hänen sukunsa oli peräisin Vocontii-kansasta, joka asui Rhône-joen itäpuolella

Philippicaan. Ks. ALONSO-NÚÑEZ 1987, 58.

⁹ Hellenistisellä idällä tarkoitan Aleksanteri Suuren jälkeensä jättämää osittain kreikkalaistunutta aluetta, joka piti sisällään Kreikan, Egyptin, Vähä-Aasian ja suurimman osan muinaisen Persian valtakunnasta aina Välimereltä Intiaan.

¹⁰ YARDLEY 2003, 3; SEEL 1972, IV, XII. Esimerkiksi Paulus Orosius (300- ja 400-lukujen vaihde) käytti *Epitomaa* oman *Historiae adversus paganos* -teoksensa lähteenä, mikä kertoo *Epitoman* suuremmasta suosioista verrattuna *Historiae Philippicae*: MERRILLS 2005, 35-97.

¹¹ Rooman provinssi 118 eaa. lähtien.

¹² BALLESTEROS PASTOR 2013, 1-4; DEVELIN 1994, 2f; CONTE 1994, 378f.

lähellä Välimerä. Troguksen isoisä palveli Pompeiuksen armeijassa ja sai tältä Rooman kansalaisuuden, ja Troguksen isä oli kuulemma Julius Caesarin sihteerä.¹³ Trogus siis oli kolmannen polven roomalainen.

Mitä Troguksen motiiveihin tulee, Justinus kertoo, että Trogus luultavasti koki tarvetta kirjoittaa laaja maailmanhistoria latinan kielellä, koska sellaista ei vielä ollut.¹⁴ Hänen aikanaan latinaksi oli kirjoitettu vain Rooman historiasta kertovia teoksia, ja kaikki idän historiaan keskittyvät teokset oli kirjoitettu kreikaksi. Troguksen teos itse asiassa on ainoa esikristilliseltä ajalta meille säilynyt latinankielinen maailmanhistoria. Seuraavan kirjoitti vasta 400-luvulla Paulus Orosius, joka käyttikin *Epitomaa* lähteenään.¹⁵ J.M. ALONSO-NÚÑEZ arvelee, että Troguksen kohdeyleisönä olivat ehkä läntiset provinssit, sillä siellä ei puhuttu kreikkaa ja olivathan hänen sukujuurensa sellaisessa provinssissa.¹⁶ YARDLEYN ja Waldemar HECKELIN sekä Andreas MEHLIN mukaan Troguksen tarkoitus oli pikemminkin täydentää aikalaistaan Liviusta, jonka historiateos *Ab urbe condita* kattoi Rooman koko historian sen perustamisesta lähtien.¹⁷ Troguksen teoksen pääteemat olivat hyvä kuninkuus, hallitsijan valta alamaisiinsa ja valtakuntien nousu ja tuho sekä siitä muodostuva historiallinen jatkumo.¹⁸

Joka tapauksessa Trogus on saanut ei-roomalaiseen maailmaan keskittyvän teoksensa vuoksi sekä teoksen sisältämän Rooma-kritiikin vuoksi usein roomalaisvastaisen maineen nykyajan tutkijoiden keskuudessa.¹⁹ Antiikissa kuitenkin Troguksen maine oli ilmeisesti hyvä, sillä myöhäisantiikista noin 400-luvulta peräisin olevassa *Historia Augustassa* Trogus mainitaan kahteen otteeseen yhtenä neljästä suurimmasta roomalaisesta historioitsijasta kuuluisien Liviuksen, Sallustiuksen ja Tacituksen joukossa.²⁰ Troguksella oli ilmeisesti myös jonkinlainen maine luonnontieteilijänä, sillä hänen kerrotaan kirjoittaneen lisäksi *De animalibus*-nimisen

¹³ *Epitoma* 43.5.11-12; YARDLEY & HECKEL 1997, 3.

¹⁴ *Epitoma*, Praefatio, 1.

¹⁵ YARDLEY & HECKEL 1997, 20f.

¹⁶ ALONSO-NÚÑEZ 1987, 57-59.

¹⁷ MEHL 2011, 116-119; YARDLEY & HECKEL 1997, 16.

¹⁸ BARTLETT 2014, 254f. Bartlett on osoittanut *Epitoman* johdannon olevan todennäköisesti peräisin Troguksen alkuperäisestä teoksesta. Ensimmäisessä lauseessa kerrotaan teoksen pääteemoiksi *imperium* (johtajan valta alamaisiinsa), *reges* (kuninkaat) ja *moderatio* (itsehillintä, joka oli tärkeää kuninkaille ja niille, jotka johtivat muita): *Epitoma* 1.1: "*Principio rerum gentium nationumque imperium penes reges erat quos ad fastigium huius maiestatis non ambitio popularis, sed spectata inter bonos moderatio provehebat.*"

¹⁹ YARDLEY & HECKEL 1997, 16.

²⁰ *Historia Augusta*, Aurelianus 2.1. ja Probus 2.7. Tacitus käyttikin Trogusta lähteenään, samoin kuin Trogus käytti Sallustiusta ja ehkä Liviusta: BARTLETT 2014, 260-3.

teoksen, ja luonnontieteilijä Plinius Vanhempi mainitsee Troguksen useasti. *Historiae Philippicae* alkuperäinen nimi saattoi myös olla pidempi *Liber historiarum philippicarum et totius mundi origines et terrae situ*, joka viittaisi historiallisen näkökulman lisäksi myös luonnon- ja maantietelliseen sisältöön. Justinuksen *Epitomassa* on nähtävissä jälkiä tästä, mutta pääpainopiste on silti muualla.²¹

Trogus voidaan ajoittaa turvallisesti 1. vuosisadan eaa. viimeisille vuosikymmenille tai ajanlaskun alkuun, sillä Trogus kommentoi ja otti selviä vaikutteita aikalaisensa Liviuksen (59 eaa. – 17 jaa.) tyylistä.²² Lisäksi, jos Troguksen isä oli Julius Caesarin (100/102-44eaa) sihteeri, niin Troguksen täytyi olla kirjailijana aktiivinen juuri 1. vuosisadan eaa. lopulla. Trogus todennäköisesti lopetti kertomuksensa vuoden 6 jaa. tapahtumiin²³, joten sen jälkeen hän kirjoitti viimeisen kirjansa.²⁴ ALONSO-NÚÑEZIN arvion mukaan Troguksen teoksen ehdoton *terminus ante quem* on kuitenkin viimeistään 9 jaa.²⁵ Trogus ja hänen sukunsa näki siis elämänsä aikana Rooman tasavallan viimeiset hetket, ja hänen setänsä oli sotinut idässä Mithridateen sotien aikaan.²⁶

Justinus

Troguksen nykyisin kadonnutta teosta käytti pohjanaan mies nimeltään Marcus Junianius²⁷ Justinus. Hänestä tiedetään vielä vähemmän kuin Troguksesta. Suosituin arvio vaikuttaa olevan tunnettujen viittausten, käsikirjoitusten, kielen ja *Epitoman* sisällön perusteella, että hän eli vuoden 200 tienoilla. ALONSO-NÚÑEZIN mukaan Justinus päätti tehdä lyhennelmän ehkä siksi, että hänen aikanaan pitkät ja laajat historiateokset olivat

²¹ BARTLETT 2014, 252f; YARROW 2006, 110f; YARDLEY & HECKEL 1997, 4. *Historiae Philippicae* pidempi nimi käy ilmi *Epitomasta* löytyvästä *Prologi*-osiosta, jossa selostetaan Troguksen alkuperäisen teoksen sisältö hyvin lyhyesti. *Prologi*-osiosta myös ilmenee, että Troguksen teos sisälsi erittäin paljon etnografista ja geografista selostusta. Ei ole kuitenkaan mitään varmuutta siitä, ovatko *prologi* Troguksen omaa kädenjälkeä: LUCIDI 1975. *De animalibus*-teoksen mainitsi 300-luvulla elänyt Charisius (*Ars grammatica* 130 [Barwick]). Plinius Vanhemman Troguksen viittaukset: *Naturalis Historia* 7.33, 10.101, 11.229, 11.274, 17.58 ja 31.131.

²² *Epitoma* 38.3.11.

²³ Justinus puolestaan lopetti *Epitoman* vuoteen 1 jaa., jolloin Augustus solmi rauhan parthialaisten kanssa.

²⁴ Ajatus perustuu siihen, että *prologi*-osiossa viimeinen tapahtuma, josta Troguksen kerrotaan kirjoittaneen, oli Sacauracae-kansan tuho, johon viittaava piirtokirjoitus on ajoitettu vuoteen 6 jaa.: ALONSO-NÚÑEZ 1987, 60.

²⁵ ALONSO-NÚÑEZ 1987, 61. Ks. myös DEVELIN 1994, 3.

²⁶ BALLESTEROS PASTOR 2013, 1-4; ALONSO-NÚÑEZ 1987, 65.

²⁷ Ei tiedetä, oliko *nomen gentilicium* Junianius ja Junianus. Editiossani on päädytty muotoon Junianius, joten minäkin käytän sitä: SEEL 1972, III.

epämuodikkaita, mutta hänellä oli varmasti muitakin motiiveja.²⁸ Justinus itse kertoi motiiveistaan *Epitomaan* laatimassaan esipuheessa seuraavasti:

Kun meillä oli vapaa-aikaa oleskellessamme kaupungissa (Roomassa), poimin tästä 44-osaisesta teoksesta kaikkein tietämisen arvoisimman materiaalin. Jätin pois sen, mikä ei ollut miellyttävää lukea tai tarpeellista kasvattamaan moraalia, ja siten loin ikään kuin pienen kukkakimpun virkistämään niiden, jotka ovat opiskelleet kreikkalaisen maailman historiaa, muistia, ja opettamaan niitä, jotka eivät ole opiskelleet sitä. Lähetän tämän teoksen sinulle, en niinkään opettaakseni sinua vaan jotta voisit korjailla sitä, ja että saisit jonkin selvityksen siitä, mitä olen vapaa-ajallani tehnyt – Catonhan mielestä sekin tulisi selvittää. Toistaiseksi sinun arviosi saakoon riittää. Myöhemmät sukupolvet tulevat tunnustamaan ahkeruuteni, kunhan pahantahtoinen kritiikki on lakannut.²⁹

Justinus siis ilmeisesti saapui Roomaan³⁰ jostain muualta mahdollisesti osana jotain ryhmää ja vapaa-ajallaan löysi Troguksen historiateoksen ja päätti laatia siitä lyhennelmän muistin virkistykseksi tai johdannoksi Kreikan historiaan. Justinus ei osoita teostaan ensisijaisesti lukijoille vaan jollekin yksittäiselle todennäköisesti ylemmässä asemassa olevalle henkilölle.³¹ Justinus ilmoittaa myös haluavansa kirjoittaa asioista, joita on miellyttävää lukea ja jotka ovat hyviä esimerkkejä (*exempla*). Justinus myös kehuu johdannossaan Trogusta tämän taitavasta tyylistä.³²

Paul JAL onkin ehdottanut, että Justinus ei olisi ollut niinkään historioitsija vaan reetori ja Justinuksen *Epitomalla* olisi ollut retorinen opetustarkoitus.³³ Justinuksen ajoitus lisäksi sopii toisen sofismin aikaan Roomassa: silloin retoriikka nousi jälleen suosioon ja reetorit pyrkivät palaamaan klassisen kreikan malliin retoriikassa ja filosofiassa. Toisen vuosisadan sofistit matkustelivat Välimeren kulttuurikeskuksissa

²⁸ YARDLEY/HECKEL 1997, 10-13; ALONSO-NÚÑEZ 1987, 57, 61.

²⁹ *Epitoma*, Praefatio 4-6: "Horum igitur quattuor et quadraginta voluminum (nam totidem edidit) per otium, quo in urbe versabamur, cognitione quaeque dignissima excerpsi et omissis his, quae nec cognoscendi voluptate iucunda nec exemplo erant necessaria, breve veluti florum corpusculum feci, ut haberent et qui Graece didicissent, quo admonerentur, et qui non didicissent, quo instruerentur. Quod ad te non tam cognoscendi magis quam emendandi causa transmissi, simul ut et otii mei, cuius et Cato reddendam operam putat, apud te ratio constaret. Sufficit enim mihi in tempore iudicium tuum, apud posteros, cum obtreactionis invidia decesserit, industriae testimonium habituro."

³⁰ Yarrow huomauttaa, että Rooma oli tärkeä Välimeren valta- ja kulttuurikeskus, jonne ylimystön edustajat matkustelivat ja jonka kirjastot tarjosivat heille loistavat resurssit (Esim. Stabon 14.5.15 ja Diodoros Sisilialainen 1.4.2-3): YARROW 2006, 25f.

³¹ BALLESTEROS PASTOR 2013, 4-13; YARDLEY/HECKEL 1997, 9.

³² *Epitoma*, Praefatio 1.

³³ JAL 1987, 194-209.

hyödyntäen monin tavoin retorista koulustaan. Joidenkin heistä tiedetään kirjoittaneen muiden toimiensa ohella historiateoksia. Sofistien koulutuksessa olivat tärkeitä opettaja-oppilas –suhteet, jotka säilyivät varsinaisen oppipoikavaiheen jälkeenkin.³⁴ Ehkä Justinus osoitti teoksensa henkilölle, joka oli aiemmin tarjonnut hänelle ohjausta retoriikan taidoissa.

Joka tapauksessa Justinusta ei siis näytä kiinnostavan suuresti historiallinen tarkkuus ja Troguksen tai itsensä maine historioitsijana – *Epitoma* onkin täynnä kronologisia virheitä ja aukkoja ja Justinus sekoittaa hallitsijoiden nimet keskenään. Justinusta kiinnostaa kirjoittaa enemmän ihmeellisistä tunteista ja ajatuksia herättävistä tapahtumista ja henkilöistä, jotka toimivat hyvinä moraaliesimerkkeinä. YARDLEY toteaa filologisessa tutkimuksessaan, että Justinuksen käyttämä latina on hyvin poeettista, ja tukee ehdotusta, että Justinus olisi ollut esimerkiksi retoriikanopettaja. YARDLEY ja HECKEL myös huomauttavat, että Justinus käyttää teoksestaan ilmaisua *forum corpusculum*, "kukkakimppu". Kukka oli yleinen retoriikkaan ja puhetaitoon liittyvä metafora.³⁵

Myös Brett BARTLETTILLE on selvää, ettei Justinus edes yrittänyt olla historioitsija: Justinus ei ole säilyttänyt lainkaan Trogukselle tärkeää historiallista jatkumoa ja yksityiskohtaisia selostuksia valtakuntien alkuperästä ja kuningasluetteloista. Justinusta kiinnostivat ainoastaan ne historialliset tapahtumat tai henkilöt, jotka tarjosivat hyviä moraaliesimerkkejä, ja kaiken muun hän jätti pois tai lyhensi minimaaliseksi. Esimerkiksi hän saattoi siirtyä kertomuksessa monta vuosikymmentä eteenpäin lauseella "monen kuninkaan jälkeen".³⁶

Troguksen ja Justinuksen suhde toisiinsa

Herää kysymys, kumman kirjailijan ajatuksia *Epitoma* oikeastaan sisältää. Tämä oli epäselvää jo myöhäisantiikissa niille, jotka käyttivät *Epitomaa* lähteenään.³⁷ Jotkut tutkijat pitävät Justinusta Troguksen kopioijana, joka on kopioinut myös Troguksen

³⁴ ANDERSON 1993, 13-35, 47-53, 105-114.

³⁵ BALLESTEROS PASTOR 2013, 13-15; YARDLEY 2003, 5; YARDLEY/HECKEL 1997, 16-19. *Floridus* ja *flos* retorisissa konteksteissa, ks. *Thesaurus Linguae Latinae* 6.1.925.72ff, 6.1.936.45ff.

³⁶ BARTLETT 2014, 266-9; *Epitoma* 1.4.1: "*post multos deinde reges per ordinem successionis*", ks. myös 2.6.12; 7.4.3; 43.2.1.

³⁷ BARTLETT 2014, 247: Esim. 300 ja 400-luvuilla jaa. eläneet Orosius ja Augustinus eivät olleet varmoja, oliko *Epitoman* teksti peräisin Troguksen vai Justinuksen kynästä. Ks. Orosius, *Historiae adversus paganos* 1.10; Augustinus, *De civitate dei* 4.6.

ajatukset sellaisinaan.³⁸ Justinus itse kirjoitti tiivistelmänsä alkuun, että hän on poiminut Troguksen tekstistä omasta mielestään tärkeimmät ja kiinnostavimmat kohdat. Missään hän ei kerro, kuinka paljon hän on samalla muokannut tekstin sisältöä.

Justinuksen kirjoittaman esipuheen perusteella voidaan päätellä, että Justinus koki luovansa oman teoksensa omalla tyyllillään eikä pelkkää tiivistettyä lähes sananmukaista kopiota Troguksesta. Lähettihän Justinus *Epitomansa* arvioitavaksi jollekin muulle henkilölle, ikään kuin se olisi ollut hänen oma taiteellinen luomuksensa.³⁹ Ja jos Justinus todella kirjoitti *Epitomansa* retorisia tarkoituksia ajatellen, hänelle ei ehkä ollut niin tärkeää alkuperäisen teoksen tietojen kopioiminen tarkasti vaan sen tarjoamat moraaliset esimerkit, jotka hän koki hyväksyttäviksi ja tarpeellisiksi omana aikanaan. Kaiken muun Justinus yksinkertaisesti jätti pois.

Myös filologinen analyysi tukee edellistä johtopäätöstä. YARDLEY on tutkinut teoksen kieltä ja siten yrittänyt erotella Troguksen ja Justinuksen kirjoittamat kohdat toisistaan – heidän välillään on noin 200 vuotta ja siinä ajassa latinan kieli ehti muuttua. Hän on tällä menetelmällä tullut siihen tulokseen, että teoksen tyyli muistuttaa selvästi enemmän 200-luvun kuin Augustuksen ajan latinaa. Toinen asiaan perehtynyt filologi Robert DEVELIN on päätenyt samaan.⁴⁰

Mutta onko kyse vain tyylistä, vai onko Justinus muuttanut myös asiasisältöä? *Epitomassa* on paljon tutkittu kohta, jossa Justinus erikseen huomauttaa, että "mielestäni tämä puhe on sen arvoinen, että olen lisännyt sen lyhennelmäni samassa muodossa, kuin se alun perin oli kirjoitettu".⁴¹ Oli tämä totta tai ei, tästä voidaan ainakin päätellä, että Justinuksen teksti ei muualla vastaa alkuperäistä sananmukaisesti. BARTLETT on myös yrittänyt tämän tiedon avulla erotella Justinuksen ja Troguksen ajatuksia toisistaan. Hän on siten osoittanut, että juurikin useissa *Epitomassa* esiintyvissä vihollispäälliköiden puheissa, jotka ovat tärkeä osa tätäkin tutkielmaa, näkyvät kaikkein selvimmin Troguksen ajatukset, vaikka puheet onkin kirjoitettu Justinuksen tyyllillä. Nimittäin kaikki nämä puheet sopivat Troguksen alkuperäisen teoksen pääteemoihin, ovat ajatuksiltaan

³⁸ ADLER 2011, 38.

³⁹ JAL 1987, 194-209. Ks. myös BALLESTEROS PASTOR 2013, 13-15.

⁴⁰ YARDLEY 2003, 5; DEVELIN 1994, 4-6.

⁴¹ *Epitoma* 38.3.11: "Quam orationem dignam duxi cuius exemplum brevitati huius operis insererem."

yhdenmukaisia toistensa kanssa ja ovat kaikki kirjoitettuja epäsuorana puheena, jonka Justinus ilmoitti Troguksen suosikkityyliksi.⁴²

Ajattelen siksi, että tuskin Justinus muutti Troguksen alkuperäisen teoksen ajatuksia olennaisesti laatiessaan *Epitomaa*, vaikka hän olisikin kirjoittanut omalla tyylillään. *Epitoma* kertookin tasavallan ajan historiasta ja sisältää myös puheiden ulkopuolella Troguksen ajalle tyypillistä Augustus-ideologiaa. Miksi Justinus olisi valinnut Troguksen teoksen omansa pohjaksi ja nähnyt sen vuoksi suurta vaivaa, jos hän olisi ollut eri mieltä Troguksen esittämien ajatusten kanssa? Myös YARROW ajattelee *Epitoman* sisältävän Augustuksen ajan ajattelutapoja, joita hän onnistuneesti analysoi huolimatta teoksen välittymisestä Justinuksen kautta.⁴³ Vaikka myös Troguksen alkuperäinen teos selvästi painotti ei-roomalaista historiaa, YARROWIN mielestä Justinus on omilla valinnoillaan jopa entisestään korostanut sitä.⁴⁴

Olen päätenyt selkeyden vuoksi siihen, että kirjoitan Troguksen tai Justinuksen sijasta mahdollisimman paljon siitä, mitä *Epitomassa* kerrotaan, ikään kuin he olisivat sama henkilö, vaikka ero näiden kahden eri kirjoittajan välillä on tärkeää tiedostaa niin pitkälle, kuin se on näiden vihjeiden avulla mahdollista. Uskon muiden tutkijoiden tavoin, että *Epitomasta* välittyvät vahvasti myös Troguksen ajatukset, joten käytän myös hänen nimeään, vaikka sanat ovat Justinuksen.

3. METODIT

Päämenetelmäni on alkuperäislähteeni kirjallisuusanalyysi, ja pyrin luomaan dialogia sen ja aiheen tutkimuskirjallisuuden välillä. *Epitomaan* voidaan mielestäni soveltaa Hayden WHITEN ja Dominick LACAPRAN kirjallisuuskritiikin menetelmistä johdettuja ajatuksia historiallisten lähteiden kirjallisuusanalyysistä. Heidän mukaansa kieli, teksti ja

⁴² BARTLETT 2014, 269f: *Epitoma* 38.3.11. Tällaisia tässä tutkielmassa käsiteltäviä vihollispäälliköiden puheita ovat Mithridateen, Hannibalin, aitolialaisten, Demetrios Faroslaisen ja Filippoksen puheet: ks. Kappaleet III.3. ja IV.3.

⁴³ YARROW 2006, 116 ja passim. Myös Bartlett on perustellusti sitä mieltä, että *Epitomaan* on välittynyt paljon Troguksen ajatuksia, eikä Justinus ole muuttanut niitä vaan pikemminkin valikoinut omaan teokseensa kaikkein mielenkiintoisimmat ja kertonut ne omalla poeettisella tyylillään: BARTLETT 2014, 246-283.

⁴⁴ YARROW 2006, 112f ja 145-152. Yarrow on verrannut *Prologi*-kappaleissa selostettua Troguksen alkuperäisen teoksen sisältöä *Epitoman* sisältöön ja päätenyt siihen, että Justinus jätti pois monia roomalaisista kertovia kohtia ja sen sijaan painotti entisestään Troguksen teoksen ei-roomalaista näkökulmaa. Toisaalta myös Troguksen tarkoitus oli kirjoittaa ei-roomalaisesta historiasta, mikä käy selväksi *Epitomasta* (Praefatio ja 43.1.2.)

kerronnalliset rakenteet ovat keinoja luoda ja kuvailla historiallista todellisuutta. Siten historioitsijan tehtävä ei ole etsiä saavuttamattomia totuuksia historiallisista tapahtumista vaan tutkia erilaisia ja yleensä ristiriitaisia ajattelutapoja ja kuvauksia niistä. Lähestymistapa sopii hyvin *Epitoman* kaltaiseen tekstiin, jossa historiallista tarkkuutta tärkeämpänä on pidetty tyyliä ja viihdyttävyyttä, ja jota on vanhemmassa historiantutkimuksessa pidetty pieniarvoisena ja epäluotettavana.⁴⁵

Aion tarkastella tutkimuskysymystäni kulttuurihistoriassa tällä hetkellä suositun toiseuden ja kulttuurien kohtaamisen näkökulmasta. Tutkimalla sotilaallisen voiman näkökulmasta, millaisia ominaisuuksia näihin viiteen vihollispäälikköön ja toisaalta heidät kohdanneisiin roomalaisiin liitetään ja missä yhteyksissä, pyrin selvittämään, miten roomalaiset näkivät itsensä suhteessa vihollisiinsa. Toiseuden kuvaukseen liittyi aina myös itsensä määrittely. Sovellan tutkimuksessani Edward SAIDIN ja Stuart HALLIN kuvailemia teorioita kulttuuri-identiteetin synnystä ja toiseuden kuvauksesta. Keskeisenä ideana on, että oma identiteetti rakentuu suhteessa muihin. Omakuvaa pyrittiin vahvistamaan ja yhtenäistämään asettamalla se vastakkain "toisten" kanssa. Näillä toiseuden kuvauksilla eli diskursseilla voitiin myös luoda valtasuhteita toisiin, eli asettaa oma kulttuuri muiden yläpuolelle. HALLIN mukaan toiset voitiin stereotypisoida sekä "hyviksi" että "pahoiksi". Tällä tavoin hyviä ja pahoja ominaisuuksia voitiin tarkastella turvallisesti erillisinä itsestä mutta silti polarisoida myös itseen. Nämä teoriat soveltuvat mielestäni analyysin pohjaksi, kun tarkastellaan *Epitoman* monipuolista kuvausta Rooman vihollisista.⁴⁶

WHITEN ja LACAPRAN mukaan myös lähteen konteksti on yhtä tärkeä kuin tekstin sisältö, ja *Epitoman* ymmärtämiseksi onkin tärkeää kiinnittää huomiota sen poikkeuksellisen moneen eri kontekstiin. *Epitoma* täytyy liittää ainakin tekstistä vahvasti välittyvään Augustuksen ajan ideologiaan ja toisaalta myös Justinuksen aikaan. Jotta voin liittää *Epitoman* ajalliseen kontekstiinsä, tulen tutkimuskirjallisuuden lisäksi viittaamaan myös muihin roomalaisajan ja ajoittain aikaisempiin kirjailijoihin, jotka ovat relevantteja *Epitoman* kannalta.

Lisäksi täytyy huomioida Troguksen ja Justinuksen todennäköisesti erilaiset tavoitteet ja niiden näkyvyys *Epitoman* sisällössä. *Epitoma* luokitellaan antiikin

⁴⁵ IGGERS 2005, 149-60; KRAMER 1989, 97-128.

⁴⁶ HALL 1999, 9-137; SAID 1979, passim. Saidin teoriaa ovat soveltaneet antiikin historiantutkimuksessa onnistuneesti esimerkiksi François HARTOG: *The Mirror of Herodotus. The Representation of the Other in the Writing of History* (1988, alkuperäinen ranskankielinen 1980) ja Edith HALL: *Inventing the barbarian: Greek self-definition through tragedy* (1989).

kirjallisuutta käsittelevissä yleisteoksissa historiateokseksi, mutta se on paljon moniulotteisempi. *Epitomassa* yhdistyvät voimakkaasti historiankirjoituksen, biografian ja retoriikan eri elementit ja olen pyrkinyt ottamaan ne kaikki huomioon tämän tutkimuksen kysymyksenasettelussa ja rajauksessa. Pysin jatkuvasti huomioimaan Justinuksen tarkoituksen tarjota erityisesti moraaliesimerkkejä, *exempla*, jotka liittyivät edellä mainittuihin genreihin. MEHL on kirjoittanut: "History as example to be followed or avoided is an idea, however, that offers a key to understanding ancient, especially Roman, historical thought."⁴⁷ Tämä ajatus tarkennettuna toiseuden näkökulmasta on myös minun tutkimukseni perusta.

4. LÄHTEEN KONTEKSTIT - ROOMALAISTEN MORAALIKÄSITYSTEN, RETORIIKAN JA HISTORIANKIRJOITUKSEN YHTEYS

Roomalainen moraali, hyveet ja *virtus*

Epitomassa kuvaillaan valitsemieni sotapäällikköjen hyviä ja huonoja ominaisuuksia roomalaisnäkökulmasta, eli diskurssin pohjana oli roomalaisten näkemys miehuullisuudesta (*virtus*) ja siitä, millainen oli esimerkillinen roomalainen. *Virtuksen* lisäksi oli useita muita hyveitä, joista Cicero nimesi *Pro Murena* –puheessaan Platonin esimerkin mukaan neljäksi kardinaalihyveeksi reiluus (*aequitas*), itsehillintä (*temperantia*), rohkeus tai lujuus (*fortitudo*) ja harkitsevaisuus tai viisaus (*prudentia*) sekä näiden variantteja. Muita tärkeitä hyveitä olivat esimerkiksi rehellisyys tai uskollisuus (*fides*), arvokkuus (*gravitas*), suopeus (*humanitas*) ja jumalten kunnioitus tai velvollisuudentunto (*pietas*). Roomalaisten käsityksen mukaan korkea moraali muodostui näistä hyveistä. Vastaavasti paheet olivat näiden ominaisuuksien vastakohtia ja johtivat moraalittomuuteen. Negatiiviset stereotypiat hellenistisen idän yksinvaltiaista nautinnonhaluisina, epärehellisinä, hillittöminä ja julmina edustivat kaikkea sitä, mitä mallikelpoisen roomalaisen ei pitäisi olla.⁴⁸

Virtus itsessään tarkoitti alun perin miehuullisuutta, moraalista moitteettomuutta ja taistelussa osoitettua urhoollisuutta. Varsinkin tasavallan lopussa ja keisariajalla kaikkien näiden hyveiden ajateltiin sisältyvän käsitteen *virtus* alle

⁴⁷ MEHL 2011, 20.

⁴⁸ Stereotypiat hellenistisen idän yksinvaltiaista: ks. kappale II.

kreikkalaisen filosofian vaikutuksesta.⁴⁹ *Virtus* oli keskeinen roomalaisten omakuvan rakentumisessa, sillä se nähtiin Rooman menestyksen pohjana, kuten Cicero kirjoitti:

Virtuksella on tapana torjua kuoleman julmuutta ja häpeää. Ja *virtus* onkin Rooman kansalle ominaista. Pyydän, oi roomalaiset: säilyttäkää tämä ominaisuus, jonka esi-isänne ovat jättäneet teille ikään kuin perintönä. Vaikka kaikki muut asiat ovat valheellisia, epävarmoja, katoavaisia ja oikullisia, niin yksin *virtuksella* on syvät ja vakaat juuret: minkäänlainen väkivalta ei voi horjuttaa sitä eikä sitä voi koskaan liikuttaa pois asemastaan. Sen avulla esi-isänne ensin voittivat itselleen koko Italian, ja sitten he tuhosivat Karthagon ja Numantian ja alistivat kaikkein mahtavimmatkin kuninkaat ja sotaisimmatkin kansat imperiuminsa vallan alle.⁵⁰

Myles MCDONNELLIN mukaan *virtus* ja tasavallan käsite kuuluivat tiukasti yhteen. Siksi kunnollisen roomalaisen miehen tuli omata *virtusta* ja muita siihen liittyviä hyveitä, mutta saavuttaakseen niitä hänen tuli myös omistautua tasavallalle. MCDONNELL tiivistää, että ainoa keino, jolla roomalaiset miehet ylipäättensä voivat kutsua itseään roomalaisiksi miehiksi, oli palvella tasavaltaa. Tämä tarkoitti tasavallan aikana ennen kaikkea sotapalvelusta.⁵¹

Tasavallan ajan loppupuoliskolla roomalaisessa kirjallisuudessa käsiteltiin paljon roomalaisten moraalin ja *virtuksen* rappiota.⁵² Roomalaisuuden ja *virtuksen* sekä moraalin määrittelyllä oli tärkeä merkitys tasavallan lopun kriisissä.⁵³ Yksi keino tälle oli määritellä roomalaisia tarkastelemalla ei-roomalaisia. Nämä seikat heijastuvatkin aikansa historiankirjoitukseen: Liviuksen ja Sallustiuksen teosten jatkuvana teemana on Rooman moraalisen rappion pohdinta. Se oli luultavasti myös Troguksella vahvasti esillä, sillä siitä on välittynyt huomattavia määriä Justinuksen *Epitomaan*. Toisaalta moraalin ja hyveiden

⁴⁹ MCDONNELL 2006, 9, 128f, 385ff. Eettisen *virtus*-käsitteen ja neljän kardinaalihyveen pohjana on kreikkalaisen filosofian käsite ἀρετή: ks. Platon, *Valtio* 4.426-35. McDonnellin teoksen yhtenä pääajatuksena on, että samaan aikaan kreikkalaisperäisen eettisen *virtus*-käsitteen kanssa toimi myös roomalaisperäinen sotilaallinen *virtus*-käsite, joka tarkoitti nimenomaan taistelussa osoitettua miehuullisuutta. Sitä saattoivat saavuttaa myös muuten "pahat" miehet: MCDONNELL 2006, 1-11 ja passim.

⁵⁰ Cicero, *Philippicae* 4.13: "[...] crudelitatem mortis et dedecus virtus propulsare solet, quae propria est Romani generis et seminis. Hanc retinete, quaesio, quam vobis tamquam hereditatem maiores vestri reliquerunt. Nam cum alia omnia falsa, incerta sint, caduca, mobilia, virtus est una altissimis defixa radicibus; quae numquam vi ulla labefactari potest, numquam demoveri loco. Hac virtute maiores vestri primum universam Italiam devicerunt, deinde Karthaginem exciderunt, Numantiam everterunt, potentissimos reges, bellicosissimas gentes in dicionem huius imperii redegerunt."

⁵¹ MCDONNELL 2006, 2f, 11. Ks. myös Pyy McDonnellin pohjaava tiivistelmä *virtuksesta* ja sen muutoksesta: PYY 2014, 33-38.

⁵² MCDONNELL 2006, 1f: Vuonna 63 eaa. Cicero, Caesar ja Cato Vanhempi pitivät kuuluisat puheensa. Ks. Cicero, *In Catilinam*; Sallustius, *Bellum Catilinae* 51 ja 52.2-36.

⁵³ MCDONNELL 2006, 9f.

pohdinta oli hyvin ajankohtaista myös keisariajalla varsinkin filosofisissa ja retorisisissa teksteissä. Hallitsijoiden hyviä ja huonoja ominaisuuksia määrittelemällä haluttiin määritellä yksinvaltiutta, joka Roomassakin vallitsi. Hyveistä kirjoitettiin hallitsijoiden näkökulmasta antamalla historiallisia esimerkkejä. Esimerkkejä *virtuksesta* ja muista hyveistä tai niiden puutteista löytyi sekä roomalaisten että ulkomaalaisten johtajien joukosta.⁵⁴

Epitoman historiografinen konteksti

Trogus kirjoitti Augustuksen aikana, jolloin oli aktiivinen myös tasavallan ajan kuuluisin historioitsija Livius (59 eaa. - 17 jaa.). *Epitomassa* onkin havaittavissa paljon kielellisiä ja sisällöllisiä vaikutteita Liviukselta tämän suoran kommentoinnin lisäksi, joten on selvää, että Trogus ja ehkä myös Justinus käyttivät Liviusta esikuvanaan.⁵⁵ Trogusta ja Liviusta edelsi Sallustius (86 – 34 eaa.), joka kirjoitti latinaksi oman aikansa Rooman historiasta. Ennen Trogusta samankaltaisista aiheista kirjoitti myös elämäkertakirjailija Cornelius Nepos (n. 110 – n. 25 eaa.), jonka kuuluisien miesten tekoja käsittelevästä teoksesta *De Viris Illustribus* on säilynyt ulkomaalaisia kuninkaita kuvaileva kappale. Trogus otti vaikutteita varsinkin useista kreikankielisistä teoksia. Esimerkiksi Polybios (n. 200 – n. 118 eaa.) oli kirjoittanut kreikaksi oman maailmanhistoriansa roomalaisnäkökulmasta ennen Trogusta. Augustuksen ajan mainittavia kreikankielisiä maailmanhistoriateoksia ovat Diodoros Sisilialaisen *Bibliothēke historike*, Nikolaos Damaskoslaisen *Historiai* ja Timagenes Aleksandrialaisen *Peri basileon*.⁵⁶ Kreikkalaisen maailman historiasta siis kirjoitettiin paljon jo roomalaisajalla, mutta Trogus oli ensimmäinen, joka teki sen latinaksi.

Retoriikka oli olennainen osa Rooman julkista elämää, johon useat roomalaiset historioitsijat osallistuivat aktiivisesti ennen kirjailijavaihettaan.⁵⁷ Historiankirjoituksen ja retoriikan yhteys Roomassa oli siksi hyvin tiivis ja tärkeä: niin retoriikan kuin historiankirjoituksen tarkoituksena oli viihdyttää ja vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen. Monet kuuluisat historioitsijat kuten Livius, Suetonius ja Tacitus omasivat myös vahvan retorisen koulutustaustan. Luonnollisesti myös reetorien koulutukseen kuului

⁵⁴ PYY 2014, 44-7, 51f; NOREÑA 2009, 266-279; MCDONNELL 2006, 128f.

⁵⁵ MEHL 2011, 17-19; YARDLEY & HECKEL 1997, 8 ja 14f.

⁵⁶ YARDLEY & HECKEL 1997, 21f.

⁵⁷ NICOLAI 2007, 23-25.

historianopiskelu, sillä historiasta löytyi loputtomasti esimerkkejä ja materiaalia puheille. Retoriikan vaikutus olikin suuri historiankirjoitukseen, jota elävöitettiin mielellään moraalisisilla tarinoilla, vastakkainasetteluilla ja kirjailijan laatimilla puheilla.⁵⁸ Tämä kuvaa hyvin myös *Epitoman* tyyliä, jossa näkyy vahvasti Justinuksen mahdollinen retorinen koulutus.

Moraaliesimerkit (*exempla*) kuuluivat olennaisesti sekä retoriikkaan että roomalaiseen historiankirjoitukseen. MEHL kirjoittaa: "Like poets, historians served as *moral* authorities among Greeks and Romans."⁵⁹ Historian siis tuli viihdyttävyyden lisäksi myös opettaa sopivasta ja sopimattomasta käytöksestä ja arvoista. Liviuskin ilmoittaa teoksensa alussa, että hän aikoo tarjota moraalisia ohjeita ja antaa positiivisia ja negatiivisia esimerkkejä.⁶⁰ MEHLIN mukaan moraaliset konseptit pysyivät kutakuinkin samoina kreikkalaisten ja roomalaisten historioitsijoiden teksteissä. Uskottiin jatkuvuuteen menneisyyden ja nykyisyyden välillä ja siihen, että menneisyys toistaa itseään ja sen esimerkit pätevät nykyisyyteen. Siksi oli mahdollista verrata sillä hetkellä vallitsevia eettisiä normeja satoja vuosia vanhoihin teksteihin ja tapahtumiin.⁶¹

Jatkuvaan esimerkkien etsimiseen menneisyydestä liittyi myös läpi roomalaisen historiankirjoituksen käsitys siitä, että kansallinen moraali rapistui jatkuvasti ja että ennen asiat olivat paremmin.⁶² Esimerkiksi Sallustiuksella ja Liviuksella kantava teema on juurikin moraalinen rappio ulkomaanvalloitusten myötä tulleen luksuksen vuoksi. He eivät niinkään kritisoineet Rooman ekspansionismia kuin sen vaikutuksia. Tämä liittyi Augustuksen ajan poliittiseen propagandaan: hän esitti palauttavansa Rooman menneet kulta-ajat ja moraalin, joka oli päässyt rapistumaan. Samoin Trogus ja hänen välityksellään Justinus omaksuivat tämän saman tyylin. Kaikkien edellä mainittujen teokset sisältävät myös vihollisotapäällikköjen ihailevia kuvauksia, sillä roomalaisen ekspansionismin ja moraalin tilaa pohdittiin mielellään myös ei-roomalaisten esimerkkien kautta. *Epitoma* poikkeaa muista niin, että siinä Rooma ennenkuulumattomasti marginalisoidaan, eli Rooma ei ole kertomuksen keskipisteenä.⁶³

⁵⁸ MEHL 2011, 19-20; GRANT 1995, 30-33.

⁵⁹ MEHL 2011, 24.

⁶⁰ MEHL 2011, 108; Livius, praefatio 8-10.

⁶¹ MEHL 2011, 243-251; MARINCOLA 2007, 118-132.

⁶² MEHL 2011, 243-251.

⁶³ LEVENE 2007, 275-289; YARROW 2006, 203.

Puheiden laatiminen historiallisten henkilöiden suihin oli tyypillinen retoriikkakoulujen harjoitus. Koska retoriset tekniikat kuuluivat historiankirjoitukseen, myös historioitsijat laativat tilanteisiin sopivia puheita elävöittämään kertomusta ja henkilöhahmoja.⁶⁴ *Epitomassa* niitä on muutama, joista erityisen kuuluisa on Mithridateen kannustuspuhe sotajoukoilleen.⁶⁵ Myös Filippos ja Hannibal pääsevät ääneen. Michael GRANTIN ja John MARINCOLAN mukaan nämä puheet eivät mitenkään käytännön syistä voineet olla aitoja puheita.⁶⁶ Eric ADLER on ehdottanut, että historioitsijat käyttivät näitä puheita hyväkseen voidakseen kritisoida Roomaa vihollisen suulla: jos puhe esitettiin viholliskuninkaan puheena, siinä voitiin esittää painavaakin kritiikkiä turvallisemmin kuin omalla suulla. Joka tapauksessa Rooman kritisointi oli varsin tavallista ja ilmeisen hyväksyttävää roomalaisessa historiankirjoituksessa.⁶⁷

Moraalisia esimerkkejä historiankirjoituksessa tarjottiin henkilökuvausten kautta, ja myös *Epitoma* keskittyy täysin hallitsijoiden ympärille. Historiankirjoitus ja biografia ovat niin läheisiä toisilleen, että niitä on usein vaikea erottaa toisistaan. Ero ei ollut selvä myöskään antiikin kirjailijoille.⁶⁸ Suurmiesten tekoihin keskittyvä historiankirjoitus oli suosittua jo antiikin historiankirjoituksen kreikkalaisista pioneereista lähtien.⁶⁹ Roomassa biografisesta historiankirjoituksesta tuli suosittua tasavallan lopulla. Esimerkiksi Liviuksen kertomus keskittyy yksittäisten henkilöiden ympärille.⁷⁰ Liviuksen aikainen Cicero kirjoitti, että historian selostaminen kronologisesti tapahtumia seuraamalla on pitkäväteistä, mutta kiinnostavaa historiasta tekee henkilöiden tarkastelu.⁷¹ Troguksen edeltäjä Nepos kirjoitti historiallis-biografisen *exempla*-kokoelman, joka oli ilmeisesti tarkoitettu reetoreille. Nepos kirjoitti, että lukijoiden tulisi verrata roomalaisia ja ulkomaalaisia sotapäälliköjä toisiinsa ja päättää, "kumpia tulisi suosia". Nepokselta

⁶⁴ MEHL 2011, 21; MARINCOLA 2007, 118-132; SARASTI-WILENIUS 2007, 382-407; GRANT 1995, 25-33 ja 44-53.

⁶⁵ *Epitoma* 38.4-7.

⁶⁶ Antiikin aikana oli mahdotonta, että viholliskuninkaiden pitämät puheet olisi kirjattu muistiin paikan päällä ja sitten ne olisivat päätyneet roomalaisten kirjailijoiden luettavaksi. Puheet on myös kirjoitettu samalla tyylillä kuin kirjailijan koko historiateos. Lisäksi olisi ollut mahdotonta, että koko armeija olisi kuullut kuninkaansa puheen ilman äänentoistolaitteita ja että kaikki sotilaat olisivat vielä puhuneet samaa kieltä. Puheiden asettaminen historiankirjoitukseen oli pikemminkin kerronnallinen keino, jonka tarkoitus oli paitsi elävöittää ja rytmittää kertomusta myös saada lukijat ymmärtämään tulevien tapahtumien tärkeys ja osapuolten tavoitteet. Siten *Epitoman* sisältämät lukuisat puheet antavat tärkeää tietoa roomalaisten näkemyksestä näistä tietyistä historiallisista henkilöistä ja tapahtumien taustoista: MARINCOLA 2007, 118-132; GRANT 1995, 44-53.

⁶⁷ ADLER 2011 ja 2013, passim.

⁶⁸ STADTER 2007, 528-540.

⁶⁹ Tomas Hägg näkee biografian alkujuuret Ksenofonissa: HÄGG 2012, 10ff.

⁷⁰ GRANT 1995, 80-85.

⁷¹ HÄGG 2012, 187; Cicero, *Ad familiares* 5.12.5.

löytyy hyvin samanlaisia yhteenvetokappaleita sotapäällikköjen elämistä kuin *Epitomasta*.⁷² Troguksen aikalainen Nikolaos kirjoitti maailmanhistoriansa lisäksi myös Augustuksen ja Herodotoksen biografiat.⁷³

Myös keisariajalla biografia ja biografinen historiankirjoitus olivat suosittuja. Ensimmäisen ja toisen vuosisadan molemmiin puoliin kirjoittivat Tacitus, Suetonius ja Plutarkhos. He kaikki pyrkivät antamaan moraaliesimerkkejä. Tacitus kirjoitti keisareihin keskittyvää historiaa ja Suetonius keisarielämäkertoja. Kreikaksi kirjoittanut Plutarkhos puolestaan vertaili roomalaisia ja kreikkalaisia kuuluisia miehiä. Philip STADTER kirjoittaa, että biografisen historiankirjoituksen suosio selittyy sillä, että haluttiin sisäpoliittisten kriisien aikana antaa esimerkkejä hyvästä ja huonosta johtajuudesta. Troguksen aikana, kun biografisesta tyylistä tuli suosittua Roomassa, tasavaltainen hallitusmuoto oli murenemassa ja yksittäisillä henkilöillä oli enemmän vaikutusvaltaa ja itsenäisyyttä kuin ennen. Keisariajalla valta keskittyi yhdelle henkilölle, joten oli luontevaa tarkastella historiaa hallitsijoiden näkökulmasta. Justinus eli luultavasti vuoden 193 aikana tai jälkeen, jolloin kaoottisen viiden keisarin vuodeksi kutsutun valtakamppailun jälkeen Severusten hallitsijasuvun kausi alkoi. Johtajuutta, joka oli aina ajankohtainen aihe, tutkittiin siis mielellään biografian ja historiallisten esimerkkien avulla.⁷⁴

Esimerkkien ja henkilökuvausten etsiminen historiasta oli siis tavallista sekä Troguksen että Justinuksen aikana, mutta Justinuksen ajalle erityistä oli lyhennelmien muodikkuus. Keisariajan alussa elänyt retoriikan opettaja Quintilianus (n. 35 – n. 95) kirjoitti, että puhujan tuli tuntee erinomaisesti historialliset esimerkit.⁷⁵ Reetorit lukivat siis historiankirjoitusta, ja tiedetään, että heitä varten laadittiin manuaaleja ja *exempla*-kokoelmia, jotta sopivien esimerkkien etsijät säästyisivät lukemasta kokonaisia historiateoksia alusta loppuun. Esimerkiksi reetori Florus (n. 74 – n. 130) teki Liviuksen teoksesta tiivistelmän. Justinusta usein verrataan Florukseen. Onkin mahdollista, että myös Justinus halusi Floruksen tavoin tehdä *exempla*-painotteisen tiivistelmän puolestaan Troguksesta. Puhetaidon opetus oli toisen sofismin ansiosta voimissaan, mutta historiankirjoitus alkoi menettää senaattoriluokan vallan hupenemisen myötä merkitystään. Myöhäisantiikissa historiankirjoitus surkastui lyhyiksi tiivistelmiksi ja

⁷² HÄGG 2012, 188-197; STADTER 2007, 528-540; Cornelius Nepos, *Hannibal* 13.

⁷³ HÄGG 2012, 197-204.

⁷⁴ HÄGG 2012, 204-214; STADTER 2007, 528-540; GRANT 1995, 80-85.

⁷⁵ Quintilianus, *Institutio oratoria* 10.1.31-34.

kommentaareiksi aikaisemmista teoksista sekä *exempla*-kokoelmiksi ja biografioiksi.⁷⁶ Justinuksen *Epitoma* sopii tyyliltään tähän siirtymävaiheeseen varhaisen ja myöhemmän keisariajan välillä.

5. TUTKIMUSTRADITIO

1900-luvun alussa vallitseva mielipide oli, että roomalaisten ekspansionismi oli ennen kaikkea puolustautuvaa ja että sodista oli syyttäminen ulkomaalaisia. Vuosisadan lopulla postkolonialismin vaikutuksesta näitä käsityksiä on alettu kyseenalaistaa yhä enemmän, ja nykyään tutkimuksessa onkin pyritty tarkastelemaan monipuolisemmin sitä, miten roomalaiset kuvailivat ulkomaalaisia.⁷⁷ Varsinkin toiseuteen liittyvään tutkimukseen on vaikuttanut paljon SAIDIN vuoden 1978 *Orientalismi*, jonka keskeinen teesi on, että länsimaat ovat luoneet Idästä tietynlaisen kuvan tarkoituksenaan dominoida ja alistaa Lähi-Idän maita.

ADLERIN mukaan SAIDIN teoriaa on sovellettu onnistuneesti myös antiikintutkimuksessa⁷⁸ paljon viime aikoina, mutta vaarana on, että tutkijat ylireagoivat aikaisempaan tutkimukseen siirtymällä toiseen ääripäähän.⁷⁹ Esimerkiksi Benjamin ISAAC, joka on tutkinut teoksessaan *The Invention of Racism in Classical Antiquity* (2004) laajasti ja perusteellisesti roomalaisten kuvauksia ulkomaalaisista, kiinnittää huomionsa pääasiassa ulkomaalaisten väheksyvään kuvaamiseen ja siihen, miten roomalaiset sillä tavoin oikeuttivat ekspansionismiaan.⁸⁰ Lisäksi on jäänyt vähemmälle huomiolle, että roomalaiset kirjailijat eivät ainoastaan väheksyneet Rooman vihollisia, vaan heitä saatettiin myös ihailla ja kunnioittaa. Samoin roomalaisten tekoja voitiin sekä puolustella että kritisoida. *Epitomasta* löytyy esimerkkejä näistä kaikista näkökulmista. Yhdyn ADLERIN näkemykseen siitä, että tärkeää on tutkia kokonaisuutena, miten ei-roomalaisia kuvattiin sekä positiivisessa että negatiivisessa valossa. Toiseuden tutkimus on pinnalla myös suomalaisessa antiikintutkimuksessa. Antti LAMPINEN on vastikään (2013) väitellyt

⁷⁶ MEHL 2011, 186-188 ja 197f; NICOLAI 2007, 19-23; YARDLEY & HECKEL 1997, 16-19; BROWNING 1982, 683-773; KENNEY 1982, 3-32.

⁷⁷ ADLER 2011, 1-3; ISAAC 2004, passim.

⁷⁸ Ks. esim. François HARTOG: *The Mirror of Herodotus. The Representation of the Other in the Writing of History* (1988, alkuperäinen ranskankielinen 1980) ja Edith HALL: *Inventing the barbarian: Greek self-definition through tragedy* (1989).

⁷⁹ ADLER 2011, 1-3.

⁸⁰ ISAAC 2004.

pohjoisten barbaarikansojen uskonnollisuuden ja moraalisuuden kuvauksista, ja Elina PYY on väitellyt (2014) sukupuolen ja roomalaisten identiteetin kuvauksesta sotaepiikassa.

Kuitenkin Justinuksen *Epitomasta* on tehty todella niukasti tutkimusta toiseuden näkökulmista. Valitsemani tutkimussuuntaus on saavuttanut suosiota vasta 1900-luvun lopulla, joten *Epitoma*, joka ei päässyt oikeuksiinsa aiemmassa tutkimuksessa, jossa lähteen arvo riippui enemmän sen luotettavuudesta ja totuudenmukaisuudesta, alkaa vasta nyt kiinnittää tutkijoiden huomion. 1900-luvun puolivälin ja sitä vanhemmat tutkimukset saattoivat suhtautua hyvinkin negatiivisesti *Epitomaan*, joka keskittyi ei-roomalaisten jopa ylistävään kuvaukseen. Troguksella olikin pitkään roomalaisvastainen ja epäpatriootin maine, jonka vuoksi ajateltiin, että Troguksen alkuperäinen teos katosi epäsuosion vuoksi.⁸¹ Vielä 1900-luvun lopullakin negatiivinen maine pysyi: *Epitomaa* tutkinut F.R.D. GOODYEAR kuvaili Justinuksen työtä huolimattomaksi ja laiskaksi tiivistelmäksi, johon hän ei ole lisännyt juuri mitään omaa.⁸² GRANT puolestaan antiikin historioitsijoita käsittelevässä yleisteoksessaan vuodelta 1995 luonnehtii Troguksen työtä lyhyesti "merkityksettömäksi ja sekavaksi" ja siten ehkä tiedostamattaan heijastaa Justinuksen huonoa mainetta Trogukseen ja sekoittaa heidät keskenään.⁸³

Näiden negatiivisten huomioiden lomassa on myös alkanut ilmestyä *Epitomaan* liittyvää tutkimusta uusista näkökulmista. *Epitomaa* ja sen alkuperää ovat tutkineet filologispainotteisesti erityisesti Otto SEEL laatimansa edition johdannossa (1972), J.M. ALONSO-NÚÑEZ artikkelissaan *An Augustan World History: The 'Historiae Philippicae' of Pompeius Trogus* (1987), sekä J.C. YARDLEY teoksessaan *Justin and Pompeius Trogus: a study of the language of Justin's Epitome of Trogus* (2003). Troguksen ja Justinuksen suhdetta toisiinsa on vastikään selventänyt huomattavasti Brett BARTLETT artikkelissaan

⁸¹ Esim. SWAIN 1940, 16-18.

⁸² GOODYEAR 1982, 1: "He did not often express ideas of his own or procure stylistic embellishment by borrowing from Livy or Tacitus or the poets. He did not do so since it would have been too much trouble. I so assert because extremely clear evidence indicates that his compilation was a hurried and slapdash exercise." Ks. myös BROWNING 1982, 735: "The relation of Justin's epitome to the lost work of Trogus is far from clear. It seems to consist of a mixture of excerpts and summaries, to have concentrated on what had exemplary value, and to have been written with students of rhetoric in mind. Thus most of the richness of Trogus' work, which depended largely on lost Greek sources, has been lost in the flat, sententious and awkward narrative of his epitomator. The best that can be said for Justin is that in a barbarous age he provided Latin readers with some insight, however distorted, into the wider world of Hellenistic historiography."

⁸³ GRANT 1995, 117: "The work is undistinguished, derivative and confused. Trogus attacked the speeches of Livy as fakes, and did not include any himself." Oikeastaan Justinus kertoo, että Trogus kritisoi Liviusta ja Sallustiusta siitä, että hän kirjoitti puheita ensimmäisessä persoonassa. Trogus kuulemma kirjoitti niitä mielummin kolmannessa persoonassa eli epäsuorasti, ja myös *Epitoma* on sellaisia puheita täynnä: Ks. *Epitoma* 38.3.11.

Justin's Epitome: The Unlikely Adaptation of Trogus' World History (2014). He ovat kaikki osaltaan kiinnittäneet huomiota Trogukseen ja Justinukseen ja edistäneet huomattavasti tietämystämme näistä kirjailijoista ja heidän työstään, joka on meille välittynyt *Epitoman* kautta.

Kaikkein uusimmassa tutkimuksessa *Epitomasta* on alettu kiinnostua myös historiantutkimuksen lähteenä. YARROW on tutkinut *Epitomaa* monipuolisesti historiografisesta näkökulmasta muiden Augustuksen ajan maailmanhistorioiden rinnalla monografiassaan *Historiography at the End of the Republic. Provincial Perspectives on Roman Rule* (2006). Hänen analyysissään roomalainen omakuva ja identiteetti rakentuvat muun muassa *Epitomassa* esiintyvän ekspansionismin ja toiseuden kuvauksen pohjalle.

LEVENE on ottanut artikkeleissaan *Roman Historiography in the Late Republic* (2007) ja *Pompeius Trogus in Tacitus' Annals* (2010) Troguksen mukaan yhdeksi tasavallan lopun merkittävimmistä historioitsijoista Liviuksen ja Sallustiuksen rinnalle ja tunnustanut *Epitoman* tärkeäksi lähteeksi tasavallan lopun roomalaisten ajattelutapojen tutkimiseen. Näissä artikkeleissaan hän on tutkinut *Epitomaa* osana tasavallan lopun historiankirjoitusta, johon kuului moraalisen rappion pohtiminen, sekä *Epitoman* kuvauksia yksinvaltiaista.

Eric ADLER on tutkinut *Epitoman* positiivisia viholliskuvauksia ja kyseenalaistanut Troguksen roomalaisvastaisen maineen muuan muassa teoksessaan *Valorizing the Barbarians. Enemy Speeches in Roman Historiography* (2011). Hänen mukaansa roomalaisten historiateoksissa esiintyvät vihollisten puheet, joita *Epitomassakin* on runsaansti, olivat keinoja kritisoida ja määritellä omaa kulttuuria.

Näiden lisäksi Luis BALLESTEROS PASTOR on laatinut espanjaksi perusteellisen historiallisen kommentaarin (2013) *Epitoman* Mithridatesta käsittelevistä osista kirjoissa 37 ja 38. Tämä toivottavasti ennakoi lisääntyvää mielenkiintoa ja useampia julkaisuja tulevaisuudessa. Uusimmista roomalaisen historiankirjoituksen yleistöksistä Andreas MEHLIN *Roman Historiography. An Introduction to its Basic Aspects and Development* (2011, saksankielinen alkuperäisteos *Römische Geschichtsschreibung* 2001) on ollut erityisen hyödyllinen, jotta olen voinut sijoittaa Troguksen, Justinuksen ja *Epitoman* paremmin historiografiseen kontekstiinsa.

Epitomassa kuvatun Rooman tasavallan lopulla tapahtuneen itäiselle Välimerelle suuntautuneen ekspansion ymmärtämiseksi erinomaisia ja tässä tutkimuksessa paljon käytettyjä teoksia ovat Ernst BADIANIN *Roman Imperialism in the Late Republic* (1976, ensimmäinen painos 1968) sekä Erich S. GRUENIN *The Hellenistic World and the Coming of Rome* (1984). He, muiden⁸⁴ joukossa, ovat osoittaneet, että ei voida puhua Rooman imperialismista tasavallan lopulla, ikään kuin Rooma olisi aktiivisesti pyrkinyt laajentamaan valtakuntaansa. Päinvastoin Rooma oli varsinkin 3. ja 2. vuosisadalla eaa. vastahakoinen hallitsemaan uusia alueita itäisellä Välimerellä ja vältteli sitä parhaansa mukaan. *Epitoman* kuvaus on hyvin samankaltainen, ja siksi sovellan paljon tutkimuksessani BADIANIN ja GRUENIN teesejä.

Toiseuden kuvauksen lisäksi tärkeässä osassa *Epitomassa* ovat hyveet ja *virtus*. Roomalaisten moraalikäsitteen tärkeimpiin tutkimuksiin kuuluu Catharine EDWARDSIN *The Politics of Immorality in ancient Rome* (1993), jossa hän käsittelee monipuolisesti moraalien, hyveiden, *virtuksen*, tasavallan, retoriikan ja politiikan yhteyttä toisiinsa roomalaisilla kirjailijoilla tasavallan lopussa ja keisariajan alussa. *Virtus* –käsitettä ja sen muutosta ajan myötä sekä ihanteellista roomalaisuutta tasavallan aikana on tutkinut yksityiskohtaisesti Myles MCDONNELL teoksessaan *Roman Manliness. Virtus and the Roman Republic* (2006). Tärkeä moraalikäsitteeseen liittyvä teos on myös Rose Mary SHELDONIN *Intelligence Activities in Ancient Rome* (2005), jossa hän tutkii muun muassa, mikä oli ja ei ollut moraalisesti hyväksyttyä roomalaisten tiedustelutoiminnassa sodissa ja diplomatiasuhteissa ei-roomalaisiin hallitsijoihin. Omassa tutkimuksessani sovellan heidän ajatuksiaan *Epitoman* näkökulmasta.

⁸⁴ Badianin ja Gruenin lisäksi samaan ovat päätyneet mm. Arthur ECKSTEIN: *Rome enters the Greek East* (2008), Robert Morstein KALLET-MARX: *Hegemony to Empire. The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 B.C* (1995) ja A.N. SHERWIN-WHITE: *Roman foreign policy in the East 168 B.C. to A.D. 1* (1984). Vastakkainen näkemys, jonka mukaan Rooman imperialismi oli aktiivisen aggressiivista: William V. HARRIS: *War and Imperialism in Republican Rome, 327–70 BC* (2006). Ks. myös Dexter HOYOS: *A Companion to Roman Imperialism* (2013).

II - ROOMALAISET JA MUUT – TYYPILLISIMMÄT DISKURSSIT JA NIIDEN TAUSTAT

Jotta voisimme ymmärtää *Epitoman* kuvausta Pyrrhoksesta, Antiokhoksesta, Hannibalista, Filippoksesta ja Mithridateesta, on tarpeen tarkastella sitä laajemmassa kontekstissa: millainen oli roomalaisten yleinen näkemys hellenistisen idän ja Karthagon kansoista ja mistä tämä näkemys oli peräisin. Pyrrhoksen ja Filippoksen valtakunnat sijaitsivat Manner-Kreikassa ja Mithridateen Vähä-Aasiassa. Seleukidikuningas Antiokhos hallitsi itäisellä Välimerellä suurta aluetta, johon kuului huomattava osa Vähä-Aasiaa ja Mesopotamiaa Kaspianmerelle ja Persianlahdelle asti. Hannibal toimi sotapäällikkönä karthagolaisille, jotka asuivat nykyisen Tunisian alueella, mutta hänen vaikutusalueensa ulottui hellenistiseen itään: hän liittoutui Antiokhoksen ja Bithynian kuninkaan kanssa ja siten soti myös Vähä-Aasiassa. Kaikkien näiden sotapäällikköjen vaikutusalue siis jotenkin ulottui Manner-Kreikkaan ja Vähä-Aasiaan. Roomalaisten vaikutusalue näiden viiden sotapäällikön elinaikana (n. 300 – 63 eaa.) ehti laajentua idässä pisimmillään Juudeaan, Vähä-Aasiaan ja Eufratille asti. Trogus lopetti kertomuksensa vuoteen 6 jaa., jolloin vaikutusalue ei ollut laajentunut huomattavasti idässä. On syytä lyhyesti selvittää, millainen oli roomalaisten näkemys näistä alueista tasavallan ajan lopussa, jolloin Trogus kirjoitti.

1. ROOMALAISTEN KÄSITYKSET HELLENISTISESTÄ IDÄSTÄ

Roomalaisten käsitykset hellenistisestä idästä juontavat juurensa siihen, miten kreikkalaiset kuvasivat pahimpia vihollisiaan persialaisia 400-luvun eaa. lopussa. Persialaissotien jälkeen kreikkalaisilla kirjailijoilla alkoi esiintyä negatiivisia kuvauksia. Persia kuvattiin Kreikan vastakohtana: Persia oli heikko, orjuutettu, täynnä luksusta. Kreikkalaiset olivat puolestaan vahvoja, itsenäisiä ja vapaita.⁸⁵ Esimerkiksi Ksenofon kuvailee, kuinka persialaiset ennen olivat kunniallisia vihollisia, mutta hänen aikanaan heitä vaivasi moraalinen rappio, korruptio, fyysinen heikkous, feminiinisyys ja yksinvaltiutus.⁸⁶ Hippokrateen mukaan Kreikan ja persialaisten kansojen erot johtuivat erilaisista ilmastoista. Aasianpuoleisen helpon ja miellyttävän ilmaston vuoksi myös siellä

⁸⁵ ISAAC 2004, 302f; MOMIGLIANO 1975, 129-137.

⁸⁶ ISAAC 2004, 290-293; Ksenofon: *Cyropaedia* 8.8.

asuvat ihmiset ovat luonteeltaan heikkoja ja helposti alistuvia. Aasiassa vallitsevat monarkit, ja heidän alamaisensa eivät ole kiinnostuneita sotimisesta, koska he eivät ole vapaita miehiä.⁸⁷

Roomalaiset puolestaan joutuivat hellenistisen idän kanssa ensimmäistä kertaa vastakkain, kun he valtasivat Etelä-Italian kreikkalaiset siirtokunnat 200-luvun eaa. alussa. Kreikkalaiset vaikutteet alkoivat suorastaan tulvia Roomaan verrattuna aiempaan.⁸⁸ Roomalaiset omaksuivat kreikkalaisten stereotypiat persialaisista ja kohdistivat ne kreikkalaisiin. Kreikkalaisia halveksuttiin, sillä kreikkalaisia syytettiin esimerkiksi taitaviksi sanankäyttäjiksi, jotka eivät kuitenkaan lunasta sanojaan teoilla. Roomalaiset nähtiin tämän vastakohtana – toiminnan miehinä. Puheliaisuuden lisäksi kreikkalaisia kuvattiin epäluotettaviksi, vastuuttomiksi, pelkureiksi ja mieltyneiksi turhaan luksukseen.⁸⁹ Toisaalta samaan aikaan kreikkalaista kulttuuria ihailtiin suuresti. Jo 200-luvulta eaa. lähtien kreikkalaista kirjallisuutta käännettiin, taiteesta otettiin mallia ja kieltä opeteltiin.⁹⁰ GRUEN on kutsunut tätä ristiriitaista suhtautumista oudoksi paradoksiksi: "Despite the prevalence of Greek learning among the senatorial aristocracy, it was never quite respectable to be identified as a philhellene."⁹¹ Roomalaisten suhtautuminen hellenistiseen itään oli siis alusta alkaen hyvin monipuolinen ja ristiriitainen, ja se heijastui myös roomalaisten kuvauksiin ulkomaalaisista vihollisistaan.

Kun roomalaiset joutuivat tekemisiin itäisen Välimeren kansojen kanssa yhä enemmän tasavallan lopussa, kirjailijat ilmaisivat huolensa siitä, että kulttuurit sekoittuvat ja roomalaiset muuttuisivat entisten vihollistensa kaltaisiksi. Ankarimpien roomalaisten moralistien teksteissä hellenistinen itä symboloi perinteisesti korruptoivaa ylellisyyttä ja roomalaista lujutta heikentäviä ulkomaalaisia vaikutteita. Niistä haettiin syytä valtakunnan yhtenäisyyden murenemiselle ja tasavallan romahtamiselle. 200-100 – lukujen eaa. vaihteessa elänyt Cato vanhempi kirjoitti epäluuloisesti Roomassa elävistä kreikkalaisista lääkäreistä. Hänen mielestään kreikkalainen vaikutus oli jo alkanut heikentää moraalia. Hänen mielipiteitään siteeraa ja vahvistaa myöhemmin elänyt Plinius vanhempi kirjoittamalla kreikkalaisista, että "he ovat pilanneet valtakunnan moraalin" ja "kreikkalaiset ovat kaikkien paheiden vanhempia". Pliniuksella esiintyy myös kuuluisa

⁸⁷ ISAAC 2004, 61-63; Hippokrates, *De aeribus, aquis et locis* 12 ja 16.

⁸⁸ Kreikkalaisen kulttuurin vaikutus ja vastaanotto Roomassa ks. MOMIGLIANO 1975, 12-21.

⁸⁹ GRUEN 1984, 260-272; Livius 8.22.8: "*a Graecis, gente lingua magis strenua quam factis*"; Plutarkhos, *Cato* 12.5: "*τὰ ῥήματα τοῖς μὲν Ἕλλησιν ἀπὸ χειλέων, τοῖς δὲ Ῥωμαίοις ἀπὸ καρδίας φέρεσθαι.*"

⁹⁰ GRUEN 1984, 251-260. Roomalaisten näkemykset kreikkalaisista ks. myös HENRICHs 1995 ja GRUEN 1992.

⁹¹ GRUEN 1984, 263.

lause, joka mukaan valloittamalla kreikkalaiset nämä puolestaan valloittavat Rooman tuomalla omat vaikutteensa mukanaan.⁹² Samaa tarkoitti Horatius kirjoittamalla "valloitettu Kreikka hurjan voittajansa valloitti".⁹³

Keisariajalla stereotypiat pysyivät samoina mutta koskivat silloin Kreikan lisäksi koko itäistä Välimerta. Petronius huolehti itäisistä vaikutteista, joita ekspansionismi oli hänen aikanaan tuonut Roomaan: oli rikkauksia, homoseksuaalisuutta, korruptoivaa luksusta ja prostituutiota.⁹⁴ Samoin Juvenalista huolesti idästä tulleiden ulkomaalaisten soluttautuminen Roomaan, sillä nämä ihmiset olivat hänen kuvauksensa mukaan epärehellisiä ja irstaita. He eivät suinkaan oppisi Roomassa tavoille, vaan levittäisivät omia tapojaan roomalaisille.⁹⁵ ISAAC kirjoittaa, että roomalaisten mielestä "juurikin imperiumin menestys kantaa sen rappion ja tuhon siementä".⁹⁶

2. ROOMALAISTEN KÄSITYKSET PUUNILAISISTA JA KARTHAGOSTA

Karthagolainen Hannibal puolestaan ei kuulunut maantieteellisesti samaan itäiseen ryhmään näiden muiden sotapäällikköjen kanssa. Roomalaisten stereotyyppinen näkemys Karthagon puunilaisista tiivistyi topokseen *Punica fides*, "puunilainen (epä)luotettavuus". Puunilaisten katsottiin sen mukaisesti pahimmillaan olevan sopimuksenrikkoojia ja valehtelijoita. Heitä pidettiin myös hyvin ovelina ja negatiivisimmissä kuvauksissa julmina ja ylimielisinä.⁹⁷ Ensimmäiset stereotypisoivat kuvaukset puunilaisista esiintyvät jo Homeroksella, mutta varsinaiset negatiiviset kuvaukset ja *punica fides* –ilmaisun käyttö yleistyivät vasta roomalaisilla puunilaissotien jälkeen. Erityisesti Livius suhtautui puunilaisiin negatiivisesti. ISAACIN mukaan tämä liittyi Augustuksen propagandaan.⁹⁸

ISAACIN mukaan näkemykset puunilaisista eivät loppujen lopuksi eronneet paljon näkemyksistä vähäaasialaisista ja syyrialaisista. Puunilaisten tiedettiin olevan kotoisin itäisen Välimeren rannalla sijaitsevasta Tyroksesta, joten Karthago saatettiin siksi

⁹² Plinius, *Naturalis Historia* 29.8.26: "illa perdidere imperii mores", 15.19.1: "vitiourum omnium genitores", 24.5.5: "vincendo victi sumus".

⁹³ Horatius, *Epistulae* 2.1.156: "Graecia capta ferum victorem cepit."

⁹⁴ Petronius, *Satyricon* 119.19-27.

⁹⁵ Juvenalis, *Satura* 3.60-72, 3.131 ja 2.163-170.

⁹⁶ ISAAC 2004, 109: "The very success of an empire also carries the seeds of its decline and fall."

⁹⁷ SYED 2005, 366.

⁹⁸ GRUEN, 2011, 115-140; ISAAC 2004, 327-330; MOMIGLIANO 1975, 4f. Ks. *Epitoma* 18.2.1-5, 18.6.2 ja 31.4.2: "Punico ingenio".

mieltää osaksi itäisen Välimeren kulttuureja.⁹⁹ ADLER tulkitsee, että *Epitomassakin* Karthago assosioitui osaksi hellenististä itää, sillä *Epitomassa* Hannibal listataan yhdeksi roomalaisten vihaamista monarkeista.¹⁰⁰ Todellisuudessa Karthago oli tasavalta ja Hannibalia ei voida kutsua kuninkaaksi vaan sotapäälliköksi, mutta Hannibalin tekoja oli ehkä helpompi selittää, jos Karthago esitettiin monarkiana ja Hannibal jonkinlaisena kuninkaana kaikkien muiden teoksen ulkomaalaisten johtajien tavoin. Tämä saattoi olla myös silkka lipsahdus Justinukselta, sillä hän selvästi oli tietoinen, että Karthagossa oli monarkia. Hannibalia kuitenkin kuvaillaan ihan samasta näkökulmasta kuin kuninkaita. Siten on selvää, että *Epitomassa* Hannibalin ajateltiin kuuluvan samaan ryhmään hellenistisen idän kuninkaiden kanssa. Karthagon historialle annetaan reilusti sivutilaa ja sen alkuperän vahvistetaan olevan idässä.¹⁰¹ Hannibal ja muut karthagolaiset ovat tärkeässä osassa kertomusta.

⁹⁹ ISAAC 2004, 335.

¹⁰⁰ ADLER 2011, 55f; *Epitoma* 29.2.4. Ks. myös LEVENE 2010b, 294-308.

¹⁰¹ Puunilaisten ja Karthagon historia: *Epitoma* 18.3.1.-19.3.12. Brett Bartlettin artikkeli tukee ajatusta siitä, että Hannibal miellettiin yhdeksi teoksen monesta kuninkaasta. Bartlett huomauttaa esimerkiksi Justinuksen verbivalinnasta *rego*, jolla Hannibalin johtajuutta kuvaillaan (*Epitoma* 32.4.12: *cum diversarum gentium exercitus rexerit*): se tarkoittaa hallitsemista tai johtamista, ja vaikka sen merkitys ei viittaa vahvasti kuninkuuteen kuten verbi *regno* olisi viitannut, niin sen etymologinen yhteys sanaan *rex* (kuningas) oli Justinukselle varmasti ilmiselvä ja tarkoituksellinen. Ks. BARTLETT 2014, 254f, 359f.

III - SOTILAALLINEN VOIMA JA HEIKKOUS

Tässä ensimmäisessä käsittelyluvussa analysoin, millä tavoin viiden sotapäällikön voimakuutta ja sotamenestystä kuvaillaan, ja mistä hyvä tai huono sotamenestys *Epitoman* mukaan johtuu. Ensin tutkin positiivisia ja sitten negatiivisia kuvauksia vihollispäälliköiden ominaisuuksista ja niiden vaikutuksesta sotamenestykseen. Positiivisten ominaisuuksien osalta käsittelen enimmäkseen Pyrrhosta, Hannibalia ja Mithridatesta ja negatiivisten ominaisuuksien osalta Antiokhosta, sillä *Epitomassa* heidän kuvauksensa on tällä tavalla yksiulotteinen. Filipposta käsitellen enemmän vasta neljännessä luvussa, jossa puhun voiman väärinkäytöstä, sillä hänen varsinaista voimaansa ei kehuta eikä myöskään kyseenalaisteta. Lopuksi analysoin näitä voiman ja heikkouden käsityksiä Mithridateen ja Hannibalin puheissa, jossa näkökulma kääntyy vihollisesta kohti roomalaisia.

1. VIHOLLISEN VOIMAN YLISTYS

Sankarillinen ja jumalten suojelema lapsuus

Kreikkalaisessa ja roomalaisessa historiankirjoituksessa kuuluisimpien kuninkaiden ja sotapäälliköiden lapsuus, nuoruus ja valtaannousu sisälsivät usein myyttisiä ja yliluonnollisia piirteitä Rooman Romuluksen ja Remuksen tapaan. *Epitomassa* tällaisia piirteitä löytyy erityisesti Mithridateen kertomuksesta mutta myös Pyrrhoksen ja jossain määrin Filippoksen nuoruuskertomuksista.

Yksi toistuvista elementeistä olivat luonnonilmiöt, joita pidettiin viesteinä jumaluuksilta. Mithridateen syntymään kerrotaan liittyneen upea taivaallinen ennemerkki:

Hänen tulevaa suuruuttaan ennustivat myös taivaalliset ihmeet. Nimittäin kahdesti, sekä sinä vuonna kun hän syntyi että sinä vuonna kun hän aloitti hallitsijakautensa, paloi taivaalla komeetta 70 päivän ajan niin kirkkaasti, että koko taivas näytti olevan tulella. Se oli niin suuri, että se peitti neljänneksen taivaasta ja voitti loistossaan auringonkin. Samalla sekä sen nousu että lasku veivät kumpikin neljä tuntia.¹⁰²

¹⁰² *Epitoma* 37.2.1-3: "*Huius futuram magnitudinem etiam caelestia ostenta praedixerant. Nam et eo quo genitus est anno et eo quo regnare primum coepit stella cometes per utrumque tempus LXX diebus ita luxit, ut caelum omne conflagrare videretur. Nam et magnitudine sui quartam partem caeli occupaverat et fulgore sui solis nitorem vicerat; et cum oreretur occumberetque, IV horarum spatium consumebat.*"

Epitomassa Mithridateelle annetaan siis erittäin vaikuttava ja positiivisesti latautunut sisääntulo. YARROW on huomionnut, että Mithridateen komeetat ovat erikoinen tapaus *Epitomassa*, jossa muuten suhtaudutaan skeptisesti¹⁰³ kaikenlaisten luonnonilmiöiden yliluonnollisuuteen. Kaavasta poiketaan Mithridateen kohdalla ehkä siksi, että tämän erityisyyttä halutaan korostaa.¹⁰⁴

Muinaisessa Vähä-Aasiassa ja Lähi-idässä sekä myös Kreikassa ja Roomassa komeetat olivat yleensä positiivisia enteitä ja merkkejä jumalilta. Yksi tällainen enne tapahtui mahdollisesti itse Troguksen nuoruudessa, kun vuonna 44 eaa.¹⁰⁵ Julius Caesarin hautajaisjuhlien aikana taivaalla paloi kirkas komeetta seitsemän päivän ajan. Roomalaiset katsoivat sen olevan merkki Caesarin noususta jumalten joukkoon.¹⁰⁶ Mithridateen komeettoja kuvaillaan aurinkoakin kirkkaammiksi, mikä tuo mieleen persialaisen auringonjumalan Mithran. Korostamalla Mithridateen ja komeettojen yhteyttä halutaan mahdollisesti viestittää sitä, että jumalat olivat Mithridateen puolella jo hänen syntymästään lähtien, ja että Mithridateen voimassa oli jotain yliluonnollista. Oli hänen kohtalonsa nousta voimakkaaksi hallitsijaksi ja haastaa roomalaiset. Roomalaiset myös ajattelivat, että sotavoittoon vaadittiin muun muassa onnea, joka oli peräisin jumalten suosiosta.¹⁰⁷ Jos Mithridateen komeetat olivat merkki jumalten suosiosta, niin se symboloi *Epitomassa* selvästi hänen sotavoimaansa.

Toisaalta Mithridateen mahdin jumalainen alkuperä oli myös uhkaava ja negatiivinen asia roomalaisten näkökulmasta. Roomalaiset saattoivat pitää komeettoja myös pahoina enteinä tasavallan ajan lopusta lähtien. Yksi hyvä esimerkki on Halley'n komeetta vuonna 87. Se sattui samaan aikaan Rooman sisällissodan ja ensimmäisen Mithridateen sodan kanssa. Oli tavallista myöhemmillä roomalaisilla kirjailijoilla kuvailla Halley'n komeettaa sitä seuranneen sisällissotien kauden enteenä.¹⁰⁸ Ehkä *Epitomassa* haluttiin samalla tavoin jälkiviisaasti korostaa Mithridateen ja komeettojen yhteyttä ja

Kyseessä ovat vuosien 135 ja 119 komeetat. Ensimmäisen komeetan mainitsee myös Seneca: *Naturales Quaestiones* 7.15.2. Ks. RAMSEY 2007.

¹⁰³ Tämä voisi johtua Troguksen mahdollisesta kiinnostuksesta luonnontieteisiin: ks. sivut 5-6.

¹⁰⁴ YARROW 2006, 317f.

¹⁰⁵ Tästä lähtien kaikki vuosiluvut ovat ennen ajanlaskun alkua, ellei toisin mainitse.

¹⁰⁶ PANDEY 2013; Suetonius, *Divus Julius* 88.

¹⁰⁷ Cicero mainitsee yhdeksi hyvän roomalaisen sotapäällikön tärkeistä ominaisuuksista *felicitas*, eli onnekkuus. Ks. Cicero, *De imperio C. Pompei* 29.

¹⁰⁸ PANDEY 2013, 409-411; Suetonius, *Tiberius* 2.5.71 ja *Claudius* 46 ja *Nero* 36 ja *Vespasianus* 23.4; Vergilius, *Georgica* 1.488; Manilius 1.866; Seneca, *Octavia* 236; Lucanus 1.529; Tacitus, *Annales* 14.22, 15.47.

tuoda lukijoiden mieleen kolme sotaa, jotka Mithridates kävi roomalaisten kanssa. Samoin kuin tasavalta lähestyi viimeisiä hetkiään niin samoin Mithridates tulisi olemaan viimeinen Rooman tasavallan voimakkaista vastustajista.

Justinus kuvailee Mithridateen nuoruutta ja valtaannousua niin ylistävään sävyyn, että kuninkaalla todella vaikuttaa olevan jumalat puolellaan syntymästä lähtien. *Epitoman* mukaan Mithridates yritettiin murhata lapsena useaan otteeseen. Esimerkiksi hänen hoitajansa yrittivät lavastaa onnettomuuden pakottamalla hänet ratsastamaan villillä hevosella ja heittämään keihäitä samaan aikaan. Heidän juonensa epäonnistui, sillä Mithridates oli nuoresta iästään huolimatta niin taitava ratsastaja, että selvisi helposti hengissä.¹⁰⁹

B. C. MCGINGIN mukaan tämä Mithridateen nuoruuden kuvaus kertoo perinteisistä persialaisista tavoista, joilla myös Pontoksen yläluokan pojat kasvatettiin. Kasvatukseen sisältyi taistelukoulutusta hevosen selästä ja metsästystä erämaassa. MCGINGIN mukaan voi olla mahdollista, että Trogus tai Justinus tulkitse väärin lähteitään: villihevosella ratsastus ei ollut niinkään murhayritys kuin osoitus tulevan kuninkaan voimasta ja taitavuudesta. Lisäksi villihevosella ratsastuksesta tulee heti mieleen tarina siitä, kuinka Aleksanteri Suuri kesytti itse villihevosensa. Mithridateen propagandaan kuului verrata itseään Aleksanteri Suureen, ja *Epitomassa* hän väittää jopa olevansa Aleksanterille sukua äitinsä puolelta.¹¹⁰ Muissakin antiikin lähteissä oli tapana verrata häntä Aleksanteriin. Esimerkiksi Plutarkhos kertoo, että Mithridateeseen iski vauvana salama. Hän kertoo myös, että Aleksanterin äidin kohtuun iski unessa salama, kun hän odotti Aleksanteria.¹¹¹

Itsensä vertaaminen Aleksanteri Suureen oli hyvin tavallista muidenkin hellenistisen idän hallitsijoiden keskuudessa. Pyrrhoksen kerrotaan myös olleen sukua Aleksanteri Suurelle ja halunneen olla Aleksanterin veroinen valloittaja.¹¹² Myös Filippoksella oli *Epitoman* mukaan palava halu olla Aleksanteri Suuren vertainen.¹¹³ Hannibalia puolestaan kehuaan sotataidoissaan Aleksanterin veroiseksi, vaikka hänen ei itse väitetä niin ajatelleen.¹¹⁴ *Epitoman* Mithridates lisäksi sanoo olevansa sukua isänsä

¹⁰⁹ *Epitoma* 37.2.4-5.

¹¹⁰ MCGING 1986, 44.

¹¹¹ MCGING 1986, 46; Plutarkhos *Moralia* 624 B/*Quaestiones Convivales* 1.6.2. ja *Alexander* 2.2.

¹¹² *Epitoma* 17.3.14. ja 18.1.1-2.

¹¹³ *Epitoma* 29.3.8.

¹¹⁴ *Epitoma* 30.4.9.

puolelta kuuluisille suurkuninkaille Kyyrokselle ja Dareiokselle.¹¹⁵ Pyrrhoksen kerrotaan olleen sukua Aleksanterin lisäksi Akhilleukselle ja Herkuleelle.¹¹⁶

Aleksanteri oli yleinen topos ja erittäin suosittu valloittajan, sivistäjän ja maailmanyhdistäjän esikuva myös roomalaisilla: muun muassa Augustus vertasi itseään häneen.¹¹⁷ *Epitomassa* hallitsijoiden vertaaminen Aleksanteriin tarkoittaa myös sitä, että ylvään sukuun ansiosta heillä oli synnynnäisiä lahjoja, ja heidän kohtalonsa oli nousta voimakkaiksi kuninkaiksi. Kun *Epitomassa* kommentoidaan aikaa, jolloin maailmassa nousivat melkein yhtä aikaa valtaan Antiokhos, Hannibal ja Filippos, heihin viitataan nuorukaisina, jotka kaikki halusivat intohimoisesti seurata esi-isiensä jalanjalkia ja osoittivat "synnynnäistä *virtusta*", joka tässä tarkoittaa mielestäni sotavoimaa.¹¹⁸ Tässä korostuu myös biografinen ajattelutapa siitä, että johtajien henkilökohtaiset ominaisuudet vaikuttavat historian kulkuun. Polybios on kirjoittanut hyvin samalla tavalla tästä tapahtumasta, joten ehkä Trogus käytti häntä lähteenään ja jakoi hänen näkökulmansa.¹¹⁹

Mithridateen ja Pyrrhoksen täytyi *Epitoman* mukaan vältellä koko lapsuutensa murhayrityksiä, mikä johti nuoruuden viettämiseen maanpaossa. Mithridateen osoittauduttua liian taitavaksi ratsastajaksi hänet yritettiin myrkyttää, mutta koska hän pelkäsi juuri tällaisia juonia, hän otti säännöllisiä annoksia vastamyrkkyä ja tuli lopulta immuuniksi niin, ettei mikään myrkkyy voinut tehota häneen. *Epitoma* kertoo hänen karaisseen itseään ja vältelleen murhaajia vaeltelemalla seitsemän vuotta vuoristossa metsästäen ja kamppaillen villieläinten kanssa.¹²⁰ Myös Pyrrhos joutui maanpakoon murhayritysten vuoksi. Pyrrhoksen isä oli Epeiroksen vihattu kuningas, joka karkotettiin valtakunnasta. Myös Pyrrhos, joka oli vauva, haluttiin tappaa. Hänet pelastettiin ja vietiin Illyriaan, jossa kuningas ja kuningatar adoptoivat hänet ja suojelivat häntä makedonialaisten vihalta. Epeiroslaiset puolestaan alkoivat sääliä nuorta Pyrrhosta ja kutsuivat hänet aikuisena takaisin valtakuntaansa sen kuninkaaksi. Hänen kerrotaan jo nuorena kuninkaana olleen voittoisa useissa sodissa ja saavuttaneen nopeasti suuren maineen, minkä ansiosta "hän vaikutti olevan ainoa, joka voisi auttaa tarentumlaisia

¹¹⁵ *Epitoma* 38.7.1-5.

¹¹⁶ *Epitomassa* kerrotaan Epeiroksen valtakunnan perustajan, jonka nimi myös oli Pyrrhos, olleen Akhilleen poika, joka meni naimisiin Herkuleen lapsenlapsen kanssa. Pyrrhoksen isoisän sisko Olympias oli Aleksanteri Suuren äiti. Hänen sukuunsa siis oli hyvin vaikuttava: *Epitoma* 17.3.

¹¹⁷ HUANG 2007, 126-129. Augustus vertasi itseään Aleksanteriin: Cicero, *Philippicae* 5.17.48.

¹¹⁸ *Epitoma* 29.1.8: "*His regibus pueris tametsi nulli senioris aetatis rectores erant, tamen in suorum quisque maiorum vestigia intentis magna indoles virtutis enituit.*"

¹¹⁹ LEVENE 2010b, 294-308; Polybios 4.2.4-11.

¹²⁰ *Epitoma* 37.2.5-9.

vastustamaan roomalaisia".¹²¹

Persialaisiin kuningaslegendoihin kuului maanpako ja nuoruuden viettäminen muualla kuin omassa maassa.¹²² *Epitoman* mukaan esimerkiksi Persian suurmunkas Kyyros yritettiin vastasyntyneenä tappa, mutta hän pelastui ja vietti nuoruutensa paimenten keskuudessa.¹²³ Tarinat Pyrrhoksen ja Mithridateen vaarallisesta nuoruudesta saattoivatkin heijastella Troguksen lähteissä tavallisia kuningaslegendoja, mutta ne viestittävät taivaallisten ennusmerkkien tavoin myös heidän tulevasta suuruudestaan ja vaarallisuudestaan. Rooman voimakkaimmat viholliset siis olivat oppineet taistelemaan selviytymisestään jo kehdestä lähtien, sillä taistelutahto oli heillä veressä.

Sotapäällikön hyveet

Viidestä sotapäälliköstämme erityisesti Pyrrhosta, Mithridatesta ja Hannibalia kuvaillaan voimakkaina, mitä sodankäyntiin tulee. Heistä Pyrrhos oli roomalaisten varhaisimpien ulkomaalaisten vihollisten joukossa. Pyrrhos oli myös ensimmäinen roomalaisia vastaan taistellut hellenistisen idän sotapäällikkö, jonka sotavoimaa historioitsijat usein ylistivät jo Enniuksesta lähtien.¹²⁴ Hän oli *Epitoman* mukaan jo nuorena miehenä niin menestynyt sodissa, että Etelä-Italian Tarentum valitsi juuri hänet puolustamaan kaupunkia roomalaisia vastaan, sillä kukaan muu ei olisi ollut siihen tarpeeksi vahva.¹²⁵ Pyrrhos osoittikin suurta rohkeutta taistellessaan roomalaisia vastaan, sillä hän ei kuulemma säikähtänyt tai perääntynyt, vaikka hänen armeijansa oli roomalaisia pienempi. Hän voitti roomalaiset sotaefanttien avulla ja saavutti paljon kunniaa, vaikka hänen tappionsa

¹²¹ *Epitoma* 17.3. ja 17.3.22: "*Adolescens deinde multa bella gessit tantusque rerum successu haberi coeptus est, ut Tarentinos solus adversus Romanos tueri posse videretur.*"

¹²² MCGING 1986, 44-46.

¹²³ *Epitoma* 1.4: Kyyroksen isoisä sai unessa ente, että hänen tyttärensä synnyttäisi pojan, josta tulisi mahtava kuningas, mutta hän itse menettäisi valtaistuimensa. Tästä pelästyneenä hän määräsi kätyrinsä kaappaamaan vastasyntyneen lapsenlapsensa ja surmaamaan tämän. Kätyri kuitenkin pelkäsi äidin vihaa ja määräsi erään paimenen hylkäämään vauvan metsään. Paimenen vaimo kuuli asiasta ja sääli lasta ja käski paimenen hakea pojan takaisin. Paimen löysi pojan hyvässä kunnossa, sillä naaraskoira suojeli poikaa villieläimiltä ja ruokki tätä nimensä maidolla. Paimen vei pojan ja koiran vaimonsa luokse, joka ihastui lapseen niin paljon, että käski viedä oman vastasyntyneen lapsensa metsään kuninkaallisen vauvan sijasta. Niinpä Kyyros varttui salassa paimenen perheessä. Tarinassa on huomattavaa myös samankaltaisuus Romulus ja Remus –myyttiin sekä jumalaisten ennusmerkkien korostaminen.

¹²⁴ MCDONNELL 2006, 160f.

¹²⁵ *Epitoma* 17.3.21-22.

olivatkin suuret.¹²⁶ Justinus katsoi Pyrrhoksen niin kuuluisaksi ja taitavaksi sotapäälliköksi, että hänen kuolemansa yhteydessä on ylistävä tiivistelmä hänen elämästään:

On yleisesti hyväksytty mielipide kirjallisissa lähteissä, ettei yhtäkään nykypäivän tai menneiden aikojen kuninkaista voida verrata Pyrrhokseen, ja historiassa on harvoin ilmaantunut ketään yhtä elämältään nuhteetonta ja oikeudenmukaisuudessaan kunnollista henkilöä: ei ainoastaan ylimystön keskuudessa vaan yleisesti kaikkien kuuluisien ja eriarvoisten miesten keskuudessa. Sanotaan, että tämän miehen sotataito oli sitä luokkaa, että hän jatkuvasti selvisi ilman häviöitä sodissaan mahtavia kuninkaita Lysimakhosta, Demetriosta ja Antigonosta vastaan. Samoin sodissaan illyrialaisia, sisilialaisia, roomalaisia ja puunilaisia vastaan hän ei hävinnyt koskaan ja selvisi hyvin usein voittajana. On todellakin niin, että hänen saavutustensa maine ja hänen nimeään ympäröivä kunnia teki hänen siihen asti merkityksettömästä ja pienestä maastaan maailmanlaajuisesti tunnetun.¹²⁷

Pyrrhoksen ura ei toki todellisuudessa sujunut aivan niin sujuvasti, mutta Justinus haluaa antaa Pyrrhoksesta kuvan ylivoimaisena. Huomionarvoista katkelmassa on, että Pyrrhoksen erinomainen sotataito ja –menestys oli näemmä yhteydessä hänen nuhteettomuuteensa ja oikeudenmukaisuuteensa. Toisaalla Justinus kirjoittaa, että Pyrrhos vapautti 200 taistelussa vangiksi jäänyttä roomalaista sotilasta ja lähetti nämä kotiin pyytämättä mitään vastineeksi. Justinus kertoo, että "roomalaiset, jotka jo tunsivat hänen sotilaallinen urheutensa (*virtus*), nyt tiesivät hänet myös anteliaaksi".¹²⁸ Nuhteettomuuden, oikeudenmukaisuuden ja anteliaisuuden yhdistelmä oli siis Pyrrhoksen menestyksen salaisuus ja teki hänestä positiivisen esimerkin.

MCDONNELL on osoittanut, että tasavallan loppuaikana kreikkalaisen filosofian vaikutuksesta yleistyi keskustelu tällaisista sotapäälliköiden eettisistä hyveistä. Tähän vaikutti erityisesti Cicero, jonka mukaan sellaiset ominaisuudet kuin rehellisyys ja suopeus sopivat hyvin sotapäällikölle täydentämään muita tärkeämpiä ominaisuuksia joista *virtus*

¹²⁶ *Epitoma* 18.1.5-7.

¹²⁷ *Epitoma* 25.5.3-6: "*Satis constans inter omnes auctores fama est, nullum nec eius nec superioris aetatis regem comparandum Pyrro fuisse, raroque non inter reges tantum, verum etiam inter inlustres viros aut vitae sanctioris aut iustitiae probatoris visum fuisse, scientiam certe rei militaris in illo viro tantam fuisse, ut cum Lysimacho, Demetrio, Antigono, tantis regibus, bella gesserit, invictus semper fuerit, Illyriorum quoque, Siculorum Romanorumque et Karthaginensibus bellis numquam inferior, plerumque etiam victor extiterit; qui patriam certe suam angustam ignobilemque fama rerum gestarum et claritate nominis sui toto orbe inlustrem reddiderit.*"

¹²⁸ *Epitoma* 18.1.10: "[...] *ut cognita virtute eius Romani cognoscerent etiam liberalitatem.*"

ja sotavoima muodostuvat.¹²⁹ Oikeudenmukaisuus ja anteliaisuus nähtiin läpi antiikin tärkeinä ominaisuuksina myös hyvälle monarkille, ja keisariajan kirjailijat toivoivat niitä keisareiltaan.¹³⁰ Pyrrhoksen esimerkki kertoo, että vallankäyttäjän, oli kyseessä sitten sotapäällikkö tai yksinvalti, tulisi käyttää voimaansa oikeudenmukaisesti säilyttääkseen sen.

Epitoman mukaan sotavoima koostui monesta muustakin tekijästä, mikä käy ilmi esimerkiksi Mithridateen elämän kuvauksesta. Mithridateen voimakkuus ilmeni jo hänen lapsuudessaan: hän vietti vuosikausia erämaassa metsästäen villieläimiä ja harjoittaen kehoaan. Kuninkaaksi noustuaan hän talvisin sisätiloissa syöpöttelyn sijasta urheili päivittäin ulkona ja kovetti myös armeijaansa fyysisillä harjoituksilla. Hänen kerrotaan osallistuneen erilaisiin urheilukisoihin kuten kilpajuoksuun tai hevosajoihin.¹³¹ Kuten kuvaus Mithridateen komeetoista myös kuvaus hänen sotavalmisteluistaan on suurentelevan ylistävä. Justinus toteaa, että "hän oli itse voittamaton ja lisäksi hän oli luonut lyömättömän sotajoukon".¹³² Mithridates kukisti perin pohjin "voittamattomat skyytit", jotka olivat aiemmin pystyneet torjumaan Aleksanterin, Filippoksen ja Kyyroksen, menneisyyden suurimpien idän kuninkaiden, valloitusyritykset.¹³³ Myös Mithridatesta ylistetään estotta kuten Pyrrhosta:

Mithridateen tuleva suurus oli sitä luokkaa, että hän kohosi mahtavuudessaan ei ainoastaan oman aikansa vaan myös kaikkien edeltäneiden aikakausien kuninkaiden yläpuolelle. Ja hän kävi roomalaisten kanssa sotia 46 vuoden ajan saavuttaen useita voittoja. Suurimmat sotapäälliköt Sulla, Lucullus ja muut, ja erityisesti Gnaeus Pompeius, voittivat hänet, mutta vain sillä seurauksella, että hän nousi uuteen loistoon entistäkin suurempana ja voimakkaampana ja muuttui tappioidensa johdosta vieläkin kammottavammaksi ja jatkoi sotimista. Lopulta hän ei suinkaan nujertunut vihollisen voiman vuoksi, vaan hän kuoli oman käden kautta vanhana miehenä esi-isiensä kuningaskunnassa ja jätti yhden pojan perillisekseen.¹³⁴

¹²⁹ MCDONNELL 2006, 342f; Cicero, *De imperio Gnaei Pompei* 36.

¹³⁰ NOREÑA 2009, 266-279.

¹³¹ *Epitoma* 37.4.1-2.

¹³² *Epitoma* 37.4.2: "Atque ita invictus ipse inexpugnabilem exercitum fecerat."

¹³³ *Epitoma* 37.3.2.

¹³⁴ *Epitoma* 37.1.6-9: "Mithridates [...] cuius ea postea magnitudo fuit, ut non sui tantum temporis, verum etiam superioris aetatis omnes reges maiestate superaverit bellaque cum Romanis per XLVI annos varia victoria gesserit, cum eum summi imperatores, Sylla, Lucullus ceterique, in summa Cn. Pompeius ita vicerit, ut maior clariorque in restaurando bello resurgeret damnisque suis terribilior redderetur. Denique ad postremum non vi hostili victus, sed voluntaria morte in avito regno senex herede filio decessit."

Mithridates siis ansaitsee roomalaisten kunnioituksen raa'an voimakkuutensa, periksi antamattomuutensa ja sitkeytensä ansiosta. Edes tasavallan loppuajan kuuluisimmat roomalaispäälliköt eivät onnistuneet vangitsemaan häntä niiden yli 30 vuoden aikana (Justinuksen kertoma 46 vuotta ei pidä aivan paikkaansa), jolloin hän soti roomalaisia vastaan. Hänen voimansa vaikutti kumpuavan määrätietoisesta fyysisestä harjoittelusta ja kurinalaisuudesta.

Fyysinen harjoittelu ja sotaan valmistautuminen olivat tunnetusti suositeltua toimintaa myös roomalaiselle ylimystölle, jonka jäsenet ratsastivat itsekin sotakentälle miestensä mukana. Tästä saarnasi erityisesti Cato vanhempi (234–149), jonka mielestä nuorten roomalaisten tuli ylläpitää sotakuntoaan fyysisellä harjoittelulla.¹³⁵ Mithridateen tapaan myös Marius ja Pompeius, jotka kuuluivat roomalaisten menestyneimpiin sotapäällikköihin, kuulemma harjoittelivat omien miestensä kanssa ja olivat taitavia heittämään keihästä ratsun selästä.¹³⁶ Myös metsästys ja ulkoilmassa selviytyminen olivat sopivia tapoja valmistautua sotaan.¹³⁷ Mithridates toimii siis korostettuna esimerkkinä sotilaallisen voiman ja fyysisen harjoittelun yhteydestä. Hänen sotavalmistelunsa kuulostavat roomalaisesta näkökulmasta tehokkailta ja mallikelpoisilta ja selittävät hänen voimakkuuttaan roomalaisia vastaan.

Fyysinen lujuus vaikutti olevan myös Hannibalin salaisuus, mikä hänellä ilmeni itsekurina ja pidättyväsyytenä. Myös hänen elämänsä ylistävä tiivistelmä on verrattavissa Pyrrhoksen ja Mithridateen vastaaviin:

Mitä Hannibaliin tulee, katsotaan yleisesti olevan totta, että edes silloin, kun hän jyrisi ukkosmyrskyn lailla sotaan roomalaisia vastaan ja koko Italia tärisi pelosta hänen edessään, ja edes kun palattuaan Karthagoon ja pitäessään siellä käsissään ylintä valtaa ei hän koskaan aterioinut mukavasti makuuasennossa tai sallinut itselleen enemmän kuin yhden *sextariuksen* viiniä. Ja vaikka hän oli niin monien naispuolisten vankien ympäröimä, hän oli niin pidättyväinen, että hänen ei olisi uskonut syntyneen Afrikassa. Varmasti juurikin hänen hillitystä käytöksestään johtui, että vaikka hän johti armeijoita, jotka muodostuivat erilaisten kansojen edustajista, häntä vastaan ei koskaan muodostettu salaliittoa omien miestensä toimesta eikä häntä koskaan petetty, vaikka

¹³⁵ MCDONNELL 2006, 259-62.

¹³⁶ MCDONNELL 2006, 296f; Plutarkhos, *Pompeius* 64.2. ja 41.3. sekä *Marius* 20.5.

¹³⁷ Polybios 32.15: Scipio Aemilianus saa kehuja siitä, että hän mieluummin lähti metsästämään kun muut nuoret miehet jäivät foorumille.

hänen vihollisensa yrittivätkin useaan otteeseen molempia lähestymistapoja häntä vastaan.¹³⁸

Katkelma vahvistaa epäilyksen siitä, että *Epitoman* mukaan itsekuri, fyysinen pidättyväisyys ja hillitty käytös olivat avaimia sotamenestykseen. Kuvaus korostaa yhteyttä Hannibalin pidättyväsyyden ja voiman välillä. Samalla kun hän saavutti voittoja roomalaisia vastaan ja kun hänellä oli paljon valtaa Karthagossa, hän eli hyvin kurinalaista elämää eikä suonut itselleen luksusta tai nautintoja. Kuvaus sopisi jälleen Caton mielipiteisiin sotavoimasta. Hän ajatteli, että yksinkertainen elämä ilman ylellisyyksiä kasvatti hyviä sotilaita. Esimerkiksi ruokavalion pitäisi olla äärimmäisen yksinkertainen.¹³⁹

Tämän lisäksi itsekuri johti Hannibalin miesten päällikköönsä kohdistuvaan kunnioitukseen niin, etteivät he koskaan yrittäneet salaliittoa häntä vastaan. Seikan tärkeys korostuu, sillä se on viimeinen asia, jonka Justinus kirjoittaa Hannibalista. Nauttivatko myös Pyrrhos ja Mithridates miestensä kunnioitusta? *Epitoman* mukaan kun Pyrrhos saapui Sisiliaan, paikalliset iloitsivat ja julistivat hänet heti Sisilian kuninkaaksi.¹⁴⁰ Hänen kerrotaan olleen erittäin kuuluisa ja ihailtu Kreikassa, jossa tiedettiin hänen sotamenestyksestään karthagolaisia ja roomalaisia vastaan. Kun hän lähti sotaretkelle Kreikkaan, "koko Kreikka odotti hänen saapumistaan" ilmeisen innokkaasti.¹⁴¹ Kun Mithridates puolestaan oli voittanut ensimmäisen yhteenoton roomalaisten kanssa, Vähä-Aasian kaupungit hurrasivat häntä ja ottivat hänet lämpimästi vastaan. Hän sai haltuunsa paljon kultaa ja hopeaa ja sotavarusteita, joten hän antoi kaikkien valtaamiensa kaupunkien velat anteeksi ja myönsi verovapauden viideksi vuodeksi.¹⁴² Puheessaan hän kehuu itseään oikeudenmukaiseksi ja anteliaaksi ja sanoo, että jokainen hänen sotilaastaan varmasti voisi vahvistaa väitteen.¹⁴³

Emme tiedä, miten Pyrrhoksen omat miehet suhtautuivat häneen, mutta roomalaisten lisäksi monet muut kansat ihailivat häntä suuresti *Epitoman* kuvauksessa.

¹³⁸ *Epitoma* 32.4.10-12: "Ex quibus constat Hannibalem nec tum, cum Romano tonantem bello Italia contremuit, nec cum reversus Karthaginem summum imperium tenuit, aut cubantem cenasse aut plus quam sextario vini indulgisse pudicitiamque eum tantam inter tot captivas habuisse, ut in Africa natum quivis negaret. Moderationis certe eius fuit, ut, cum diversarum gentium exercitus rexit, neque insidiis suorum militum sit petitus umquam neque fraude proditus, cum utrumque hostes saepe temptassent."

¹³⁹ MCDONNELL 2006, 55f; Plutarkhos, *Marcus Cato* 4.3, 23.5.

¹⁴⁰ *Epitoma* 23.3.2.

¹⁴¹ *Epitoma* 25.4.5: "Sed et Graecia omnis admiratione nominis eius, simul et rerum adversus Romanos Poenos que gestarum adtonita adventum eius expectabat."

¹⁴² *Epitoma* 38.3.8-9.

¹⁴³ *Epitoma* 38.7.10.

Mithridates vaikutti puolestaan olevan hyvin suosittu sekä Vähä-Aasiassa että omien sotilaidensa keskuudessa. Mithridateen kansansuosioista löytyy *Epitoman* tueksi lukuisia todisteita Vähä-Aasiaakin laajemmalta alueelta: hänelle omistettiin patsaita ja piirtokirjoituksia varsinkin Ateenassa, Deloksella ja Rodoksella.¹⁴⁴ Vihollissotapäälliköiden voima ei siis ollut lähtöisin pelkästään heistä itsestään vaan myös heidän nauttimastaan kansansuosioista. Oli selvää, että jos nämä päälliköt kohtelisivat alamaisiaan tai miehiään julmasti, he eivät olisi suosittuja ja siten menettäisivät tärkeän tuen. Taitavan ja voimakkaankin sotapäällikön sotaretket saattoivat epäonnistua, jos paikalliset eivät tukisi häntä.¹⁴⁵ Alamaisten ja sotilaiden kunnioitus saavutettiin myös muuten esimerkillisellä käytöksellä esimerkiksi osoittamalla itsekuria ja vaatimattomuutta.

Jalouden, itsekurin ja kansansuosion lisäksi näillä sotapäälliköillä oli neljäs tärkeä vahvuus: älykkyys. Se ilmeni siinä, että fyysisen voiman lisäksi he olivat myös taitavia taktikoimaan. Mithridates pukeutui *Epitoman* mukaan valeasuun ja vaelsi pitkin Vähä-Aasiaa tutustuen henkilökohtaisesti sen maastoon ja kaupunkeihin ja suunnitteli näiden valtausta.¹⁴⁶ Kuten kerroin, hellenistisessä idässä tällainen vapaaehtoinen maanpako oli usein osa kuuluisista kuninkaista kertovia tarinoita. Aleksanteri Suuren, Persian Kyyroksen ja Pontoksen kuningaskunnan perustajan¹⁴⁷ kerrotaan kaikkien lähteneen tällaiselle tiedustelumatkalle. Olihan Mithridates omasta mielestään sukua näille kaikille ja kertoi vallanneensa alueita, joita edes hänen kuuluisat esi-isänsä eivät olleet onnistuneet valtaamaan.¹⁴⁸

Myös Hannibalia kuvataan erityisen ovelana. Rooman senaatti määräsi toisen puunilaissodan jälkeen Hannibalin salamurhattavaksi, sillä se pelkäsi tämän liittoutuvan Antiokhoksen kanssa. Hannibal kuuli juonesta ja onnistui nopeaälyisenä pakenemaan Karthagosta ottamalla mukaan rahat, jotka hänellä oli aina valmiudessa tällaisia tilanteita varten, ja purjehtimalla pois kaupungista yön pimeydessä.¹⁴⁹ "Hannibal oli yhtä varautunut epäonnistumiseen, kun asiat näyttivät menevän hyvin, kuin hän oli varautunut onnistumiseen, kun asiat menivät huonosti."¹⁵⁰ Myöhemmin Hannibal piileskeli

¹⁴⁴ MASTROCINQUE 1999, 24f; MCGING 1986, 89-99.

¹⁴⁵ Esimerkiksi Levene on tutkinut tätä Liviuksella, joka kertoo, että Hannibalille kävi näin Italiassa: LEVENE 2010a, 340f; Livius, 26.38.1-5.

¹⁴⁶ *Epitoma* 37.3.4-5.

¹⁴⁷ Mithridates I Ktistes, eli vuosina 281–266.

¹⁴⁸ *Epitoma* 38.3.2. ja 7.1-5.

¹⁴⁹ *Epitoma* 31.2.1-5.

¹⁵⁰ *Epitoma*: 31.2.2: "*paratum nec minus in secundis adversa quam in adversis secunda cogitantem.*"

roomalaisia Kreetalla. Paikalliset kuitenkin vahtivat kateellisina rikasta sotapäällikköä, joten tämä keksi juonen päästäkseen pakoon saarelta. Hän täytti ruukkuja lyijyllä ja vei ne Dianan temppeliin ikään kuin olisi halunnut jättää kaiken omaisuutensa sinne. Oikean kultansa hän kätki pienten huomaamattomien patsaiden sisään. Kreetalaiset eivät enää välittäneet Hannibalista, koska he luulivat tämän jättäneen rikkautensa temppeliin, joten hän lähti kaikessa rauhassa saarelta pois patsaidensa kanssa.¹⁵¹ Hannibal osoitti oveluutensa myös taistelussa. Meritaistelussa Bithynian Prusias II:ta vastaan Hannibal täytti ruukkuja käärmeillä ja taistelun aikana käski singota ne vihollisten laivoihin. Ensin vastapuoli nauroi Hannibalin käyttämille ammuksille eikä aavistanut vaaraa, kunnes ruukkujen rikkoutuessa käärmeet levisivät kaikkialle laivaan, ja he joutuivat antautumaan Hannibalille.¹⁵²

Kuvaus Hannibalin neuvokkuudesta saattaa heijastella roomalaisten yleisiä käsityksiä puunilaisesta oveluudesta, jonka Justinuskin mainitsee kolmesti *Epitomassa*.¹⁵³ Muita nimeltä mainittuja karthagolaisia ei kuitenkaan kuvata erityisen oveliksi, vaan *Epitomassa* korostuu, että se oli nimenomaan Hannibalin henkilökohtainen ominaisuus. Älykkyys yhdistettynä itsekuriin ja fyysiseen voimaan teki Hannibalista ja Mithridateesta paitsi voimakkaita sotapäälliköitä myös erittäin pitkäikäisiä ja vaikeasti kukistettavia vastustajia. *Epitoman* mukaan Hannibal oli roomalaisten mielestä vähintäänkin Aleksanteri Suuren veroinen vastustaja, ja kun Hannibal johti Antiokhoksen heikoista aasialaisista sotilaista ja laivoista koostuvaa laivastoa roomalaisia vastaan, Hannibalin taitavuuden kerrotaan tasoittaneen voimasuhteita Antiokhoksen puolelle niin, että tämän väistämätön tappio oli lopulta paljon lievempi, kuin se muuten olisi ollut niin heikon sotaväen vuoksi.¹⁵⁴

Luonnollisesti nämä kuvaukset heijastelevat roomalaisten odotuksia omilta sotapäälliköiltään. Voittoon ei riittänyt pelkkä sotavoima, vaan tarvittiin myös älykkyyttä ja taktiikkaa. MCDONNELL on analysoinut tätä Caesarin teoksessa *Bellum Gallicum*. MCDONNELLIN mukaan Caesar ajatteli, että etenkin roomalaisten sotilaiden täytyi omata rohkeutta ja voimaa, kun taas komentajan tärkein tehtävä oli ohjata sotilaat harkiten ja

¹⁵¹ *Epitoma* 32.4.4-5.

¹⁵² *Epitoma* 32.4.6-8.

¹⁵³ Ks. nootti 98.

¹⁵⁴ *Epitoma* 30.4.9: "Ne Hannibalem quidem Alexandro Magno postponendum" ja 31.6.9: "Sed neque Asiani milites Romanis neque naves eorum pares rostratis navibus fuere; minor tamen clades ducis sollertia fuit."

huolella voittoon.¹⁵⁵ Myös Cicero, joka ei ollut sotapäällikkö kuten Caesar, kirjoitti, että sotapäällikön tulee olla voimakkaan ja rohkean lisäksi älykäs.¹⁵⁶

Jos tarkastelemme, miten Pyrrhoksen, Hannibalin ja Mithridateen kuolintapoja kuvaillaan *Epitomassa*, huomaamme, että ne noudattavat samaa yleistävää kaavaa. Pyrrhoksen kerrotaan kuolleen sodassa "taistellen raivoisasti kamppailun kuumimmassa keskipisteessä".¹⁵⁷ Hänen poikansa antautui taistelun voittaneelle kuninkaalle, joka kunnioituksesta Pyrrhosta kohtaan päästi pojan palaamaan Epeirokseen hautaamaan Pyrrhoksen ruumiin. Hannibal puolestaan teki mieluummin itsemurhan myrkyllä kuin antautui roomalaisille, jotka olivat löytäneet hänet vuosien etsinnän jälkeen.¹⁵⁸ Mithridates teki myös kunniallisesti itsemurhan: "Lopulta hän ei suinkaan nujertunut vihollisen väkivallalla, vaan hän kuoli oman käden kautta vanhana miehenä esi-isiensä kuningaskunnassa ja jätti yhden pojan perillisekseen."¹⁵⁹

Kaikki kolme¹⁶⁰ kuningasta siis osoittivat kuolemassaan samanlaista kunniallisuutta ja itsekuria kuin he olivat osoittaneet elämänsä aikana. Yleensä roomalaisessa kirjallisuudessa kuolintapa heijasteli henkilön luonnetta: moraalittomat henkilöt kokivat kunniattoman kuoleman ja hyveelliset henkilöt puolestaan kokivat hyvän ja kunniallisen kuoleman.¹⁶¹ Hyvään kuolemaan kuului arvokkuus, itsehillintä ja rohkeus. Roomalaisten mielestä kunniallinen kuolintapa sotapäällikölle oli kuolema taistelussa tai itsemurha häviön jälkeen. Oli parempi siis surmata itsensä kuin antautua vihollisille.¹⁶² Roomalaisille kuuluisin esikuva tällaisesta kunniallisesta sotapäällikön itsemurhasta lienee Cato nuorempi, joka oli kuuluisa myös stoalaisesta itsekuristaan ja korkeasta moraalistaan. Hän surmasi itsensä ennen kuin antautui Julius Caesarille häviön jälkeen vuonna 46. Hän säilytti itsehillintänsä ja määrätietoisuutensa loppuun asti.¹⁶³ Pyrrhoksen, Hannibalin ja Mithridateen kuolemien kuvaukset *Epitomassa* ovat siis roomalaisen käsityksen mukaan kunniallisia kuolemia. Ne heijastelevat paitsi näiden sotapäälliköiden

¹⁵⁵ MCDONNELL 2006, 304-8; Caesar, *Bellum Gallicum* I 49.4.

¹⁵⁶ MCDONNELL 2006, 342f; Cicero, *De imperio Cn. Pompei* 29.

¹⁵⁷ *Epitoma* 25.5.1: "*inter confertissimos violentissime dimicans*".

¹⁵⁸ *Epitoma* 32.4.6-8.

¹⁵⁹ *Epitoma* 37.1.6-9: "*Denique ad postremum non vi hostili victus, sed voluntaria morte in avito regno senex herede filio decessit*."

¹⁶⁰ Viidestä sotapäälliköstämme kolmen voidaan sanoa kuolleen kunniallisesti roomalaisnäkökulmasta katsoen. Kaksi muuta eli Filippos ja Antiokhos eivät kuolleet kunniallisesti, ja heidän kuolemansa olivat rangaistuksia heidän törkeästä voiman väärinkäytöstään, josta kerron kappaleessa IV.

¹⁶¹ HOPE 2009, 60-63.

¹⁶² HOPE 2009, 54-7; EDWARDS 2007, 19-28; ROSENSTEIN 1990, 120-24.

¹⁶³ HOPE 2009, 57-60; EDWARDS 2007, 1-5; Plutarkhos *Cato* 66-73.

elämien kuvauksia *Epitomassa* myös roomalaisten ajatuksia siitä, miten heidän omien sotapäällikköjensä tulisi käyttäytyä häviön hetkellä.

Vihollisen ylistämisen merkitys

Kaiken kaikkiaan voidaan todeta, että *Epitomassa* Pyrrhosta, Hannibalia ja Mithridatesta kuvataan erittäin positiivisilla tavoilla. Miksi vihollisjohtajia ylistetään näin antaumuksella? Selkeästi eniten kunnioitusta *Epitomassa* saavat osakseen sotapäälliköt, jotka olivat voimakkaita ja taitavia sodankäynnissä ja onnistuivat valloittamaan muita kansoja valloitusodassa. Se oli taito, jossa roomalaiset itsekkin kunnostautuivat ja siten he ihailivat niitä, jotka pystyivät haastamaan roomalaisen sotavoiman, vaikka kyseessä olisi ollut samaan aikaan vihattu vihollinen. Marja-Leena HÄNNISEN mukaan roomalaiset nimittäin uskoivat, että roomalainen hyveellisyys ja voima pysyi lujana vain, jos roomalaisilla olisi tarpeeksi voimakkaita vastustajia.¹⁶⁴ Esimerkiksi Troguksen aikainen Livius käytti Hannibalia paitsi negatiivisena myös positiivisena moraaliesimerkkinä kuten *Epitomassa* tehdään.

MEHLIN mukaan Liviuksen oli mahdollista kritisoida Rooman menneisyydessä tekemiä virheitä ja ylistää vihollisia siksi, että roomalaiset hallitsivat jo kiistatta koko Välimerta ja nämä viholliset oli jo voitettu. Rooman virheiden kritisointi ja ei-roomalaisten ylistys palvelivat molemmat osaltaan Liviuksen teoksen patrioottista tarkoitusta: voittamalla vahvat ja moraaliltaan kehuttavat viholliset roomalaiset todistivat oman voimansa.¹⁶⁵ Myös roomalaiset sotapäälliköt itse tunnustivat vihollistensa voiman. Esimerkiksi Caesar ylistää vihollistensa germaanien *virtusta* tehdäkseen omasta voitostaan suuremman. MCDONNELL tulkitsee, että tämä kuvaili taisteluja kamppailuksi siitä, kummalla osapuolella on suurempi *virtus*.¹⁶⁶

Troguksella saattoi hyvinkin olla samanlaiset ajatukset kuin Liviuksella, varsinkin jos hänen tarkoituksensa oli täydentää Liviuksen teosta. Myös MEHL uskoo, että Troguksen tarkoitus oli olla Rooma-myönteinen Liviuksen tapaan.¹⁶⁷ Justinus on antanut Rooma-kritiikille *Epitomassaan* huomattavan paljon tilaa, kuten jäljempänä tulen osoittamaan, ja se on antanut Justinuksen lisäksi myös Trogukselle roomalaisvastaisen

¹⁶⁴ HÄNNINEN 2013, 68; Valerius Maximus, *Facta et dicta memorabilia* 7.2.3.

¹⁶⁵ MEHL 2011, 109.

¹⁶⁶ MCDONNELL 2006, 302f; Caesar, *Bellum Gallicum* I 36.7.

¹⁶⁷ MEHL 2011, 116-119.

maineen. Täytyy kuitenkin muistaa, että Trogus eli Augustuksen aikaan, ja teos oli selvästi Augustus-myönteinen, mikä näkyy myös *Epitomassa*. Siten vihollisten vahvuuden ylistäminen sopi hyvin ajan henkeen ja pyrkimykseen määritellä roomalaista identiteettiä ja valtakuntaa.

Eikä se ollut ominaista vain Liviukselle tai Trogukselle, vaan myös tasavallan lopun historiankirjoitukselle yleisesti. Esimerkiksi Diodoros näyttää ajattelevan, että roomalaisten voima ja moraali muovautui heidän vastustajiensa mukaan. YARROW käyttää esimerkkinä Diodoroksen kommenttia, joka liittyy puunilaissotiin ja Hannibalin voimakkuuteen: "Roomalaisten voimaa ei pitäisi arvioida muiden heikkouden perusteella vaan osoittamalla Rooma mahtavintakin mahtavammaksi." Diodoroksen mukaan roomalaiset kohtelivat alamaisiaan ja liittolaisiaan oikeudenmukaisesti Karthagon pelossa, mutta valtakunnan myöhemmissä vaiheissa ilmeisesti moraaliala kasvattavien vastustajien puutteessa roomalaisten käytös muuttui julmemmaksi.¹⁶⁸

Tämän vuoksi *Epitomassa* halutaan ehkä suorastaan liioitella näiden kolmen viholliskuninkaan vaarallisuutta. Esimerkiksi Mithridateesta muodostuu lähes yliluonnollisen voimakkaan sankarin kaltainen kuva. Se ei tarkoita, että *Epitoman* mukaan Mithridates tai muut ylistetyt sotapäälliköt olisivat parempia vaihtoehtoja roomalaisten hallinnolle. Vastustajien *virtusta* korostettiin mielellään, koska roomalaiset uskoivat tarvitsevänsä kovia vastustajia pysyvänsä itse vahvoina. Siten roomalaisten voitto näistä vihollisista olisi entistäkin kunniallisempi ja osoittaisi roomalaisten voiman entistäkin suuremmaksi. Vaikka vihollisenkin *virtus* oli kehuttavan suuri, roomalaisten *virtus* oli suurempi.¹⁶⁹

Yhteenvedon voidaan sanoa, että *Epitomassa* luonnehditaan voimakkaiksi sotapäälliköiksi erityisesti Pyrrhosta, Hannibalia, Mithridatesta ja jossain määrin myös Filipposta. Heitä näyttävät yhdistävän monet seuraavista ominaisuuksista: heidän syntymäänsä ja lapsuuteensa liittyi lupauksia tulevasta mahtavuudesta kuten jumalallinen ennemerkki, erityisen vaarallinen lapsuus tai jo nuorena paljastunut synnynnäinen lahjakkuus sotimiseen ja hallitsemiseen. Heitä kaikkia verrataan Aleksanteriin ja he ovat

¹⁶⁸ YARROW 2006, 240f. Lainaus: Diodoros 34/5.33.4: "οὐ γὰρ ἐκ τῆς ἄλλων ἀσθενείας ἔκριναν δεῖν θεωρεῖσθαι τὴν τῆς Ῥώμης ἰσχύν, ἀλλ' ἐκ τοῦ φαίνεσθαι τῶν μεγάλων μεῖζονα." Muiden kohtelu: Diodoros 34/5.33.5. ja 32.4.5.

¹⁶⁹ YARROW 2006, 205-6, 332-3 ja 344.

usein myös sukua menneisyyden kuuluisimmille valloittajille. Heillä on joko itsekuria, määrätietoisuutta, fyysistä voimaa, pidättyväisyyttä, kansansuosiota, älykkyyttä, oveluutta, kunniaa tai arvokkuutta, tai useita näistä yhtä aikaa. Kaikki nämä ominaisuudet näyttävät tekevän heistä niin voimakkaita ja menestyviä sotapäälliköitä. Heidän kehuttavin ominaisuutensa oli siis *virtus*, sotavoima, ja nämä muut hyvät ominaisuudet kuuluivat *virtuksen* kanssa yhteen.

Nämä olivat myös niitä ominaisuuksia, joihin roomalaiset itsekkin pyrkivät. Kun roomalaiset löysivät näitä ominaisuuksia vihollisistaan, myös heitä ylistettiin heidän vihollisuudestaan huolimatta. Tällä tavoin myös roomalaisten kunniaa ja voimakkuutta voitiin korostaa. Vihollispäällikköjä käytettiin lukijoille myös esimerkkeinä siitä, millainen hyvä sotapäällikkö yleisesti ottaen oli. Cornelius Nepos, joka laati ennen Trogusta roomalaisten ja ulkomaalaisten sotapäällikköjen ja muiden kuuluisien miesten elämäkertoja, kirjoitti, että lukijan tulisi verrata roomalaisia ja ulkomaalaisia keskenään ja itse päättää, kummat ovat esimerkillisempiä.¹⁷⁰ Tämä saattoi hyvin olla myös Justinuksen esimerkkien tarkoitus.

2. VIHOLLISEN HEIKKOUEDET

Yhteistyökyvyttömyys ja järjestelmällisyyden puute sotavalmisteluissa

Antiokhos pääsee esille, kun kysymme *Epitomalta*, mistä vihollispäälliköiden huono sotamenestys johtui.¹⁷¹ Vuonna 195 Hannibal liittoutui Antiokhoksen kanssa, joka hallitsi tuolloin osaa Vähä-Aasiasta ja Lähi-itää ja piti hoviaan Efesoksessa¹⁷² Hannibal laati Antiokhokselle sotasuunnitelman roomalaisia vastaan, mutta Antiokhos ei luottanut Hannibaliin, vaikka tiesi tämän neuvot hyväksi. Antiokhos nimittäin pelkäsi, että Hannibal saisi kaiken kunnian mahdollisesta voitosta, joten suunnitelman toteuttamisesta ei tullut mitään. Lisäksi Antiokhoksen neuvonantajat välittivät enemmän omasta asemastaan hovissa kuin toimivan sotasuunnitelman laatimisesta.¹⁷³ "Mitään suunnitelmaa ei laadittu

¹⁷⁰ Cornelius Nepos, *Hannibal* 13: "*Sed nos tempus est huius libri facere finem et Romanorum explicare imperatores, quo facilius collatis utrorumque factis, qui viri praeferendi sint, possit iudicari.*"

¹⁷¹ *Epitomassa* ei juuri kehuta Antiokhosta yhtään, eikä hänen idässä valloittamastaan suuresta valtakunnasta sanota mitään, vaikka hänestä muuten puhutaan paljon. Antiokhoksen kuvaus on erilainen esimerkiksi Polybioksella, joka kuvaa Antiokhosta voimakkaana imperiuminrakentajana: Polybios 11.34. Ks. myös GRUEN 1984, 611-619.

¹⁷² *Epitoma* 31.2-3.

¹⁷³ *Epitoma* 31.6.1-3.

strategisen tai rationaalisen harkinnan pohjalta."¹⁷⁴ Lisäksi Antiokhos alkoi viettää joutilasta elämää ja vietti aikansa päivittäin vaihtuvien vaimojen kanssa.

Jyrkkänä vastakohtana tarjotaan heidän vastustajansa roomalainen konsuli Acilius¹⁷⁵, joka näki suurta vaivaa joukkojen ja varusteiden valmistamisessa sotaan ja joka hoiti diplomaattisia suhteita liittolaisiinsa. Kun taistelun hetki koitti, Antiokhoksen sotilaat murtuivat ensimmäisessä hyökkäyksessä ja kuningas itse pakeni sotilaidensa mukana.¹⁷⁶ Seuraavaksi käydyssä ratkaisevassa taistelussa¹⁷⁷ roomalaiset joutuivat häviölle ja alkoivat paeta, mutta sotatribuuni Marcus Aemilius uhkasi tappaa kaikki pakenijat, jotka eivät palaisi heti taisteluun. Tästä pelästyneenä ja rohkaistuneena kaikki roomalaiset palasivat yhdessä taisteluun ja murskasivat Antiokhoksen armeijan.¹⁷⁸

Antiokhos ja Hannibal siis epäonnistuivat, koska he eivät kyenneet tekemään yhteistyötä. Heillä oli käytössään tarvittava voima, rohkeus, älykkyys ja resurssit, mutta heiltä puuttui yhtenäisyys ja järjestelmällisyys. Yhtenäisyyden esteenä oli Antiokhoksen itsekkyyks ja turha ylpeys. Antiokhoksen kuvaus voidaan nähdä muun muassa kritiikkinä yksinvaltiuden tehottomuudesta verrattuna Rooman tasavaltaan. Lisäksi Antiokhos sortui laiskotteluun eikä osallistunut kunnolla sotavalmisteluihin. Vertailukohdaksi tarjotaan konsuli Acilius sekä sotatribuuni Marcus Aemilius, jotka ovat Antiokhokseen verrattuna itsekurin, järjestelmällisyyden ja yhtenäisyyden ilmentymiä.

Roomalaisen armeijan voitto riippui roomalaisten kirjailijoiden mukaan siitä, kuinka hyvin sotilaat oli koulutettu tottelemaan komentoja ja pysymään muodostelmassa. Tämä oli roomalaisten sotapäälliköiden ja etenkin sotatribuunien tehtävä. Sotilaiden voimakkuus ja *virtus* riippui päällikön tai päälliköiden esimerkistä ja yhteistyökyyvystä.¹⁷⁹ Antiokhosta vastaan käytyjen taistelujen tulokset heijastavat *Epitomassa* suoraan johtajien omaa esimerkkiä ja valmistautumista. Ensimmäisessä taistelussa Antiokhoksen sotilaat pakenivat taistelusta, ja sen sijaan, että hän olisi estänyt sen, kuningas itsekin pakeni paikalta. Vastakohtana toisessa taistelussa roomalaiset joutuivat häviölle, mutta heidän johtajansa sai pysäytettyä pakenevat sotilaat ja yhtenäistettyä rintaman. Armeijan menestys vastaa päällikön pätevyyttä ja *virtusta*.

¹⁷⁴ *Epitoma* 31.6.3: "*nihil consilio vel ratione agebatur*".

¹⁷⁵ Manius Acilius Glabrio, vuoden 191 konsuli.

¹⁷⁶ *Epitoma* 31.6.1-6.

¹⁷⁷ Magnesian taistelu vuonna 190.

¹⁷⁸ *Epitoma* 31.8.5-7.

¹⁷⁹ ERSKINE 2013, 237-240; ROSENSTEIN 1990, 92-120 ja etenkin 108f.

Tasavallan ajan kirjailijoilla esiintyy yhtenäisenä ajatus siitä, että onnistuakseen sodissa roomalaisille sotapäälliköille tärkeitä ominaisuuksia ovat yhtenäisyys, itsekuri, tehokkuus ja epäitsekkyyks. MCDONNELL on havainnut tämän ainakin Caesarin, Ciceron, Enniuksen ja Sallustiuksen teksteissä. Esimerkiksi Sallustius kirjoitti, että Rooma oli saavuttanut imperiumin ei niinkään pelkän voiman avulla, vaan etenkin yllä listattujen ominaisuuksien vuoksi.¹⁸⁰ Tämän mukaan niin roomalaisilla kuin vihollissotapäälliköillä kyllä saattoi olla voimaa ja mahdollisesti muita hyviä sotapäällikön ominaisuuksia, mutta he lopulta hävisivät jonkun vakavanlaatuisen paheen vuoksi.¹⁸¹ Esimerkiksi Antiokhoksen kaltainen yhteistyökyvyttömyys ja tehottomuus olivat vakava heikentävä tekijä sotavoimassa. Kreikkalaisen filosofian hyvekäsityksen mukaan erilaiset hyveet kulkivat käsi kädessä, eli jos jollakulla oli yksi kardinaalihyve, niin hänellä oli ne kaikki. Roomalaisten käsitys pohjasi kreikkalaiseen mutta oli muun muassa siinä mielessä erilainen, että miehellä saattoi olla sekä huomattavan hyviä että huonoja ominaisuuksia samaan aikaan.¹⁸²

Antiokhos ei kuitenkaan ole tällainen monipuolinen hahmo *Epitomassa*. Justinus vaikuttaa tarkoituksella asettavan vierekkäin Antiokhoksen, joka on esimerkki kaikin puolin huonosta sotapäälliköstä, ja roomalaisten komentajat, jotka tekevät kaiken mallikelpoisesti. Monipuolisia hahmoja ovat pikemminkin Mithridates, Pyrrhos ja Hannibal, joilla kaikilla on sekä suuria hyveitä että paheita. Heidän paheensa eivät kuitenkaan liity heidän voimakkuuteensa, jota *Epitomassa* ei kyseenalaisteta samalla tavalla kuin Antiokhoksen voimaa. Heidän paheensa liittyvät tämän suuren sotavoiman väärinkäyttöön, jota käsittelen luvussa neljä. Sama pätee myös Filippokseen, jonka voimakkuutta tai heikkoutta ei juurikaan selvitetä vaan kuvaillaan ainoastaan sitä, miten hän käytti sotavoimaansa.

Henkilökohtaiset edut ja valtion edut vastakkain

Justinus painottaa näiden tapahtumien yhteydessä voimakkaasti yhtenäisyyden tärkeyttä sotamenestykselle. Valtion asiat ja henkilökohtaiset suhteet oli pidettävä erillään. Justinuksen mukaan esimerkiksi roomalaiset lähettiläät kertoivat Hannibalille, että jokaisen kunnollisen miehen tulisi olla valmis uhraamaan itsensä oman maansa vuoksi.

¹⁸⁰ MCDONNELL 2006, 356-384; Sallustius, *Bellum Catilinum* 52.19-21.

¹⁸¹ Sallustius, *Bellum Iugurthinum* 64.1.

¹⁸² MCDONNELL 2006, 128-134.

Sotien syyt olivat heille julkisia ja riippuivat valtioiden suhteista, eivätkä syyt suinkaan olleet yksityisiä tai riippuneet yksittäisistä sotapäälliköistä.¹⁸³ Myöhemmin sanat muuttuivat myös teoiksi. Taisteluiden välissä Antiokhos yritti mielistellä roomalaisia henkilökohtaisella palveluksella. Roomasta lähetettiin konsuli Lucius Scipio¹⁸⁴ ja hänen veljensä Scipio Africanus¹⁸⁵ hoitamaan rauhanneuvottelut. Antiokhos palautti roomalaisille lahjana sotapäällikkö Scipio Africanuksen pojan, joka oli jäänyt hänen vangikseen aiemmin. Africanus kuitenkin sanoi, että "henkilökohtaiset lahjat ovat erillään hänen virallisesta tehtävästään ja että hänen velvollisuutensa isänä ja velvollisuutensa valtiota kohtaan olivat eri asioita. Velvollisuus valtiota kohtaan ei ollut ainoastaan hänen lapsiaan tärkeämpi vaan myös itse elämää tärkeämpi".¹⁸⁶

Antiokhoksesta annetaan tässä ja myös edellä kuva itsekkäänä ja oman edun ajattelijana. Hän näytti myös oletettavan roomalaisilta samaa. Esimerkiksi syyrialaisen ajateltiin olevan erityisen epäluotettavia ja taipuvaisia mielistelyyn¹⁸⁷, ja *Epitomassa* Antiokhosta kutsutaan Syyrian kuninkaaksi. Tässä Antiokhos toimii kuitenkin ennen kaikkea kontrastina roomalaisille, jotka eivät antaneet henkilökohtaisten asioiden mennä valtion edun edelle vaan osoittivat mallikelpoista uskollisuutta Roomalle. GRUEN on näyttänyt, että roomalaiset eivät antaneet esimerkiksi henkilökohtaisen filhellenismin sekoittua politiikkaan ja valtion asioihin. Vaikka useilla roomalaisilla oli läheinen suhde hellenistiseen kulttuuriin ja ystävyyssuhteita kreikkalaisten tai muiden itämaalaisten kanssa, hänen mukaansa sillä ei ollut vaikutusta ulkopoliittikkaan.¹⁸⁸ *Epitoman* kuvaus siis

¹⁸³ *Epitoma* 31.4.6-7: "*nec bella eum Romanorum magis odio quam patriae amore gessisse, cui ab optimo quoque etiam spiritus ipse debeatur. Has enim publicas inter populos, non privatas inter duces bellandi causas esse.*"

¹⁸⁴ Lucius Cornelius Scipio Asiaticus, vuoden 190 konsuli. Sai lisänimen Asiaticus juurikin Antiokhoksen voittamisesta Magnesian taistelussa vuonna 190.

¹⁸⁵ Publius Cornelius Scipio Africanus (236-183) oli kuuluisa erityisesti Hannibalin voittajana, mistä hyvästä hän sai lisänimen Africanus.

¹⁸⁶ *Epitoma* 31.7.5-6: "*Sed Africanus privata beneficia a rebus publicis secreta dixit, aliaque esse patris officia, alia patriae iura, quae non liberis tantum, verum etiam vitae ipsi praeponantur. Proinde gratum se munus accipere privatoque impendio munificentiae regis responsurum. Quod ad bellum pacemque pertineat, nihil neque gratiae dari neque de iure patriae decidi posse respondit.*" Erittäin samankaltaisen esimerkin tarjoaa myös Antiokhos IV:n ja Popiliuksen kohtaaminen. Popilius lähetettiin Antiokhos IV:n luo vaatimaan, että tämä jättäisi Egyptin rauhaan. Miehet olivat ennestään tuttuja ja ystävällisissä väleissä keskenään, joten Antiokhos IV yritti tervehtiä Popiliusta perinteisellä suudelmalla, mutta Popilius kieltäytyi ja sanoi, että heidän henkilökohtaisella ystävyydellään ei ollut tässä tilanteessa merkitystä, sillä Rooman valtion etu meni edelle. Popiliuksen luonteenlujuus teki vaikutuksen kuninkaaseen ja tämä taipui roomalaisten tahtoon: *Epitoma* 34.3.1-4.

¹⁸⁷ ISAAC 2004, 335-351 ja esim. Juvenalis 8.159-61: "*obvius adsiduo Syrophoenix udus amomo currit, Idymaeae Syrophoenix incola portae, hospitibus adfectu dominum regemque salutat.*"

¹⁸⁸ GRUEN 1984, 267-272 ja 271f: "Attempts to find interaction between personal sentiment toward Hellas and interstate relations are doomed to failure. The Romans segregated their private and public personae on this score. [...] The senate's decisions on foreign affairs turned on other considerations: the perceived

näyttää tukevan GRUENIN johtopäätöstä ja sopivan laajempaan kuvaan Rooman ulkopoliittisesta toiminnasta hellenistisessä idässä.

Huomattavaa myös on, että Scipio Africanus oli *Epitoman* mukaan valmis uhraamaan lapsensa ja jopa henkensä tarvittaessa, jos se olisi valtiolle eduksi. Tasavallan Rooman historiassa tämä oli erittäin yleinen topos. YARROWIN mukaan Trogus, jonka ideaksi hän sen perustellusti katsoo, halusi Africanuksen ja Antiokhoksen kohtaamisella viestittää, että valtio, joka haluaisi saavuttaa hegemonian, tarvitsee miehiä, jotka asettavat valtion omien halujensa edelle.¹⁸⁹ Tämä ei tietenkään ollut mahdollista monarkiassa vaan ainoastaan tasavallassa. Monarkiat taas kuvataan luonteeltaan oikukkaina kuten niiden johtajat. Tasavalta puolestaan pysyi vakaana sen johtohahmojen epäitsekäällä yhteistyöllä.

Mikä sitten esti yhtä roomalaista olemasta itsekäs ja nousemasta yksinvaltiaaksi niin monen vuosisadan ajan? Rooman tasavallan militääristä ja kilpailuhenkistä yläluokkaa piti kurissa niin pitkään se, että tasavalta oli suunniteltu niin, että valta jakautui monelle taholle, jotka estivät yhdessä yksittäisiä henkilöitä nousemasta valtaan.¹⁹⁰ Ainoastaan hätätilanteessa voitiin nimittää väliaikainen diktaattori. Kun joku saavutti liikaa valtaa, häntä vastaan hyökättiin syytöksillä yksinvaltiuden havittelusta. Vihollispäällikköjen ja –kuninkaiden paheiden kuvaamiseen käytetty sanasto otettiin silloin käyttöön omia maanmiehiä vastaan.¹⁹¹

Rikkauksien ja nautinnon himo

Siinä missä itsekkyys näytti johtavan epäyhtenäisyyteen, niin se johti myös ahneuteen ja laiskuuteen. Sekä epäyhtenäisyys että laiskuus takasivat *Epitoman* mukaan huonon

interests of state."

¹⁸⁹ YARROW 2006, 198f. Yarrow vertaa Antiokhoksen ja Scipio Africanuksen kohtaamista myös Antiokhos IV:n ja Popiliuksen kohtaamiseen (*Epitoma* 31.7.5-6) sekä Parthian kuninkaaseen, joka valitsi seuraajakseen veljensä, koska tämä oli pätevämpi hallitsemaan kuin hänen omat poikansa (*Epitoma* 41.5.6.). *Epitomassa* on siis yhteensä kolme esimerkkiä, joista yksi on ei-roomalainen. Tämä ei kuitenkaan ole kuka tahansa ulkomaalainen hallitsija, vaan parthialainen, jotka olivat Augustuksen aikaan roomalaisten voimakkain ja toistaiseksi voittamaton vastustaja idässä. Parthialaisten voimakkuus saattoi siis Troguksen mielestä perustua tälle roomalaisillekin tärkeälle valtion edun asettamiselle oman edun edelle. Yhteistyökyvyn tärkeys sodassa ks. myös ERSKINE 2013, 240-244.

¹⁹⁰ MCDONNELL 2006, 195-7.

¹⁹¹ TURCHETTI 2013, 145 ja 151-160; DUNKLE 1967, 151-171. Turchetti antaa esimerkkejä Liviuksesta, joka kertoo varhaistasavallan aikaisista roomalaisista, jotka saavuttivat liikaa valtaa ja tulivat teloitetuiksi, sillä tyrannin surmaaminen oli lailla sallittua. Spurius Cassius ks. Livius 2.41, Marcus Manlius ks. Livius 6.20. Tasavallan lopun kuuluisa esimerkki tyranninpelosta ja sitä seuranneesta teloituksesta on Julius Caesarin murha.

sotamenestyksen. Oli yleinen käsitys roomalaisten keskuudessa, että itäiset kuninkaats olivat epäluotettavia, ahneita ja ostettavissa. Heitä pidettiin ylimielisyytensä vuoksi taipuvaisina myös kaikenlaisiin ylilyönteihin. Esimerkiksi Augustuksen aikaan lapsuutensa ja nuoruutensa elänyt Seneca kirjoitti Vähä-Aasian kuninkaista juuri tähän tapaan.¹⁹²

Jo esitellessään Hannibalin niin pidättyväisenä naisvankien seurassa, ettei "hänen olisi uskonut olevan Afrikassa syntynyt", *Epitomassa* annetaan ymmärtää, että ulkomaalaiset johtajat tavallisesti olivat heikkoja naisille ja nautinnoille, kuten ainakin Antiokhos oli. Samoin Hannibalin kehutaan nauttineen ruokaa ja viiniä vain vähän ja asettumatta makoilemaan aterian aikana, mikä viittaa siihen, että tavallisen käsityksen mukaan ulkomaalaiset hallitsijat nauttivat juhlimisesta sekä ylensyömisestä ja – juomisesta.¹⁹³ ISAACIN mukaan se olikin tyypillinen stereotypia, joka esiintyi jo kreikkalaisilla ja eli sitkeästi edelleen Augustuksen aikana ja sen jälkeen.¹⁹⁴ Stereotypia esiintyy vahvana myös *Epitomassa*, jonka mukaan Persian suurkuninkaiden tapaan kuului viettää joka yö eri jalkavaimon kanssa ja pitää päivittäin ylellisiä syöminkejä ja juominkejä.¹⁹⁵ Tämä vastaa ylempänä esiteltyä kuvausta Antiokhoksen laiskasta sotaan valmistautumisesta.¹⁹⁶ *Epitomassa* kommentoidaan suoraan, että tällainen käytös heikentää.¹⁹⁷

Vaikka *Epitomassa* moisen luksuselämän viettäminen esitetään heikkouden merkinä, Persiassa ja hellenistisessä idässä se oli päin vastoin vallan merkki. Kuninkaan kuuluikin käyttäytyä sillä tavoin. Roomalaisten silmissä tämä kuitenkin nähtiin negatiivisessa valossa, sillä vaatimattomuus ja pidättyväisyys puolestaan oli roomalaisen kulttuurin näkemys ihanteellisesta sotapäällikön käytöksestä. Roomalaiset uskoivat, että ylellinen elämäntyyli ja rikkaudet eivät sovi yhteen korkean moraalin ja sotilaallisen voiman kanssa. Ajatus siitä, että ylellisyydet johtavat nautinnonhaluisuuteen ja laiskuuteen, mikä heikentää sotakuntoa, toistuu roomalaisessa kirjallisuudessa puunilaissodista ja Cato Vanhemmasta alkaen jatkuvasti.¹⁹⁸

¹⁹² ISAAC 2004, 317; HARTOG 1988, 310-339; Seneca, *De Constantia* 13.4.

¹⁹³ Hannibalin itsekuri: ks. nootti 138.

¹⁹⁴ ISAAC 2004, 337-351: Esim. Poseidonios (Athenaios 12.540B-C; 5.210C-D ja 12.527E-F; 5.210.E-F) kirjoitti, että syyrialaiset viettävät kaiken aikansa kylpien ja ylensyöden. Livius (36.17.4-5.) piti syyrialaisia heikkoina ja vetelinä ja siten kurjina sotilaina.

¹⁹⁵ *Epitoma* 12.3.8-12.

¹⁹⁶ Ks. sivut 40-42.

¹⁹⁷ *Epitoma* 12.3.12.

¹⁹⁸ MCDONNELL 2006, 360; EDWARDS 1993, 173-206. Tätä analysoin enemmän kappaleessa III.3.

Esimerkiksi ylensyöminen tai syöminen vain nautinnon vuoksi oli roomalaisten mielestä paheksuttavaa, kuten Catharine EDWARDS näyttää. Sallustius paheksui roomalaisia sotilaita, jotka olivat Sullan mukana Vähä-Aasiassa ja etsivät kaikkialta uusia makuelämyksiä omaksi nautinnokseen.¹⁹⁹ Kuten myös *Epitomassa* viestitetään, ruuan tehtävä oli ensisijaisesti ravita ruumista. Samoin seksuaalinen hillittömyys oli selvä merkki itsehillinnän puutteesta ja se kuului yleisimpiin paheisiin, joita yksinvaltiaisiin liitettiin roomalaisessa historiankirjoituksessa tasavallan lopussa ja keisariajan alussa esimerkiksi Liviuksella.²⁰⁰ EDWARDSIN mukaan, kun jotakuta, joka oli hankkinut liikaa valtaa, haluttiin syyttää itsevaltiaaksi pyrkimisestä, häntä usein syytettiin muun muassa seksuaalisista ylilyönneistä. Se liitettiin toisaalta heikkouteen, joka johtui itsehillinnän puutteesta, mutta toisaalta valtaan, sillä seksuaalista hillittömyyttä osoittivat nimenomaan idän kuninkaat (tarkoituksella) ja tasavallalle vaaralliset ja voimakkaat henkilöt (heidän vallastaan ahdistuneiden syyttäjien mukaan).²⁰¹

EDWARDS väittää, että myöhemmin keisariajalla tietyt keisarit tietoisesti hyödynsivät miellelyhtymää siitä, että seksuaalinen hillittömyys ja ylelliset illalliset olivat yksinvaltiaan vallan merkki: he jopa levittivät tällaisia tarinoita itsestään.²⁰² Viholliskuninkaiden ja idän yksinvaltiaiden ylistys, joka oli yleistä tasavallan lopun historiankirjoituksessa, saattoi siis myös olla alkusoittoa Rooman siirtymiselle itsekin yksinvaltiuteen. Joka tapauksessa *Epitomassa* yksinvaltiaan hillittömyys nähdään tasavallan ajalle tyypillisesti heikkouden merkinä. Antiokhos toimii esimerkkinä tästä: perimmäinen syy sille, miksi hän hävisi roomalaisille, oli hänen itsekkyytensä, nautinnonhaluisuutensa, itsekurin puute ja sitä kautta hallinnosta puuttuvat yhtenäisyys ja yhteistyökyky. Ne, jotka eivät hallinneet itseään ja omia halujaan, eivät olleet sopivia hallitsemaan.²⁰³

Epitoman mukaan laiskuus oli seurausta liiallisesta luksuksesta. Kontrastina Antiokhokseen roomalaiset vaikuttivatkin olevan immuuneja luksuksen houkutukselle.

¹⁹⁹ EDWARDS 1993, 186f; Sallustius, *Bellum Catilinae* 13.3.

²⁰⁰ DUNKLE 1971, 15-17. Jo Herodotos liitti seksuaalisen hillittömyyden yksinvaltiuteen: HARTOG 1988, 330; Herodotos, 1.8, 2.108, 3.31, 3.53, 6.62, 9.108.

²⁰¹ EDWARDS 1993, 42-7, 81-85. Edwards antaa esimerkin Pompeiuksesta, jota syytettiin sotapäällikölle sopimattomasta itsehillinnän puutteesta, kun hän vietti kaiken aikansa uuden vaimonsa kanssa, eikä tullut foorumille hoitamaan velvollisuuksiaan valtiolle: Plutarkhos, *Pompeius* 48.5-7.

²⁰² EDWARDS 1993, 28, 47f. Edwards antaa esimerkin Augustuksesta, jonka kerrotaan vietelleen valtansa avulla muiden miesten vaimot: Suetonius, *Augustus* 69.

²⁰³ EDWARDS 1993, 26: "Those who could no govern themselves, whose desires were uncontrollable, such accusations implied, were not fit to control the state."

Esimerkiksi kun Pyrrhos oli solminut rauhan roomalaisten kanssa, hän lähetti roomalaisille lähettilänsä mukana ylellisiä lahjoja, mutta Roomassa kukaan ei huolinut niitä. *Epitomassa* keuhetaan roomalaisten itsehillintää (*continentia*).²⁰⁴ Tätä esimerkkiä verrataan samaan aikaan tapahtuneeseen samankaltaiseen episodiin: roomalaiset lähettivät Egyptiin lähetystön ja paikallinen kuningas tarjosi heille arvokkaita lahjoja, joista roomalaiset luonnollisesti kieltäytyivät.²⁰⁵ Jopa kun roomalaiset valloittivat Vähä-Aasian rikkaita kaupunkeja sodassa Antiokhosta vastaan, he lahjoittivat alueet liittolaisilleen, sillä *Epitoman* mukaan roomalaiset halusivat voittaessaan vain kunnian ja jättivät ylitsepursuavat rikkaudet mielellään muille.²⁰⁶ Voitettuaan Antiokhoksen toisen kerran roomalaiset eivät lisänneet mitään ensimmäisen taistelun jälkeen laadittuihin rauhanehtoihin, sillä Africanus ilmoitti, että "samoin kuin häviö ei murtautunut roomalaisten taistelutahtoa, niin voitto ei myöskään tehnyt siitä röyhkeää".²⁰⁷

Voi olla, että roomalaiset eivät hyväksyneet viholliskuninkaiden lahjoja, koska he eivät olleet vielä kokeneita hellenistisen idän diplomatiakäytännöissä eivätkä tienneet, että lahjojen vaihtaminen oli normaalia ja kohteliasta, kun hallitsijat lähettivät toisilleen lähetystöjä.²⁰⁸ *Epitomassa* mielestäni roomalaiset esitetään pidättyväisinä, koska se tarkoitti, että heidän moraalinsa oli korkeampi. Tällä tavoin myös korostettiin sitä, kuinka rikkaudet johtivat heikkouteen ja pidättyväisyys johti sotilaalliseen voimaan. *Epitoman* lukijoilla oli varmasti hyvin mielessä teoksen alun kertomus Aleksanteri Suuresta, joka antautui persialaisille rikkauksille ja kuninkaiden elämäntavoille ja kadotti täysin kunniansa ja voimakkuutensa.²⁰⁹ Antiokhos edusti *Epitomassa* esimerkkiä tyypillisestä seleukidikuninkaasta, tai syyrialaisesta, joka oli mieltynyt laiskotteluun ja luksukseen. Hän ajatteli, että myös roomalaiset olisivat kiinnostuneita rikkauksista ja yritti lahjoja heitä. Tässä toistuu siis jälleen ajatus itsehillinnän tärkeydestä johtajille ja sotapäälliköille. Itsekurin puute piti sisällään seksuaalista hillittömyyttä, mieltymystä ylensyöntiin ja laiskotteluun sekä himoa rikkauksiin.

²⁰⁴ *Epitoma* 18.2.6-9.

²⁰⁵ *Epitoma* 18.8-12.

²⁰⁶ *Epitoma* 31.8.9.

²⁰⁷ *Epitoma* 32.8.8: "*Africano praedicante, Romanos neque, si vincantur, animos minuere neque, si vincant, secundis rebus inolescere.*"

²⁰⁸ SHELDON 2005, 69.

²⁰⁹ *Epitoma* 12.3.8-12 ja 12.4.1.

Lyhyesti sanottuna Antiokhos siis toimii *Epitomassa* malliesimerkkinä itäisestä kuninkaasta, jolla vaikutti olevan kaikki stereotyyppiset jo persialaisiin kreikkalaisnäkökulmasta liitetyt paheet: hän vietti kuninkaallista luksuselämää, oli laiska ja nautinnonhaluinen, ja hän oli liian itsekäs tekemään yhteistyötä muiden kanssa tai ajattelemaan valtakunnan parasta. Hänellä oli käytettävissään suuret resurssit, rikkauksia ja Hannibalin nerokkuus, mutta hän ei osannut hyödyntää näitä oikein. Hänen otteistaan puuttui järjestelmällisyys ja yhtenäisyys ja siten hän lopulta hävisi roomalaisille. Hänelle ei ole *Epitomaan* kirjoitettu samanlaista ylistävää tiivistelmää hänen saavutuksistaan kuin Pyrrhokselle, Hannibalille ja Mithridateelle, sillä hänet esitetään pääasiassa negatiivisena esimerkkinä siitä, miten sotapäällikön ei pidä toimia. Hyveiden ja paheiden vastakohtat korostuvat Antiokhoksen ja Rooman kanssakäymisissä enemmän kuin kenenkään muun roomalaisten ja ulkomaalaisen kohtaamisessa. Sotilaallisesti voimakkaina kuvatut Hannibal ja Mithridates esitettiin myös pidättyväisinä luksuksesta ja laiskottelusta, mikä oli osittain heidän menestyksensä salaisuus. Pidättyväisyys takasi myös roomalaisten menestyksen Antiokhosta vastaan.

Voimme tähän mennessä tehdyn analyysin perusteella siis todeta, että samalla tavoin kuin itsekuri ja fyysinen pidättyväisyys johti voimakkuuteen, niiden puute johti heikkouteen. Valtion edun asettaminen oman edun edelle johti voimakkaaseen ja yhtenäiseen valtakuntaan, kun taas itsekkyyt, lahjonta ja oman edun ajaminen johtivat hallinnon hajanaisuuteen ja heikkouteen. Rikkauksilla ja luksuksella oli heikentävä vaikutus, koska ne houkuttelivat laiskotteluun ja itsekkyyteen. Vihollissotapäälliköillä oli näitä kaikkia sekä hyviä että huonoja ominaisuuksia, mutta roomalaisilla oli tähän mennessä tehdyn analyysiin mukaan selvästi enemmän hyviä kuin huonoja ominaisuuksia. Siten seuraavaksi tarkastelemme, miten roomalaisten heikkouksia kuvaillaan vihollispäälliköiden avulla.

3. ROOMAN MORAALISEN KORRUPTION KRITIIKKI VIHOLLISTEN PUHEISSA

Roomalaisten moraali ei todellisuudessa ollut niin kivenkova, kuin *Epitomassa* on Antiokhoksen kohtaamiseen asti annettu ymmärtää. Justinus kuvailee erittäin kriittisesti muutoksia Rooman armeijan moraalissa ja tehokkuudessa Vähä-Aasiaan saapumisen jälkeen. Ensimmäisen kerran Rooman armeija soti Vähä-Aasian puolella sodassa

Antiokhosta vastaan. Sota päättyi Magnesian taisteluun vuonna 190, mutta roomalaiset eivät jääneet Vähä-Aasiaan, vaan ajettuaan Antiokhoksen sieltä pois he jättivät alueen liittolaistensa kuten Pergamonin käsiin.

Pergamonin viimeinen kuningas Attalos III kuoli ilman perillistä vuonna 133 ja testamenttasi valtakuntansa roomalaisille. Siten roomalaiset perustivat Vähä-Aasiaan ensimmäisen provinssinsa nimeltään Aasia²¹⁰. Tulevien vuosikymmenten aikana roomalaisten välit kiristyivät yhä enemmän läheisen Pontoksen kuningaskunnan hallitsijan Mithridateen välillä, mikä johti näiden sotiin vuodesta 89 alkaen. *Epitomassa* Justinus esittelee omia tai Troguksen näkemyksiä tapahtumien kulusta ja vaikutuksesta roomalaisten moraaliin. Kritiikki esitetään pääosin vihollisten puheiden kautta. Enimmäkseen äänessä on Mithridates, jonka roomalaisvastainen pitkä puhe oli Justinuksen mielestä niin tärkeä, että hän kertoi sisällyttäneensä sen *Epitomaan* samassa muodossa kuin Trogus oli kirjoittanut sen.²¹¹ Myös Hannibalin ja aitolialaisten kautta kommentoidaan samoja asioita.

Ensikosketus Vähä-Aasiaan ja kulttuurikontaktien korruptoiva vaikutus

Ja kuten he itse kertovat, heidän perustajansa saivat ravintonsa naarassuden nisistä. Siitä johtuen koko heidän kansallaan on samanlainen luonne kuin susilla: he ovat kyltymättömän verenhimoisia ja he ahnehtivat nälkäisesti valtaa ja rikkauksia.²¹²

Näin sanoo *Epitomassa* Mithridates vuoden 89 tienoilla, kun sota roomalaisia vastaan oli juuri alkanut. Tuliko roomalaisista todella näin ahneita ja missä vaiheessa? Roomalaisia oli kuvattu voimakkaina ja moraaliltaan lujina aiemmissä kohtaamisissa Pyrrhoksen, Hannibalin ja Antiokhoksen kanssa. Roomalaiset olivat onnistuneet kukistamaan Pyrrhoksen tämän voimasta ja jaloudesta huolimatta. Myös toisen puunilaissodan aikaan Rooman armeija oli vielä voimissaan, sillä se voitti Hannibalin, jonka voima oli *Epitoman*

²¹⁰ Provinssin latinankielinen nimi oli *Asia*. Se ulottui Vähä-Aasian länsirannikolta sen keskiosaan kuitenkin ulottumatta Mustallemerelle, Bosporinsalmeen tai etelärannikolle. Tästä lähtien, kun puhun suomalaisittain "Aasiasta" tarkoitan Aasia-provinsia. Yksityiskohtainen selostus provinssin perustamisesta ks. KALLET-MARX 1995, 97-122.

²¹¹ *Epitoma* 38.3.11: "*Quam orationem dignam duxi, cuius exemplum brevitati huius operis insererem.*" Tämä on *Epitoman* ainoa kohta, jossa Justinus kertoo sisällyttäneensä jotain alkuperäisessä muodossaan. Tämä ei tietenkään tarkoita, että kohta olisi sananmukaisesti samanlainen kuin Troguksen tekstissä, mutta se sisältää kaikkein todennäköisimmin Troguksen ajatuksia.

²¹² *Epitoma* 38.6.8: "[...]atque ut ipsi ferunt conditores suos lupae uberibus altos, sic omnem illum populum luporum animos inexplebiles sanguinis, atque imperii divitiarumque avidos ac ieiunos habere."

sanojen mukaan vähintäänkin Aleksanteri Suuren veroinen. Se oli myös valloittanut "koko lännen".²¹³ Samoihin aikoihin eläneistä Filippoksesta ja Antiokhosta ei myöskään ollut roomalaisille vastustajaksi. Roomalaisten korkeaa moraalia ja itsekuria erityisesti korostetaan: kun Antiokhos oli voitettu vuonna 190, roomalaisia eivät kiinnostaneet Vähä-Aasian rikkaudet vaan pelkästään voitosta saatu kunnia.²¹⁴ He eivät myöskään ensimmäisenä rikkauksista kuuluisaan Vähä-Aasiaan saapuessaan ajatelleet tulevaa sotasaalista, vaan he olivat iloisia saavuttuaan esi-isänsä Aeneaan synnyinmaahan ja päästyään tapaamaan kaukaiset sukulaisensa.²¹⁵

Epitoman mukaan moraalinen käännekohta vaikutti olevan Aasia-provinssin perustaminen vuonna 133. Tarkastelkaamme, miten Mithridates kuvailee *Epitomassa* Aasiaa sotilailleen:

Missään ei ollut miellyttävämpää ilmastoja, hedelmällisempää maata tai enemmän kaupunkeja kuin Aasiassa. Suurimman osan ajasta he tulisivat viettämään sotimisen sijasta ikään kuin juhlien sodassa, jota voisi kuvailla yhtä hyvin rikastuttavaksi tai helpoksi. Sillä he olivat varmasti kuulleet naapurivaltakunnan Attaluksen rikkauksista tai pitkän ajan kuluessa kertyneistä Lydian ja Joonian rikkauksista. Sen sijasta, että he valloittaisivat nämä taistellen, he tulisivat yksinkertaisesti ottamaan ne haltuunsa.²¹⁶

Tämä kuvaus saattaisi olla roomalaisen lukijan mielestä arveluttava, sillä roomalaisten sotilaallisen voiman uskottiin olevan peräisin juurikin pidättyväisyydestä, itsekurista sekä henkisestä ja fyysisestä lujuudesta muiden asioiden ohella. Mithridateen mukaan Aasiassa mikään näistä ominaisuuksista ei ole sotilaille tarpeen. Tietenkin voi olla, että kuvauksella halutaan osoittaa lukijalle aasialaisten sotilaiden ja Mithridateen laiskuutta ja ahneutta, mutta millainen vaikutus Aasian provinssin perustamisella olisi roomalaisiin? Tuliko roomalaisista Vähä-Aasiassa ahneita kaikkien rikkauksien vaikutuksesta, vai olivatko Mithridateen syytökset pelkkää roomalaisvastaista uhoamista?

²¹³ *Epitoma* 30.4.9. ja 30.4.13-14.

²¹⁴ *Epitoma* 31.8.9.

²¹⁵ *Epitoma* 32.8.1-5: Roomalaiset rantautuivat Iliumiin, muinaisen Troijan maahan, josta tarun mukaan Rooman perustaja Aeneas oli kotoisin. Roomalaiset ja paikalliset tervehtivät toisiaan iloiten muistaen muinaisen historian. He olivat kuin "vanhemmat ja lapset, jotka kohtaavat toisensa pitkän tauon jälkeen". *Epitoman* mukaan troijalaiset olivat mielissään siitä, että roomalaiset, heidän jälkeläisensä, olivat valloittaneet Lännen ja Afrikan ja olivat nyt tulleet lunastamaan Vähä-Aasian, joka kuului heille perintönä. Roomalaiset paloivat halusta nähdä esi-isänsä maa.

²¹⁶ *Epitoma* 38.7.6-8: "Nam neque caelo Asiae esse temperatius aliud, nec solo fertilis nec urbium multitudinem amoenius; magnamque temporis partem non ut militiam, sed ut festum diem acturos bello dubium facili magis an ubere, si modo aut proximas regni Attalici opes aut veteres Lydiae Ioniaeque audierint, quas non expugnatum eant, sed possessum." Ks. myös Ciceron kuvaus Aasian ylivoimaisesta tuottavuudesta verrattuna muihin provinsseihin: Cicero, *De lege Manilia* 14.

Aasian provinssista piti *Epitoman* mukaan kuitenkin taistella, sillä muuan Aristonikos²¹⁷ valtasi Pergamonin, ennen kuin roomalaiset ehtivät lunastaa sen. Justinus kertoo, että konsuli Crassus²¹⁸ määrättiin ottamaan Pergamon roomalaisten haltuun. Crassusta kuitenkin syytetään ahneeksi ja "häntä kiinnosti enemmän Attaloksen aarre kuin sotavalmistelut". Niinpä kun Crassus lopulta joutui taisteluun Aristonikoksen kanssa, hänen armeijansa oli epäjärjestyksessä ja hän hävisi maksaen ahneuden verellään.²¹⁹ Hänen jälkeensä lähetettiin Aristonikosta vastaan Perperna²²⁰, joka onnistui heti valtaamaan kaupungin ja lähetti edesmenneen Attaloksen rikkauudet sekä vangitun Aristonikoksen laivalla Roomaan. Tämä herätti kateutta ja ahneutta seuraajassaan Aquilliuksessa²²¹, joka yritti ryöstää vangitun kuninkaan itselleen, ettei tämä pääsisi koristamaan Perpernan triumfia.²²² Justinus kommentoi: "Niinpä Asia, josta oli nyt tehty roomalaisten omaisuutta, välitti Roomaan rikkauksien myötä myös paheensa."²²³

Aasian provinssin yhteydessä korostetaan erityisesti yksittäisten roomalaisten itsekästä toimintaa ja heidän välisiään erimielisyyksiä. Tämä on huomattava kontrasti siihen, että aiemmin roomalaisia oli kuvattu yhtenäisenä rintamana, jotka kaikki toimivat yhteisen valtion eduksi. YARROWIN mukaan tämä voisi olla kaiku esimerkiksi Ciceron (106-43) esittämästä kritiikistä, jonka ydin oli joidenkin tulkintojen mukaan, että tasavallan epäonnistumiset johtuivat yksittäisistä henkilöistä, jotka toimivat liian itsenäisesti, eivätkä niinkään hallinnon rakenteista. Toisin sanoen *imperium*-käskyvalta oli absoluuttinen: sen käyttäjissä oli vikaa. Tämä ajatus toistuu myös Sallustiuksella ja Liviuksella, joten kyseessä ei ollut vain Ciceron henkilökohtainen filosofia.²²⁴ Nykytutkimuksessa juurikin Aasian provinssin perustamista pidetään käänteentekeväenä Rooman sisä- ja ulkopoliitikalle. Siitä ja myöhemmin muista idän provinseista tuli hyviä paikkoja yksilöille saavuttaa varallisuutta ja mainetta. Esimerkiksi Ernst BADIAN kirjoittaa,

²¹⁷ Otti hallitsijana nimen Eumenes III.

²¹⁸ Publius Licinius Crassus Dives Mucianus, vuoden 131 konsuli.

²¹⁹ *Epitoma* 36.4.7-8: "*Asia Licinio Crasso consuli decernitur, qui intentior Attalicae praedae quam bello, cum extremo anni tempore inordinata acie proelium conservisset, victus poenas inconsultae avaritiae sanguine dedit.*" Vuonna 105 sai *Epitoman* mukaan myös muuan toinen roomalainen maksaa ahneudesta hengellään: Quintus Servilius Caepio ryösti pyhän kulta-aarteen, jonka gallit olivat muinoin upottaneet Tolosa-järveen lepyyttääkseen jumalia. Tämän pyhäinhäviönsä vuoksi Caepio ja hänen joukkonsa tuhottiin pian taistelussa. Lisäksi roomalaiset joutuivat sotaan kimbrien kanssa, mikä johtui aarteen kirouksesta: *Epitoma* 32.3.9-11.

²²⁰ Marcus Perperna, vuoden 130 konsuli.

²²¹ Manius Aquilius, vuoden 129 konsuli.

²²² Koko selostus tapahtumista: *Epitoma* 36.4.6-12.

²²³ *Epitoma* 36.4.12: "*Sic Asia Romanorum facta cum opibus suis vitia quoque Romam transmisit.*"

²²⁴ YARROW 2006, 203; STEEL 2001, 4; Sallustius, *Bellum Catilinae* 10-13 ja *Bellum Iugurthinum* 41-2; Livius, Praefatio.

että Vähä-Aasia rikkoi roomalaisten ulkopoliittisen toiminnan yhtenäisyyttä. Yksittäiset roomalaiset ajoivat yhä enemmän omia etujaan ja ottivat yhä suurempia riskejä päästäkseen kilpailijoidensa niskan päälle. Hän katsoo, että esimerkiksi Mithridateen sodan aiheutti Aquillius, joka toimi liian itsenäisesti ja ärsytti Vähä-Aasian kuninkaita liikaa ahneella käytöksellään.²²⁵

Epitoman mukaan muutos roomalaisten moraalissa tapahtui siis jo ennen Mithridateen kohtaamista, ja muutos vaikutti johtuvan Vähä-Aasian rikkauksien joutumisesta roomalaisten käsiin. Aiemmin totesimme, että rikkauksien ajateltiin altistavan laiskuuteen ja itsekkyyteen, mikä puolestaan johti sotilaalliseen heikkouteen. Persian valloittaminen ja sen rikkauudet korruptoivat *Epitoman* mukaan täysin esimerkiksi Aleksanteri Suuren moraalin.²²⁶ YARROWIN mukaan *Epitoman* kertomus Aasian provinssin rikkauksista kinastelevista konsuleista osoittaa sen, että Trogus ajatteli itäisen luksuksen korruptoineen myös roomalaisten moraalin.²²⁷

Kreikkalaisesta ja roomalaisesta kirjallisuudesta löytyy runsaasti esimerkkejä siitä, kuinka poistumisen omasta maasta ja kontaktien muiden kansojen kanssa ajateltiin olevan haitallista. Esimerkiksi 500-luvulla eaa. elänyt kreikkalainen Ksenofanes valitti Lyydiasta saapuneiden luksustavaroiden haitallisesta vaikutuksesta. Myöhemmin myös Platon oli huolissaan Ateenan merivallan tuomien kulttuurikontaktien vaikutuksesta.²²⁸ Myös roomalaiset näyttivät ajattelevan samoin. Ciceron mukaan kaupankäynnin mukana saapuvat ulkomaiset vaikutteet ja tavarat korruptoivat moraalialia.²²⁹ MCDONNELL on analysoinut laajasti tätä tasavallan lopussa myös historiantkirjoituksessa yleistä ajatusta ja havainnut sen lisäksi muun muassa Catolla, Polybioksella, Caesarilla ja Sallustiuksella.²³⁰

Aasian kuvauksessa ei puhuta pelkästään rikkauksista ja kulttuurikontakteista, vaan siinä korostetaan miellyttävää ja helppoa ilmastoa, joka näyttää entisestään kannustavan laiskotteluun ja ei-sotilaalliseen toimintaan. Kreikkalaisten ja roomalaisten

²²⁵ BADIAN 1976, 56-59 ja 81. Ks. myös esim. BENESS & HILLARD 2013a, 143f; SANTANGELO 2007, 226; KALLET-MARX 1995, 291; GRUEN 1984, 249 ja 592-610 ja SHERWIN-WHITE 1977, 75.

²²⁶ Persiaa ja seleukidivaltakuntaa pidettiin erittäin rikkaana. Kun Aleksanteri Suuri taisteli Persian kuningas Dariusta vastaan, Dariuksen armeijan varusteet hohtelivat kultaa ja hopeaa: *Epitoma* 11.13.10-11. Samoin kun syyrialaiset taistelivat parthialaisia vastaan, syyrialaisen armeijan oli yltäkyllin kulta ja hopea peitossa niin, että jopa sotilaiden saappaiden naulat olivat kultaa ja kokkien kattilat hopeaa: *Epitoma* 38.10.1.5. Aleksanteri Suuren korruptio, ks. *Epitoma* 12.3.8-12 ja 12.4.1.

²²⁷ YARROW 2006, 205.

²²⁸ ISAAC 2004, 239-241; Ksenofanes *Athenaios*, *Deipnosophistae* 526a; Ps.-Ksenofon, *Ateenan valtiomuoto* 2.7; Platon, *Lait* 704d:ATH ja 706 ja 950d.

²²⁹ ISAAC 2004, 241f; Cicero, *De re publica* 2.6f.

²³⁰ MCDONNELL 2006, 259-262, 302, 356ff; Ks. esim. Caesar, *Bellum Gallicum* II 15.4.

mielestä ilmasto vaikutti alueen ihmisten luonteeseen. Ei ollut väliä, olivatko ihmiset syntyneet jossain paikassa vai saapuneet sinne muualta, sillä he silti muuttuisivat ilmaston vaikutuksesta.²³¹ Livius kirjoitti, että Vähä-Aasiaan asumaan muuttaneet gallit, jotka tunnettiin Roomassa kovina sotureina, olivat muuttuneet heikoiksi ja huonoiksi sotureiksi kuten paikalliset ihmiset.²³² Ympäristön muutos ja kontakti vähäaasialaisiin oli siis degeneroinut gallit.²³³

Yleisesti myös pelättiin, että samalla tavalla roomalaiset, jotka matkustavat itään, rapistuisivat moraalisesti ja palatessaan toisivat korruption mukanaan. Toisaalta ajateltiin, että kansat, joilla ei ole mitään kontakteja muihin, ovat takapajuisia ja vailla sivistystä.²³⁴ Rooman ekspansionismi oli kaksiteräinen miekka: menestys kanto mukanaan myös moraalin rappion ja valtakunnan tuhon siementä.²³⁵ Roomalaiset siis tarvitsivat vahvoja ei-roomalaisia vihollisia pysyäkseen itse vahvoina, mutta kontaktit vihollisiin altistivat roomalaiset myös heidän heikkouksilleen.

Roomalaisen moraalien alamäki

Mithridateen sodan alkaessa Aasian provinssi oli hieman yli 40 vuotta vanha. Mithridates kertoo sotilailleen roomalaisten hallitseman provinssin silloisesta nykytilasta seuraavasti:

Niin kärsimättömästi Aasia odotti häntä, että se jopa kutsui häntä tulemaan. Niin suuri viha roomalaisia kohtaan oli syöpynyt näiden mieleen konsulien ahneuden, veronkerääjien määräämien pakkohuutokauppojen sekä oikeudenkäyntien vilpillisyyden vuoksi.²³⁶

Provinssin suomat rikkaudet olivat kuvauksen perusteella siis ehdottomasti heikentäneet roomalaista moraalia. Jos roomalaiset todella riistivät provinssiaan noin silmittömästi, Mithridateella saattoi olla syytä kuvailla roomalaisia kyltymättömän verenhimoisiksi ja

²³¹ ISAAC 2004, 45.

²³² ISAAC 2004, 89f ja 167; Livius 38.17.9-10.

²³³ ISAAC 2004, 234.

²³⁴ BENESS & HILLARD 2013a, 153; ISAAC 2004, 246.

²³⁵ ISAAC 2004, 109: "The very success of an empire also carries the seeds of its decline and fall."

²³⁶ *Epitoma* 38.7.6-8: "Nam neque caelo Asiae esse temperatius aliud, nec solo fertilius nec urbium multitudine amoenius; magnamque temporis partem non ut militiam, sed ut festum diem acturos bello dubium facili magis an ubere, si modo aut proximas regni Attalici opes aut veteres Lydiae Ioniaeque audierint, quas non expugnatum eant, sed possessum. Tantumque se avida expectat Asia, ut etiam vocibus vocet: adeo illis odium Romanorum incussit rapacitas proconsulum, sectio publicanorum, calumniae litium."

ahneiksi kuin sudet.²³⁷ Syytteet saavat lisää tehokkuutta, kun ne laitetaan itäisen kuninkaan Mithridateen suuhun.²³⁸ Tässä kohtaa ei kuitenkaan ole tärkeää, millainen roomalaisten hallinto Aasiassa todellisuudessa oli. Tärkeää on tarkastella, millaisia *exempla* Justinus haluaa antaa kuvailemalla Aasian roomalaisia eläimellisiksi ja hillittömiksi. Nämä ovat ominaisuuksia, jotka roomalaiset yleensä liittivät muukalaisiin. Troguksen ja Justinuksen mielestä roomalaiset olivat siis rappioitumassa ja muuttumassa vihollistensa kaltaisiksi, kuten roomalaiset kirjailijat niin usein pelkäsivät käyvän. Valloitusten ja rikkauden tuoman moraalisen rappion pohdiskelu oli suosittua tasavallan lopussa, ja se oli Sallustiuksen ja Liviuksen historiasteosten kantava teema.²³⁹

Mielestäni Troguksen ja myös Justinuksen tarkoituksena oli kuvailla roomalaisten moraalien alamäkeä vihollispäälliköiden näkökulmasta etsimällä heistä samalla eroja ja yhtäläisyyksiä. *Epitomassa* moraalinen alamäki siis alkoi siitä, kun roomalaiset saapuivat Antiokhoksen vuoksi Vähä-Aasiaan vuonna 190, ja pohjanoteeraus saavutettiin Mithridateen aikana vuoteen 89 mennessä: *Epitoman* mukaan Mithridates syytti roomalaisia provinssin törkeästä hyväksikäytöstä. Siten mitä kauemmas Roomasta roomalaiset etenivät, sitä vaikeampaa oli enää vastustaa korruptoivia itäisiä vaikutteita. Sadassa vuodessa lahjomattomista ja epäitsekäistä roomalaisista oli tullut *Epitoman* mukaan kullanhaneita riistäjiä, jotka toimivat yhä enemmän oman päänsä mukaan.

Milloin muut roomalaiset kirjailijat katsoivat moraalisen alamäen alkaneen? Liviuksen mukaan se alkoi jo vuonna 189, kun Gnaeus Manlius Vulso voitti Galatiassa ja sai haltuunsa valtavan sotasaaliin. Ylellisyystavaroita ja huonoja tapoja tuotiin sotilaiden mukana Roomaan.²⁴⁰ Polybioksella rappio alkoi Makedonian Perseuksen voittamisesta vuonna 168.²⁴¹ Plinius vanhemman mukaan moraalinen alamäki alkoi nimenomaan roomalaisten ensimmäisestä saapumisesta Vähä-Aasiaan sodassa Antiokhosta vastaan. Seuraava ratkaiseva vaihe olisi ollut Pergamonin siirtyminen Roomalle ja Aasian provinssin perustaminen.²⁴²

Sallustiukselle puolestaan Karthagon tuho vuonna 146 merkitsi roomalaisen

²³⁷ *Epitoma* 38.6.8: "[...]atque ut ipsi ferunt conditores suos lupae uberibus altos, sic omnem illum populum luporum animos inexplebiles sanguinis, atque imperii divitiarumque avidos ac ieiunos habere."

²³⁸ ADLER 2011, 171.

²³⁹ LEVENE 2007, passim.

²⁴⁰ DALBY 2000, 11f; EDWARDS 1993, 177; Livius 38.27 ja 39.6.

²⁴¹ EDWARDS 1993, 177; Polybios 31.25.

²⁴² ISAAC 2004, 304-312; Plinius, *Naturalis Historia* 33.53.148-150.

virtuksen loppua ja moraalisen rappion alkua.²⁴³ Tuona vuonna roomalaiset sekä voittivat Karthagon lopullisesti että kukistivat Korintin, joten vuosi merkitsi roomalaisille painopisteen siirtymistä lännestä hellenistiseen itään. Tämä johti jatkuvasti lisääntyvään kontaktiin Vähä-Aasian kanssa. Roomalaiset uskoivat, että pysyäkseen vahvoina he tarvitsivat vahvoja vihollisia. Hannibalin jälkeen idän heikot monarkit eivät juuri pystyneet haastamaan roomalaisia sodissa. Tasavallan lopun vahvimpiin kuuluneista vihollissotapäälliköistä Filippoksesta, Antiokhoksesta ja Mithridateesta ainoastaan viimeksi mainittu tarjosi roomalaisille tavallista kovemman vastuksen *Epitoman* mukaan.

Sallustiuksen mukaan viimeinen murentava isku moraalille oli, kun Lucius Cornelius Sullan mukana Vähä-Aasiaan Mithridatesta vastaan sotimaan matkanneet roomalaiset olivat vajonneet jo moraalisesti hyvin alhaiselle tasolle. Sallustius kirjoitti, että Sulla antoi sotilaidensa nauttia Aasian provinssin luksuksesta ja huvitella juopottelemalla ja naisten kanssa sekä ryöstelemällä mitä halusivat, mikä oli vastoin roomalaisten sotilaiden "sotaisaa luonnetta". Hän kertoo, että Vähä-Aasiassa roomalaiset sotilaat oppivat ensimmäisen kerran huonoille tavoille ja velttoilemaan.²⁴⁴ Tämä kuulostaa huomattavan paljon siltä, mitä *Epitoman* Mithridates ylempänä lupasi omille sotilailleen, jos he onnistuvat valtaamaan Aasian.

Troguksen lähelle ajoitettavat historioitsijat Sallustius, Livius ja Plinius näyttävät kaikki ajattelevan Troguksen tapaan, että roomalaisten moraalinen rappio sai alkunsa juuri Vähä-Aasiasta. Ajalle oli tyypillistä yhdistää rappio materiaalisen rikkauden kasvuun. YARROWIN mukaan moraalisen rappion kuvailu on merkki Augustus-myönteisestä asenteesta: oli tarpeen kuvailla tasavallan rappiotilaa, joka oikeutti ja teki tarpeelliseksi tasavallan uudistusprojektin, jota Augustus propagandassaan ajoi.²⁴⁵ *Epitoman* kuvailu siis sopii erityisen hyvin Augustuksen ajan tyyliin. Vihollispäälliköitä käytetään esimerkkeinä huonosta moraalista ja siitä, mihin se johtaa. Heitä toisaalta käytetään myös esimerkkeinä siitä, kuinka lujia ja hyveellisiä roomalaiset muinoin olivat. Vihollispäälliköiden puheiden kautta oli mahdollista kommentoida näitä muutoksia ja eroja hyvinkin suorasti ja kriittisesti, eikä se muutenkaan ollut tasavallan historiankirjoituksessa tavatonta.

Roomalaiset kirjoittivat yhä 1. ja 2. vuosisadalla jaa. samoista asioista, sillä myös

²⁴³ ADLER 2011, 15; DALBY 2000, 11f; EDWARDS 1993, 177; Sallustius, *Bellum Catilinae* 10.

²⁴⁴ ISAAC 2004, 304-312; DUNKLE 1971; Sallustius, *Bellum Catilinae* 11.

²⁴⁵ YARROW 2006, 195-209 ja 284, erityisesti sivu 203: "It can be indicative of, among other things, a pro-Augustan attitude, in which the decline of the Republic is a necessary and sufficient justification of his 'restoration'."

Florus ja Juvenalis syyttivät idästä tulleita vaikutteita Rooman moraalittomasta nykytilasta.²⁴⁶ Näkemys siitä, että ulkomaalaiset vaikutteet korruptoivat roomalaista moraalialia jäi siis elämään. Varsinkin hallitsijoiden moraalin pohtiminen myös vaikutti olevan aina ajankohtainen aihe keisariajalla. Justinus onkin poiminut *Epitomaan* paljon yksittäisiä esimerkkejä erilaisista hallitsijoista ja johtajista aikansa hengen mukaisesti, minkä vuoksi voi olla vaikeaa tunnistaa Troguksen alkuperäisen teoksen luonnetta ja painopisteitä. Mielestäni kuitenkin *Epitomaan* on selvästi välittynyt paljon Augustus-myönteisyyttä, vaikka se ei olisikaan ollut Justinuksen päätarkoitus.

Rooman armeijan teho heikkenee

Roomalaiset olivat siis muuttumassa vihollisensa kaltaisiksi, mutta millaisia seurauksia sillä olisi Rooman valtakunnalle? Kuten niin monessa muussakin roomalaisessa tekstissä *Epitomassa* esiintyy voimakkaana pelko siitä, että tämä sotamenestyksen mukanaan tuoma moraalin muutos johtaisi myös heidän tuhoonsa. Heikon moraalin perimmäinen lopputulos nimittäin olisi sotavoiman heikkeneminen ja valtakunnan hajoaminen tai tuho.²⁴⁷ Justinus esittelee rappion merkkejä Rooman sotavoimassa Mithridateen, Hannibalin ja aitolialaisten puheissa.

Mithridates antaa puheessaan pitkän listan Rooman viimeaikaisista sotilaallisista epäonnistumisista. Hän ottaa esiin sen, kuinka helposti hän itse sai ajettua roomalaisten ensimmäiset lähettämät sotajoukot pois alueiltaan. Lisäksi mukana on vanhempia esimerkkejä siitä, millaisia vaikeuksia Roomalla oli lyödä Hannibalin, Pyrrhoksen ja gallien armeijat. Gallit olivat jopa asettuneet asumaan Italian kaupunkeihin, puhumattakaan Roomasta, jonka he olivat onnistuneet valtaamaan Capitoliumia lukuun ottamatta. Roomalaiset olivat ainoastaan lahjomalla päässeet galleista eroon. Ne olivat samoja galleja, jotka olivat tulleet Vähä-Aasiaan, elleivät vieläkin sisukkaampia, koska he olivat tehneet niin pitkän matkan saapuakseen sinne. Vähä-Aasiassa he eivät kuitenkaan onnistuneet valtaamaan itselleen niin paljon alueita.²⁴⁸

Aitolialaisten puhe muistuttaa monilta osin paljon Mithridateen puhetta. 230-luvulla roomalaiset lähettivät lähetystön aitolialaisten luo vaatiakseen näitä lopettamaan sodan Akharnaniaa vastaan. Aitolialaiset kuitenkin pilkkasivat roomalaisia heidän

²⁴⁶ ISAAC 2004, 306f; Florus, *epitoma* i 47,7; Juvenalis 6.292-3. ja 6.294-300.

²⁴⁷ Ks. esim ISAAC 2004, 304ff.

²⁴⁸ *Epitoma* 38.4.1-10.

menneisyyden häviöistään karthagolaisia ja galleja vastaan: kun gallit hyökkäsivät Roomaan ja valtasivat sen, roomalaiset eivät olleet puolustautuneet aseina vaan lahjoneet gallit kullalla. Kun samat gallit taas hyökkäsivät Kreikkaan ja vielä suuremmalla joukolla, kreikkalaiset olivat tuhonneet heidät täysin ja ilman apua eivätkä olleet antaneet heidän asettua asumaan Kreikan alueelle. Roomalaisten kuulemma pitäisi ensin ajaa gallit omalta alueeltaan ja puolustautua heitä vastaan ennen kuin he voisivat uhkailla aitolialaisia ja hyökätä muiden kimppuun. Aitolialaiset myös väittivät, että roomalaiset olivat todellisuudessa pelkkiä lammaspaimenia, jotka olivat riistäneet maat niiden oikeilta omistajilta, ja että he eivät olleet onnistuneet löytämään vaimoja, joten he olivat joutuneet ryöstämään nekin muilta, ja että heidän kaupunkinsa perustat oli tahrittu veljesmurhan verellä.²⁴⁹

Edeltävistä esimerkeistä ainoa Mithridateen aikana ajankohtainen on maininta roomalaisten heikosta sotamenestyksestä Mithridatesta vastaan sodan alussa. Vaikka se ei näissä puheissa ilmene, roomalaiset olivat kokeneet paljon ja jatkuvasti tappioita sodissaan 150-luvulta alkaen Mithridateen aikaan asti. Tämä oli kontrasti 150-lukua edeltävään aikaan, jolloin roomalaisten sotamenestys oli ollut parempaa ja he olivat voittaneet joitakin erityisen maineikkaita vastustajia kuten Pyrrhoksen, Hannibalin, Filippoksen ja Antiokhoksen.²⁵⁰ Vaikka nämä tapahtumat olivat varmasti tiedossa Troguksella ja Justinuksella, niitä ei puheessa mainita.²⁵¹

Sen sijaan esimerkit ovat Mithridateen näkökulmasta vanhoja. Maininnat Pyrrhoksesta ja Hannibalista luultavasti herättivät lukijoissa vain ylpeyttä, ja heitähän lisäksi ylistetään suuresti *Epitomassa*. Myös ADLERIN mukaan esimerkit ovat liian epätarkkoja ja irrelevantteja tarjotakseen mitään järkevää kritiikkiä Rooman viimeaikaisesta ulkopolitiikasta.²⁵² Mielestäni näiden puheiden tarkoitus onkin osoittaa Rooman vihollisten röyhkeys. Mithridateella oli paha maine roomalaisten keskuudessa hänen kuuluisan roomalaisvihansa vuoksi, ja aitolialaisia pidettiin Kreikan kansoista kaikkein sivistymättöminä.²⁵³ Ne saattoivat myös toimia varoituksena tulevaisuutta varten siitä, etteivät roomalaiset ole voittamattomia ja valtakunnan kasvaessa Rooman

²⁴⁹ *Epitoma* 28.1.5-6 ja 28.2.

²⁵⁰ McDonnell listaa vakavien roomalaistappioiden joukossa muun muassa vuoden 130, kun Crassus armeijoiheen menehtyi Vähä-Aasiassa, vuoden 105, kun kaksi roomalaista armeijaa tuhoitiin Arausiossa, mikä jätti Italian avoimeksi germaanien invaasiolle, ja Jugurthan sodan epäpätevät ja korruptoituneet roomalaisjohtajat vuosina 111-109: MCDONNELL 2006, 242f.

²⁵¹ Crassuksen tappio mainitaan toisaalla: *Epitoma* 36.4.7-8.

²⁵² ADLER 2011, 42-44. Ks. myös YARROW 2006, 289f.

²⁵³ Aitolialaisten huono maine ks. RZEPKA 2013.

armeijan teho heikkenee. Vaikka tuoreempia tappioita ei mainita, ne saattoivat tulla lukijan mieleen vanhempien esimerkkien kautta.

Tärkeämpää on huomata, että suurin osa kritiikistä kohdistuu Italiassa tapahtuneisiin yhteenottoihin: sekä Pyrrhosta että Hannibalia vastaan sodittiin Italiassa.²⁵⁴ Samoin molemmissa puheissa mainitaan Hannibalin lisäksi gallit, jotka valtasivat Rooman kaupungin vuonna 390 eaa. Viittaus Rooman perustamismyyttiin liittyvään veljesmurhaan sekä kommentti siitä, roomalaisten pitäisi ensin puolustaa omia alueitaan ennen kuin he voisivat hyökätä muiden kimppuun johdattelevat meidät kritiikin mahdollisen todellisen tarkoituksen luo: ehkä Trogus ja sitä kautta myös Justinus haluavat kiinnittää lukijan huomion Rooman sisäisiin mullistuksiin.

Tälle teorialle löytyy *Epitomasta* selkeämpääkin tukea. Hannibal kahteen otteeseen kertoo Antiokhokselle, että jos hän haluaa tuhota roomalaiset lopullisesti, Antiokhoksen pitää iskeä heidän sydämeensä ja käydä sotaa Italiassa.²⁵⁵ Roomalaiset voisi voittaa vain heidän omilla aseillaan, ja Italia voitiin valloittaa vain italialaisilla joukoilla. Piti käyttää roomalaisten omia resurssoja, heidän omaa voimaansa ja omia aseitaan, jotta heidät voisi voittaa. Roomalaiset olivat voittamattomia ulkomailla mutta haavoittuvaisia kotimaassaan.²⁵⁶ Mithridates puolestaan kertoo miehilleen, kuinka italialaiset kapinoivat roomalaisia vastaan: jotkut heistä haluavat itsenäisyyden ja jotkut haluavat haastaa roomalaiset. Lisäksi hän kertoo, kuinka Rooman johtajat taistelevat keskenään Italiassa ja jopa itse Roomassa. Tästä sodasta sanotaan, että se oli yhtä väkivaltainen kuin sodat italialaisia vastaan mutta paljon vaarallisempi. Samaan aikaan pohjoisesta tuli barbaareja, joita tuskin voitaisiin torjua jos roomalaiset samalla taistelevat keskenään.²⁵⁷ Mithridates viittaa tässä vuosien 91-82 liittolaissotiin sekä Sullan ja Mariuksen väliseen sisällissotaan vuosina 88-87.

Trogus siis ei halunnut ainoastaan korostaa vihollisen röyhkeyttä vaan mahdollisesti myös kiinnittää huomion Rooman sisäiseen heikkouteen. Rooman voimakkaimpien vihollisten kautta kuvaillaan, kuinka Rooman sotavoima ja hallinto rapistuvat, koska roomalaiset ovat heikkenemässä sisäisesti. Se saattoi johtua vain

²⁵⁴ Ks. myös YARROW 2006, 286.

²⁵⁵ *Epitoma* 31.3.7.

²⁵⁶ *Epitoma* 31.5.4-8: "*Romanos vinci non nisi armis suis posse nec Italiam aliter quam Italicis viribus subigi*", "*Quam ob rem si quis eos in Italia lacessat, suis eos opibus, suis viribus, suis armis posse vincere, sicut ipse fecerit*" ja "*gerendi cum Romanis belli, eosque foris invictos, domi fragiles esse*".

²⁵⁷ *Epitoma* 38.4.11-16.

moraalin rappiosta. *Epitoma* tutkineista henkilöistä YARROW on huomannut tämän aspektin Mithridateen puheessa. Hän tulkitsee sen viittaukseksi siihen, että Rooman armeijassa käytettiin yhä enemmän ei-italialaisia sotilaita, joita pidettiin roomalaisia heikompina. Siksi myös sotavoima kärsi.²⁵⁸ Toki tämäkin saattoi olla Troguksen ja Justinuksen mielestä totta, sillä ulkomaalaiset vaikutteet heikensivät moraalia, joten ulkomaalaiset sotilaat loogisesti ajateltuna myös heikentäisivät armeijaa.

Kun Rooman armeija alkoi 2. vuosisadalla hiljalleen muutta kansalaisarmeijasta ammattiarmeijaksi, sotilaita alettiin värvätä köyhemmistä yhteiskuntaluokista sekä Italian ulkopuolelta. Se tarkoitti samalla sitä, että Rooman yläluokka osallistui yhä vähemmän itse varsinaiseen taisteluun. Samalla yläluokalle avautui nopeasti lisääntyvän varallisuuden kautta uusia tehokkaita keinoja saavuttaa mainetta ja valtaa kilpailijoihin nähden ei-sotilaallisissa yhteyksissä: julkisen imagon ja esiintymistaidon merkitys kasvoi ja tärkeiden virkojen saavuttaminen ja hoitaminen vaati paitsi hyvää imagoa myös paljon varallisuutta.²⁵⁹ Toisin sanoen Rooman armeija uudistui ja yläluokan militäärisyys väheni verrattuna varhais- ja keskiasavaltaan. MCDONNELLIN analyysi on looginen, mutta uskon, että *Epitomassa* ei viitata pelkästään armeijan rakenteen muutokseen ja yläluokan yleiseen epäsotilaallisuuteen²⁶⁰, joka toki itsessään oli heikentävä tekijä. Troguksen sisäisen heikkouden viesti on tätäkin syvällisempi.

LEVENE on vienyt analyysin pidemmälle. Hänen mukaansa ajatus Rooman sisäisestä haavoittuvaisuudesta tässä yhteydessä oli luultavasti Trogukselle uniikki, sillä sitä ei löydy Mithridateen puheen ilmiselvästä esikuvasta, joka on Sallustiuksen "Mithridateen kirje".²⁶¹ Lisäksi ne historioitsijat²⁶², jotka kirjoittivat Hannibalin laatimasta sotasuunnitelmasta Antiokhokselle, kertovat suunnitelmasta kyllä samalla tavalla, mutta eivät painota mitenkään roomalaisten haavoittuvaisuutta sisältäpäin. Tämä ajatus esiintyy *Epitomassa* yhtenäisenä ja systemaattisesti sekä Mithridateen, Hannibalin että aitolialaisten puheissa. Ehkä Troguksen mielestä pahin uhka Roomalle olivat siis vaaralliset ulkoiset viholliset yhdistettynä Rooman sisäiseen heikkouteen, jota valtakunnan laajeneminen ja moraalinen korruptio pahensi. LEVENEN mukaan Trogus antoi

²⁵⁸ YARROW 2006, 277f. Heikot ulkomaalaiset sotilaat roomalaisia vastaan: *Epitoma* 32.6.9. Ulkomaalaiset Rooman armeijassa: 33.1.2. ja 38.3.8.

²⁵⁹ MCDONNELL 2006, 242, 245-62.

²⁶⁰ Esimerkiksi Sallustius kritisoi kuuluisan sotapäällikön Mariuksen suulla ylimystön sotilaallista epäpätevyyttä. Ks. Sallustius, *Bellum Iugurthinum* 85; MCDONNELL 2006, 272f.

²⁶¹ Sallustius, *Historiae* 4.69.15m.

²⁶² Livius 34.60.3-6 ja 36.7; Appianos, *Syriake* 7 ja 14.

ymmärtää, että Rooman valtakunnan koko oli harhaanjohtava, sillä joku ulkoinen vihollinen voisi hyökätä suoraan sen sydämeen ja käyttää italialaisia roomalaisia vastaan.²⁶³ Todella Hannibal suunnittelee *Epitomassa* juuri tätä, ja Mithridates puolestaan halusi aloittaa sodan Roomaa vastaan juuri, kun Rooma oli sisäisesti heikoimmillaan sisällissodan vuoksi.²⁶⁴

Tiiviisti sanottuna *Epitoman* mukaan roomalaiset siis eivät säilyneet muuttumattomina kohtaamisistaan vihollispäälliköiden kanssa. 200-luvun alussa ensimmäisissä kohtaamisissaan voimakkaiden vihollispäälliköiden kanssa roomalaisten moraalitila oli vielä korkea ja järkkymätön. *Epitoman* mukaan käännekohta oli Aasian provinssin perustaminen: moraalitilan jyrkkää muutosta ja sen vaikutusta Rooman armeijaan korostetaan kuvailemalla, kuinka roomalaiset käyttäytyivät täysin eri tavoin Antiokhoksen ja Mithridateen aikoina, joiden välissä oli melkein sata vuotta. Mitä kauemmas roomalaiset päätyivät Roomasta ja mitä paheellisimpia ja heikompia vihollispäälliköitä he kohtasivat, sitä enemmän roomalaiset itsekkin muuttuivat vihollistensa kaltaisiksi. Toisin sanoen, kun roomalaisilla oli vahvoja ja hyveellisiä vihollisia, myös roomalaiset pysyivät itse vahvoina. Kun voimakkaat vastustajat kävivät vähiin, myös roomalaiset heikkenivät.

Kuten vihollisen voiman ylistäminen myös roomalaisten moraalisen korruption suorasukainen kritisointi olivat varsin yleisiä Troguksen aikana ja hänen lähteissään. Vihollispäälliköiden suihin voitiin laittaa jyrkän Rooma-kriittisiä puheita, ja tällaiselle kritiikille oli Roomassa myös kysyntää. Ulkomaalaiset menneisyyden sotapäälliköt tarjosivat loputtomasti esimerkkejä hyvästä ja huonosta johtajuudesta. Näitä esimerkkejä voitiin käyttää määrittelemään roomalaista yläluokkaa tai valtaa suhteessa muihin kansoihin. Niitä voitiin käyttää myös poliittisia vastustajia vastaan tasavallan loppuaikana. Justinus on valinnut *Epitomaan* esimerkkejä, jotka hän omana aikanaan koki opettavaisiksi. Käsitykset hyvästä johtajuudesta ja sotavoimasta eivät muuttuneet merkittävästi siirryttäessä tasavallasta keisariaikaan, ja *Epitoma* sisältääkin epätasaisen mutta vahvan jäljen Troguksenaikaisen historiankirjoituksen topoksista.

²⁶³ LEVENE 2010b, 308-311.

²⁶⁴ Mithridateen halu hyväksikäyttää Rooman heikkoutta: *Epitoma* 38.4.15-5.2.

IV - VOIMAN VÄÄRINKÄYTTÄJÄT

Ensimmäisessä käsittelyluvussa selvitin, miten vihollispäälliköiden avulla määriteltiin eri ominaisuuksia, jotka johtivat sotilaalliseen voimaan tai heikkouteen. Lisäksi selvitin, miten nämä ominaisuudet esiintyivät roomalaisissa heidän kohdatessaan näitä vihollispäällikköjä. Vaikka roomalaiset selvisivät kohtaamisista voittajina, se ei suinkaan tasavallan loppua kohden vahvistanut roomalaisten sotilaallista voimaa entisestään vaan heikensi sitä voiton tuomien kulttuurivaikutteiden vuoksi.

Antiokhosta lukuun ottamatta muiden sotapäällikköjen voimaa ei juuri kyseenalaistettu vaan suorastaan korostettiin. Se, mitä *Epitomassa* kritisoidaan eniten, ovat tavat, joilla he käyttivät voimaansa. Tämän toisen käsittelyluvun tarkoitus on selvittää, millä tavoin viiden vihollispäällikön ja toisaalta roomalaisten kuvaillaan väärinkäyttäneen voimaansa toisiaan vastaan. *Epitomassa* painotus on ehdottomasti voiman väärinkäytöllä, mutta samalla voimme oppia paljon myös sen vastakohdasta: voiman vastuullisista ja esimerkillisistä käyttötarkoituksista. Pyrrhoksen, Antiokhoksen, Hannibalin, Filippoksen ja Mithridateen kautta on mahdollista kuvailla roomalaisnäkökulmasta oikeita ja vääriä syitä käydä sotaa ja samoin vääriä ja oikeita tapoja kohdella vihollisia.

Ensimmäisen alaluvun aiheena on se, kuinka vihollispäälliköt himoitsivat imperiumia itselleen ja siten aloittivat sotia väärin perustein. Toisessa alaluvussa on esimerkkejä siitä, kuinka vihollispäälliköt ja roomalaiset molemmat käyttivät voimaansa epäoikeudenmukaisesti ja –rehellisesti sekä vihollisiaan että perheenjäseniään kohtaan. Kolmannessa alaluvussa tarkastelen vihollispäälliköiden puheita, joissa kuvaillaan roomalaisten voiman väärinkäytöksiä näitä vihollispäälliköitä kohtaan.

1. VALLANHIMOISET VIHOLLISPÄÄLLIKÖT

Vihollispäällikköjen luonnollinen aggressiivisuus ja imperiuminhimo

Aleksanteri Suurta pidettiin historian suurimpana valloittajana, ja *Epitoman* mukaan suurin osa hellenistisen idän hallitsijoista vertasi itseään häneen ja halusi saavuttaa yhtä suuren imperiumin kuin esikuvansa. Joidenkin heistä kerrotaan olleen jopa sukua

Aleksanterille, joten valloittamisen ajateltiin olevan heillä verissä.²⁶⁵ Sotaisuus oli esi-isiltä saatua perintöä ja siitä oltiin ylpeitä. Aleksanteri-vertausten tarkoitus on korostaa heidän sotavoimaansa ja kunnianhimoaan, mutta samalla ne korostavat myös, kuinka näillä vihollispäälliköillä oli synnynnäinen halu laajentaa valtakuntaansa huomattavasti ja haastaa roomalaiset. Se oli tärkein asia, johon vihollispäälliköt käyttivät voimaansa.

Hyvä esimerkki imperiuminhimoisesta vihollispäälliköstä on Pyrrhos. Hän oli ensimmäinen ei-italialainen sotapäällikkö, jonka roomalaiset kohtasivat taistelussa. Sodat käytiin vuosina 280-275. Maria Teresa SCHETTINON mukaan se merkitsi roomalaisten joutumista mukaan Välimeren valtojen "kansainväliselle shakkilaudalle".²⁶⁶ Etelä-Italian kreikkalainen kaupunki Tarentum kutsui Pyrrhoksen apuun roomalaisia vastaan, jotka levittivät vaikutusvaltaansa Italian niemimaalla. *Epitoman* mukaan Pyrrhos ei ollut niinkään kiinnostunut auttamaan Tarentumia, vaan todellisuudessa häntä kiinnosti mahdollisuus valloittaa itselleen imperiumi Italiassa. Kuulemma hänellä oli jo taipumusta tällaiseen, ja muutenkin hän vertasi itseään Aleksanteri suureen eikä halunnut vaikuttaa tätä heikommalta.²⁶⁷ Kun Pyrrhos oli saapunut Italiaan, hän sai sisilialaisilta lämpimän vastaanoton ja suunnitteli jo tekevänsä Sisiliasta ja Italiasta valtakunnat kahdelle pojalleen. Pyrrhos kuitenkin otti liian ison palan purtavakseen, sillä etelässä karthagolaiset ja samaan aikaan pohjoisessa roomalaiset olivat liikaa.²⁶⁸

Italian hankkeen lopulta epäonnistuttua Pyrrhos palasi maahansa Epeirokseen ja vaati Makedonian kuninkaalta vahvistusjoukkoja. Pyrrhoksen kerrotaan uhanneen, että jos tämä ei lähettäisi vahvistuksia, Pyrrhos ottaisi Makedonian kuninkaalta valtakuntaansa sen laajennuksen, jonka hän oli toivonut saavansa roomalaisilta. Tämä ei suostunut antamaan joukkoja, joten Pyrrhos hyökkäsi ja valloitti onnistuneesti Makedonian.²⁶⁹ Mutta "hän ei voinut olla tyytyväinen saavuttamaansa valtaan, josta hän ei aiemmin ollut osannut edes unelmoida", vaan alkoi heti suunnitella Kreikan ja Aasian valtausta, "sillä hän nautti yhtä paljon sodankäynnistä kuin kuninkaana olemisesta".²⁷⁰ Hänen kerrotaan

²⁶⁵ Ks. sivut 28f.

²⁶⁶ SCHETTINO 2009, 174. Myös Sheldonin mukaan roomalaiset tutustuivat hellenistisen idän diplomatiakäytäntöihin ensimmäistä kertaa Pyrrhoksen kohtaamisen yhteydessä: SHELDON 2005, 69.

²⁶⁷ *Epitoma* 18.1.1-2.

²⁶⁸ *Epitoma* 23.3.

²⁶⁹ *Epitoma* 25.3: "ab Antigono, Macedoniae rege, supplementum militum per legatos petit, denuntians, ni mittat, redire se in regnum necesse habere, incrementa rerum, quae de Romanis voluerit, de ipso quaesiturum."

²⁷⁰ *Epitoma* 25.4.1-2: "Igitur Pyrrhus in tanto fastigio regni conlocatus iam nec eo, ad quod votis perveniendum fuerat, contentus Graeciae Asiaeque regna meditatur. Neque illi maior ex imperio quam ex

solmineen liittoja naapurimaiden kuninkaiden kanssa, jotta voisi "riistää heiltä valtaistuimet" yksitellen.²⁷¹

Pyrrhos siis vaikutti himoitsevan uusia valloituksia, ikään kuin se olisi ollut synnynnäinen ominaisuus. Hän oli kykenemätön pysymään paikallaan ja suunnitteli jatkuvasti uusia sotia. Luonnekuvaus vastaa Plutarkhoksen kertomusta siitä, kuinka Pyrrhos halusi vallata aina vain uusia maita, kunnes koko maailma olisi hänen. Vaikka hän ymmärsi, että hän menetti kunnianhimonsa vuoksi kaikki elämän nautinnot, hän ei pystynyt luopumaan mahdottomasta tavoitteestaan.²⁷² Kylymätön vallanhimo oli jo Herodotoksen kuvauksessa persialaisten yksinvaltioiden perusominaisuus. He eivät tulleet koskaan kylläisiksi, vaikka he saivat aina vain lisää alueita tai rikkauksia itselleen.²⁷³

Todellakin vallanhimo näytti olevan synnynnäistä myös muille sotapäälliköille. Esimerkiksi *Epitoman* mukaan Roomassa ajateltiin, että "Hannibal ei sietänyt rauhallista kaupunkielämää ja etsi jatkuvasti uusia syitä sotimiseen".²⁷⁴ Hannibal ei siis edes tiennyt mitään muuta elämäntapaa. Filippoksen kerrotaan jo nuorena lapsikuninkaana torjuneen onnistuneesti joka puolelta tulleita hyökkäysyrityksiä ja pyrkineen vielä itsekin laajentamaan aluettaan naapureiden kustannuksella.²⁷⁵ Mithridateskin oli heti valtaistuimelle päästyään valmiina valloittamaan. Justinus kertoo, että "kun Mithridateesta tuli valtakuntansa kuningas, hänellä oli ensimmäisenä mielessään hallitsemisen sijasta sen laajentaminen".²⁷⁶

Justinuksen kuvaus vihollispäälliköiden luontaisesta sotaaisuudesta on varsin neutraalia ja toteavaa, ikään kuin se olisi ollut itsestäänselvyys. Jos tarkastelemme *Epitoman* muita kuninkaita, huomaamme selkeästi, että sotaisuus ei ollut vihollishallitsijoille pelkästään ominainen luonteenpiirre, vaan se näytti myös kuuluvan heidän kulttuureihinsa. Heidän kansansa odotti johtajiltaan sotia naapureita vastaan. Se oli osoitus heidän voimastaan. *Epitomassa* seleukidikuninkaan Demetrios I:n²⁷⁷ kerrotaan juuri valtaan noustuaan ajatelleen, että toimettomuus voisi olla vaarallista uudelle

bello voluptas erat, nec quisquam Pyrrhum, qua tulisset imperium, sustinere valuit."

²⁷¹ *Epitoma* 17.2.11-12.

²⁷² Plutarkhos, *Pyrrhos* 14.

²⁷³ HARTOG 1988, 330f.

²⁷⁴ *Epitoma* 31.1.8: "*semperque taedio quietis urbanae novas belli causas circumspicere*".

²⁷⁵ *Epitoma* 29.1.8. ja 29.1.10-11.

²⁷⁶ *Epitoma* 37.3.1: "*Ad regni deinde administrationem cum accessisset, statim non de regendo, sed de augendo regno cogitavit*".

²⁷⁷ Demetrios I Soter, Seleukidivaltakunnan kuningas vuosina 161-150.

kuninkaalle, joten hän päätti sotia naapureitaan vastaan ja laajentaa valtakuntaansa.²⁷⁸ Todella kun myöhemmin Demetrios voitokkaan sodan jälkeen ei enää aloittanut uusia pitkäaikaan, hänen valtakuntansa kaupungit alkoivat pitää häntä heikkona ja kapinoivat. Niinpä hänen täytyi aloittaa uusi sota saadakseen kansalaisensa takaisin puolelleen.²⁷⁹ Kuninkaat kävivät sotia jopa pakonomaisesti. Esimerkiksi Seleukidivaltakunnan ja Egyptin hallitsijoiden kerrotaan läpi historian pyrkineen valloittamaan uusia alueita. Kun roomalaiset valloittivat heitä ympäröivät maat, heillä ei ollut muuta tehtävissä kuin sotia toisiaan vastaan.²⁸⁰

Epitoman kuvaus heijastaa todellisuutta siinä mielessä, että hellenistisiltä monarkeilta todella odotettiin sotilaallista aktiivisuutta. Kuningas oli aina myös sotapäällikkö, ja usein kuningas osallistui itsekin taisteluihin.²⁸¹ Kuninkaaksi noustiin taistelemalla ja raivaamalla vastustajat pois tieltä, ja kuninkaana pysyttiin sotimalla. Sotamenestys osoitti kuninkaan vahvuuden, ja kuningas ansaitsi sillä tavoin kansansa ja sotilaidensa kunnioituksen. Plutarkhoksen mukaan esimerkiksi makedonialaiset arvostivat ennen kaikkea voimakkaita soturikuninkaita.²⁸² Kuningas, joka ei sotinut tai epäonnistui sodissa, näytti heikolta. Heikkoja kuninkaita halveksuttiin ja syöstiin vallasta. Erityisessä vaarassa olivat kuninkaat, jotka nousivat valtaan niin nuorina, etteivät he olleet ehtineet vielä todistaa sotavoimaansa ja kykyjään.²⁸³ M.M. AUSTIN ehdottaa, että tuskin on sattumaa, että tällaiset nuorena valtaan nousseet kuninkaat kuten Filippos tai Antiokhos olivat uransa alusta alkaen erityisen aktiivisia ja sotalaisia. Justinus kuvaa yllä esimerkiksi Filipposta juuri tähän tapaan. Sotiminen ja aluelaajennus oli myös huomattavan tärkeä keino parantaa valtakunnan taloutta. Kuuluihan kuninkaan olla myös varakas ja antelias alamaisilleen. Kaiken tämän vuoksi hellenistisille kuninkaille oli täysin asiaankuuluvaa pyrkiä jatkuvasti valloittamaan uusia alueita.²⁸⁴

Roomalaisnäkökulmasta sotia ei pitänyt käydä aluelaajennuksen saavuttamiseksi. Se oli ristiriidassa oikeutetun sodan lain kanssa, jonka mukaan sotia tuli käydä vain itsepuolustukseksi tai liittolaisten puolustamiseksi. Roomalaisille ei olisi pitänyt

²⁷⁸ *Epitoma* 35.1.1.

²⁷⁹ *Epitoma* 36.1.1-2.

²⁸⁰ *Epitoma* 39.5.3-5.

²⁸¹ Antiokhos III osallistui itse taisteluihin: Polybios 5.41.7-9, 45.6, 54.1.

²⁸² Plutarkhos, *Demetrios* 44.

²⁸³ Polybios kertoo näin Filippoksesta (4.22.5, 5.16.2, 18.6, 26.4, 29.2, 34.2.) ja Antiokhoksesta (5.34.2, 41.1.)

Ks. myös Livius 42.29.5-7.

²⁸⁴ AUSTIN 1986, 455-66.

kuitenkaan olla käsittämätön ajatus käydä sotia siksi, että passiivisuus nähtiin jollain tavalla haitalliseksi. Esimerkiksi Polybios kertoo, että vuonna 157 roomalaiset julistivat sodan dalmatialaisille, koska senaatti ei halunnut, että liian pitkä rauhan aika tekisi roomalaisista sotilaista heikkoja ja naisellisia.²⁸⁵ Tämä liittyy siihen, että Polybioksen mukaan tuona aikana Rooman nuoret miehet olivat hellenismin vaikutuksesta rappioituneet ja laiskistuneet.²⁸⁶ Myös roomalaisilta miehiltä siis odotettiin ainakin sotavalmiutta ja aktiivista harjoittelua. Roomalaisille sotiminen oli siis tarpeen, sillä se kasvatti ja ylläpiti sotavoimaa ja korkeaa moraalia. Ei pidä unohtaa, että sotamenestys oli tarpeen myös roomalaisella virkauralla etenemistä varten. Vihollisjohtajilta taas odotettiin etenkin aluelaajennuksia ja onnistuneita valloitus­sotia, mikä on varsin eri asia. Roomalaiset saattoivat mielellään vedota rauhanomaisuuteen, mutta vihollispäälliköt eivät olisi saaneet sillä kannatusta oman kansansa keskuudessa. Tähän mennessä on siis selvää, että vihollispäälliköillä oli paljon voimaa sekä halua ja paineita luoda itselleen imperiumi. Seuraavaksi on tarkasteltava, millä tavoin he aloittivat sodat Rooman kanssa.

Roomalaisten provosointi

Kun Rooma *Epitoman* kertomuksessa lähti ensimmäistä kertaa sotimaan hellenistisessä idässä ja aloitti sodan Filippoksen kanssa, tapahtuman tärkeyttä korostetaan kahden johtajan, roomalaisen konsuli Flamininuksen²⁸⁷ ja Makedonian kuninkaan Filippoksen, samaan aikaan sotajoukoilleen antamalla kannustuspuheella. Justinus kertoo, että "toinen ylpeili läntisellä ja toinen itäisellä imperiumillaan".²⁸⁸ Siinä, missä Filippos kerskaili Makedonian Aleksanteri Suuren menneisyydessä valloittamalla idän imperiumilla, Flamininus kannusti miehiään muistuttamalla vastikään roomalaisten valloittamasta Sisiliasta ja Hannibalin voittamisesta.

Oli siis vihdoinkin koittanut aika roomalaisten ja hellenistisen idän kohtaamiselle konkreettisesti sodassa, mutta kaksi osapuolta eivät näyttäytyä lainkaan tasapuolisina. *Epitoman* kuvauksen mukaan Filippos oli epäkypsä nuorukainen, jonka silloisella armeijalla oli vaikeuksia edes puolustaa omaa valtakuntaansa. Flamininuksen armeija taas oli valloittanut koko lännen ja voittanut itse Hannibalin, joka oli voimassaan Aleksanteri

²⁸⁵ Polybios 32.13.6.

²⁸⁶ Polybios 31.25.4-5; MCDONNELL 2006, 259-62.

²⁸⁷ T. Quinctius Flamininus, konsuli vuonna 198.

²⁸⁸ *Epitoma* 30.4.15: "*alteri Orientis, alteri Occidentis imperio gloriantes*".

Suuren veroinen.²⁸⁹ Filippos kerskaili käyttäen Aleksanteria esimerkkinä, mutta hän ei ollut roomalaisten tavoin lunastanut teoillaan oikeutta verrata itseään Aleksanteriin. Hänestä annetaan kuva ylimielisenä ja liian itsevarmana sotapäällikkönä, joka kuvitteli, että pelkästään hänen maansa Makedonian loistokas menneisyys oikeutti hänet haastamaan roomalaiset.

Filippoksen vetoaminen Aleksanteriin on ymmärrettävää myös siinä kontekstissa, että hän oli nuori kuningas, jolla ei ollut vielä omia suuria saavutuksia, joilla hän olisi voinut osoittaa voimansa sotilailleen. Silloin oli luontevaa muistuttaa sotilaita kuninkaan esi-isien saavutuksista.²⁹⁰ Se oli lupaus nuoren kuninkaan kunnianhimosta ja halusta valloittaa ja hallita yhtä suurta valtakuntaa kuin edeltäjänsä. Filippoksen puhe ei kuitenkaan tee vaikutusta *Epitoman* roomalaispäällikköön. Roomalaisille teot merkitsevät sanoja enemmän.

Filippoksen esimerkki toimii lukijalle johdantona myös siihen, millainen ylimielinen asenne muilla hellenistisen idän kuninkailla – heidän joukossaan Filippoksen lisäksi Antiokhos ja Mithridates – tulisi olemaan roomalaisia kohtaan. He kaikki tulisivat ajattelemaan, että heidän voimansa olisi roomalaisia suurempi ja se oikeuttaisi juuri heidät luomaan imperiumin roomalaisten sijasta. *Epitomassa* heidän kaikkien kerrotaan provosoineen roomalaisia ja haastaneen sotaa tarkoituksella.

Ylläkuvattu kohtaaminen, joka päättyi roomalaisten voittoon, sai *Epitoman* mukaan alkunsa Filippoksen teoista. Filippoksen kerrotaan pitäneen roomalaisia vallanhimoisina ja pelänneen, että jos roomalaiset voittaisivat Hannibalin, he lähtisivät heti valloittamaan Makedoniaa.²⁹¹ Filippos päätti heti Cannaen taistelun²⁹² jälkeen julistaa avoimesti sodan roomalaisille ja yrittää solmia Hannibalin kanssa liiton. Hän alkoi myös varustaa laivastoa. Kun roomalaiset kuulivat tästä, he reagoivat lähettämällä oman laivastonsa Filipposta vastaan.²⁹³ Pelko roomalaisia kohtaan oli *Epitoman* mukaan kuitenkin vain "tekosyy" (*praetextum*) Filippokselle aloittaa sota. Lisäksi roomalaisilla olivat parhaillaan karthagolaiset ja Hannibal niskan päällä ja roomalaiset pelkäsivät Makedoniaa.²⁹⁴ Myös myöhemmin Justinus kirjoittaa, että roomalaiset eivät pelänneet

²⁸⁹ *Epitoma* 30.4.5-15.

²⁹⁰ AUSTIN 1986, 459; Polybios 5.83.

²⁹¹ *Epitoma* 29.2-3. Tätä roomalaisvastaista puhetta analysoin kappaleessa IV.3.

²⁹² Käytiin vuonna 216. Hannibal voitti roomalaiset ylivoimaisesti.

²⁹³ *Epitoma* 29.4.1-5.

²⁹⁴ *Epitoma* 29.3.6-7.

Hannibalin voittamisen jälkeen ketään muuta niin paljon kuin Filippoksen makedonialaisia joukkoja, sillä he muistelivat Aleksanteri Suurta sekä sotaa Pyrrhoksen kanssa, jonka armeijassa oli ollut makedonialaisia.²⁹⁵ Filippos siis vain hyväksikäytti roomalaisten vaikeaa tilannetta toisessa puunilaissodassa.

Justinuksen kertomuksesta puuttuu paljon vaihteita ja sen tarkoitus onkin vain osoittaa Filippoksen aggressio. Sopimus ei tarkoittanut sitä, että Filippos hyökkäisi Hannibalin kanssa roomalaisten kimppuun, vaan se oli pikemminkin ystävyyssopimus, joka ei koskaan johtanut konkreettisiin toimiin. Filippoksen todellinen tavoite oli mahdollisesti vallata Illyria itselleen, mitä sopimus Hannibalin kanssa olisi edesauttanut. Roomalaiset kokivat tämän erittäin uhkaavana ja pelkäsivät kahden rintaman sotaa. Se voisi selittää roomalaisten voimakkaan reaktion Filippoksen toimiin Illyriassa ja sopimukseen Hannibalin kanssa.²⁹⁶ *Epitoman* versio tapahtumista korostaa roomalaisten pelkoa ja kokemusta uhasta ja jättää kaiken muun huomiotta. Sanotaan selvästi, että Filippos julisti ensin sodan roomalaisille. Hän siis ehdottomasti käytti voimaansa väärin tässä tapauksessa: hän ei hyökännyt, koska roomalaiset olisivat uhanneet häntä, vaan koska roomalaisilla oli heikko tilanne. Roomalaiset olivat kuitenkin vahvempia, sillä Filippos joutui roomalaisten kanssa ongelmiin Kreikassa ja joutui solmimaan heidän kanssaan rauhan. Filippos ei kuitenkaan ottanut opikseen, ja jatkoi roomalaisten provosointia.²⁹⁷

Vihollispäälliköt olivat valmiita liittoutumaan keskenään saadakseen itselleen uusia alueita. Esimerkiksi Filippos ja Antiokhos himoitsivat itselleen Egyptiä, joka oli Rooman liittolainen. Kun Egyptin kuningas kuoli, ja valtaistuimen peri viisivuotias prinssi, Filippos ja Antiokhos jo sopivat Egyptin valtaamisesta ja jakamisesta keskenään. Roomalaisille tämä oli kuulemma jälleen yksi syy sotia Filippoksen kanssa, joka oli aiemmin juoninut roomalaisia vastaan Hannibalin kanssa ja julistanut sodan oma-aloitteisesti. Viimeinen pisara oli, kun rodoslaiset pyysivät roomalaisilta apua julmaa Filipposta vastaan.²⁹⁸

Rooman liittolaisia vastaan juoniminen oli yleisesti ottaen hyvin tuomittavaa. Esimerkiksi Polybios kirjoitti, että Antiokhoksen ja Filippoksen liitto Egyptin

²⁹⁵ *Epitoma* 30.3.1-2.

²⁹⁶ ECKSTEIN 2013, 82; RIZZI 2011, 161-180; GRUEN 1984, 373-381; Polybios 5.105.8, 7.9.

²⁹⁷ Myös Liviuksen mukaan Filippos käytti rauhanaikaa sotavalmisteluihin Roomaa vastaan: Livius 39.24.1-4.

²⁹⁸ *Epitoma* 30.2.8, 30.3.1-5.

lapsikuningasta vastaan oli epäoikeudenmukainen ja kertoi kahden kuninkaan vallanhimosta.²⁹⁹ Liitto oli tärkeä taustatekijä toisen makedonialaissodan syttymisessä Filipposta vastaan, ja Justinus mainitseekin sen jälleen yhtenä syynä sotia Filippoksen kanssa. Liittolaistensa sijasta roomalaisia saattoi huolestuttaa erityisesti Välimeren valtatasapainon vakava järkkäminen: Välimeren kolme vaikutusvaltaista kuningaskuntaa olivat olleet koko hellenistisen kauden ajan Makedonia, Egypti ja seleukidivaltakunta. Jos joku muista valtaisi Egyptin, herkkä tasapaino kaatuisi, ja kaikki valta siirtyisi ennestään voimakkaille Filippokselle ja Antiokhokselle. Tämä olisi ollut roomalaisten kannalta erittäin vaarallista, joten on ymmärrettävää, että roomalaiset päättivät reagoida ja lähteä jälleen sotaan Filippoksen kanssa. Antiokhos jätti Egyptin rauhaan roomalaisten kehotuksesta.³⁰⁰

Justinus korostaa tässä tilanteessa jälleen Filippoksen aktiivisuutta ja aggressiivisuutta mutta myös Rooman roolia liittolaisten puolustajana. Roomalaiset eivät enää näytä pelkäävään vihollista kuten ensimmäistä makedonialaissotaa edeltävänä aikana. Rooma oli muuttunut uhrista heikompien puolustajaksi. Tässä vaiheessa roomalaiset olivat käyneet jo kolme sotaa³⁰¹ hellenistisessä idässä, ja he olivat joutuneet mukaan sen monimutkaiseen poliittiseen peliin. Siten myös heidän toimintatapansa ja propagandansa alkoivat muuttua.

Kun Flamininus oli voittanut Filippoksen, joka viimein lopetti roomalaisten ärsyttämisen, jäljelle jäivät yhä Hannibal ja Antiokhos. Hannibal oli paennut Antiokhoksen luo Vähä-Aasiaan, ja he liittoutuivat keskenään roomalaisia vastaan. *Epitoman* mukaan Roomassa ajateltiin, että "Hannibal ei sietänyt rauhallista kaupunkielämää ja etsi jatkuvasti uusia syitä sotimiseen".³⁰² Hannibalin kerrotaan useaan otteeseen vihaavan roomalaisia. Esimerkiksi: "Hannibalista tehtiin karthagolaisten sotapäällikkö jo nuorena, ei siksi, että vanhempia miehiä ei olisi ollut tarjolla, vaan siksi, että karthagolaiset tiesivät siitä roomalaisiin kohdistuvasta vihasta, joka häneen oli iskostettu jo nuoresta pojasta lähtien."³⁰³ Lisäksi Hannibal kertoi myös Antiokhokselle vihaavansa roomalaisia.³⁰⁴

²⁹⁹ Polybios 15.20.

³⁰⁰ ECKSTEIN 2013, 83f ; GRUEN 1984, 382-392. Yksityiskohtainen analyysi Filippoksen ja Antiokhoksen liitosta ks. ECKSTEIN 2008, 121-270.

³⁰¹ 1. ja 2. sota Illyriassa vuosina 229-8 ja 220-219 sekä 1. makedonialaissota Filipposta vastaan vuosina 214-205.

³⁰² *Epitoma* 31.1.8: "*semperque taedio quietis urbanae novas belli causas circumspicere*".

³⁰³ *Epitoma* 29.1.7: "*apud Karthaginienses quoque aetate imatura dux Hannibal constituitur, non penuria seniorum, sed odio Romanorum, quo inbutum eum a pueritia sciebant*".

³⁰⁴ *Epitoma* 31.5.2.

Hannibalin kerrotaan tehneen suunnitelmia Antiokhoksen, joka piti Hannibalin saapumista luokseen "taivaan lahjana", kanssa ja tarjoutuneen hyökkäämään roomalaisten kimppuun Italiassa ovelalla juonella samalla, kun Antiokhos odottelisi mukavasti Aasiassa ja rahoittaisi sotaa.³⁰⁵

Samaan aikaan eläneet Hannibal, Filippos ja Antiokhos siis juonivat kaikki yhdessä roomalaisia vastaan. Roomasta oli tullut toisen puunilaissodan jälkeen huomattava ja tunnustettu voimatekijä Välimerellä, ja muille Välimeren johtajille oli luonnollista joko pyrkiä haastamaan Rooma tai liittoutumaan sen kanssa. On tosin hyvin kyseenalaista, että Hannibal ja Antiokhos olisivat todella suunnitelleet suoraa invaasiota Italiaan. Lisäksi Rooman ja Antiokhoksen välit olivat tässä vaiheessa vielä ystävälliset.³⁰⁶ Justinuksen kertomus sotasuunnitelmasta voi olla pohdintaa Rooman sisäisestä heikkoudesta³⁰⁷, mutta se myös valmistaa lukijaa tulevaan konfliktiin Antiokhoksen kanssa. *Epitomassa* annetaan kuva vihollispäälliköistä, jotka vihaavat roomalaisia lapsuudesta lähtien ja suunnittelevat hyökkäystä, ennen kuin roomalaiset tietävät asiasta mitään. Hannibalia motivoi viha, joka ei sopinut lainkaan vastuulliselle voimankäyttäjälle. Todellisuudessa sodan taustat olivat monimutkaisemmat ja sotaan päädyttiin Rooman ja Antiokhoksen, jotka olivat Filippoksen kukistumisen jälkeen kaksi Välimeren voimakkainta valtaa, vaikutuspiirien kohtaamisen vuoksi. Rooman vaikutusalue ulottui Manner-Kreikkaan asti, ja Antiokhoksen valtakunta käsitti suuren alueen Intiasta Vähä-Aasiaan.

Epitomassa kerrotaan roomalaisten ja Antiokhoksen, jonka sotapäällikkönä Hannibal toimi, välisestä sodasta seuraavasti. Roomalaiset varoittivat Antiokhosta laajentamasta aluettaan Vähä-Aasian ulkopuolelle, ettei roomalaisten olisi pakko hyökätä liittolaisten puolustukseksi. "Antiokhos jätti varoituksen huomiotta ja valitsi mieluummin hyökkäyssodan kuin puolustussodan."³⁰⁸ Senkin jälkeen, kun Antiokhos oli hävinnyt jo yhden meritaistelun roomalaisille, vaikka Hannibal oli ollut päällikkönä, hän ei suostunut solmimaan rauhaa roomalaisten kanssa. Rauhanehdot olivat liian kovat: Antiokhoksen olisi pitänyt luovuttaa Vähä-Aasia ja laivastonsa roomalaisille. Antiokhoksen mukaan

³⁰⁵ *Epitoma* 31.1.7-9. ja 31.2 ja 31.3.5-10.

³⁰⁶ GRAINGER 2002, 143f; Appianos, *Syriake* 7.

³⁰⁷ Ks. kappale III.3.

³⁰⁸ *Epitoma* 31.4.10: "*Quibus spretis non accipiendum bellum statuit, sed inferendum.*"

ehdot olivat pikemminkin "yllytyksiä sotaan kuin houkuttelua rauhaan".³⁰⁹ Lopullisen häviön³¹⁰ jälkeen Antiokhoksen kuitenkin oli pakko taipua raskaisiin rauhanehtoihin.

Epitoman kuvauksessa Antiokhoksen näkökulmia ei puolustella lainkaan. Hänen kuvauksensa onkin läpi teoksen yksipuolisen negatiivinen – niin voiman kuin voimankäytön osalta. Antiokhos käytti voimaansa väärin, koska jälleen roomalaiset eivät olleet uhanneet häntä millään tavalla. Muussa tasavallan ajan kirjallisuudessa kuvaus on hieman monipuolisempi. Polybios kuvasi häntä voimakkaana ja kertoi Antiokhoksen perustelleen roomalaisille, ettei näillä ollut oikeutta puuttua hellenistisen idän asioihin kuten hänkään ei ollut puuttunut Italian asioihin, ja ettei roomalaisten tarvinnut pelätä häntä.³¹¹ Myös Troguksen aikalaiset Livius ja Diodoros kirjoittivat tästä tapahtumasta samaan tapaan perustellen molempien puolten motiivit, mutta he lisäksi korostivat, että sodan syttyminen oli täysin Antiokhoksen valinta.³¹²

Tutkijat ovat sitä mieltä, että aktiivisena valloittajana Antiokhos todennäköisesti ei voinut jättää käyttämättä tilaisuutta, jossa roomalaiset olivat jättäneet Kreikan valtaamatta voitettuaan Filippoksen. Kreikka oli julistettu vapaaksi Makedoniasta, ja roomalaiset olivat lähteneet pois. Kreikassa oli houkutteleva valtatyhjiö, ja roomalaisten suosio mureni varsinkin aitolialaisten, jotka pyysivät Antiokhosta ottamaan tilanteen haltuun, keskuudessa.³¹³ *Epitoman* kuvaus on hyvin suoraviivainen eikä perustele tarkasti sodan syitä, ja se korostaa Antiokhoksen syyllisyyttä ja aggressiivisuutta tarkoituksella. Tämä sopii yhteen teoksen yleisen linjan kanssa. Antiokhoksen tarkoitus *Epitomassa* on toimia negatiivisena esimerkkinä huonosta sotapäälliköistä ja sotavoiman vastuuttomasta käyttäjästä.

Viimeinen ja kaikkein selkein esimerkki aggressiivisesta vihollispäälliköistä on Mithridates. *Epitoman* mukaan Mithridates valmistautui sotimaan roomalaisia vastaan alusta alkaen. Justinus kertoo, että "kun Mithridateesta tuli valtakuntansa kuningas, hänellä oli ensimmäisenä mielessään hallitsemisen sijasta sen laajentaminen".³¹⁴ Seuraavaksi saamme lukea selostuksen siitä, kuinka Mithridates vakoili henkilökohtaisesti Pontoksen naapurikuningaskuntaa ja lopulta valloitti ne sotimalla. Roomalaiset eivät

³⁰⁹ *Epitoma* 32.7.8-9: "bellique ea inritamenta, non pacis blandimenta esse".

³¹⁰ Magnesian taistelussa vuonna 190.

³¹¹ Polybios 18.49-51.

³¹² Diodoros 28.12 ja 28.15; Livius 34.57-59.

³¹³ ECKSTEIN 2013, 84f; GRAINGER 2002, 190f; GRUEN 1984, 620-643.

³¹⁴ *Epitoma* 37.3.1: "Ad regni deinde administrationem cum accessisset, statim non de regendo, sed de augendo regno cogitavit."

kiinnittäneet tuohon aikaan huomiota idän tapahtumiin, koska he sotivat germaaneja vastaan pohjoisessa ja Numidian kuningasta vastaan Afrikassa. Mutta *Epitoman* mukaan Mithridates leikki tulella ja siirtyi aina vain lähemmäs roomalaisten alueita, kunnes Rooman senaatti lähetti lähetystön Mithridateen luo kehottamaan tätä luopumaan Paflagoniasta, jonka tämä oli juuri vallannut.³¹⁵ Justinus kertoo: "Mithridates uskoi jo vetävänsä vertoja Rooman mahtavuudelle ja vastasi lähetystölle röyhkeästi, että Paflagonia oli kuulunut hänen isälleen perintönä. [...]Pelkäämättä roomalaisten uhkauksia hän valloitti myös Galatian."³¹⁶ Lisäksi Justinus kirjoittaa Mithridateen taivutelleen naapurivaltakuntien kuninkaita "roomalaisvastaiseen sotaan, joka hänellä oli ollut jo pitkään suunnitelmissa".³¹⁷

Rooma pysyi vielä kärsivällisenä ja yritti sovittaa Vähä-Aasian tilannetta rauhallisesti, kun Mithridates uhmasi jälleen senaatin määräyksiä ja valtasi Rooman vapauttaman Kappadokian uudelleen itselleen huijattuaan Armenian kuninkaan Tigranes II:n³¹⁸ hyökkäämään sinne. Lisäksi Mithridates valtasi Bithynian sen juuri valtaan nousseelta uudelta kuninkaalta. Sekä Bithynian että Kappadokian heikot ja syrjäytetyiksi joutuneet kuninkaat menivät anomaan Rooman senaatilta apua. Rooma menetti viimein kärsivällisyytensä. Se lähetti Vähä-Aasiaan Manius Aquilliuksen ja Mallius Malthinuksen johdolla armeijan huolehtimaan, että senaatin määräykset toteutuisivat.³¹⁹ Mithridates oli heti valmiina ja liittoutui Tigranes II:n kanssa roomalaisia vastaan. He sopivat jo Vähä-Aasian sotasaaliin jakamisesta keskenään. Mithridates myös taivutteli muita naapureitaan lahjoilla ja lähettämällä lähetystöjä.³²⁰

Roomalaiset olivat siis käytännössä hyökänneet ensin Mithridatesta vastaan, mutta *Epitomassa* korostetaan, että Mithridates suorastaan kerjäsi sitä. Hän käytti suurta voimaansa systemaattisesti roomalaisia vastaan, vaikka nämä eivät olisi halunneet sota. *Epitoman* sanojen mukaisesti "hän aseisti koko idän Roomaa vastaan"³²¹ omakätisesti. *Epitoma* antaa siis ymmärtää, että aloitteen sotaan teki Mithridates ja Rooma ainoastaan

³¹⁵ *Epitoma* 38.3.1-38.4.9.

³¹⁶ *Epitoma* 37.4.4-6: "Mithridates, cum se iam parem magnitudini Romanorum crederet, superbo responso hereditarium patri suo regnum obvenisse respondit; [...]Nec territus minis Galatiam quoque occupant."

³¹⁷ *Epitoma* 38.3.1: "Hunc Mithridates mire ad societatem Romani belli, quod olim meditabatur, perlicere cupiebat."

³¹⁸ Tigranes II "Suuri", Armenian kuningas vuosina 95-55.

³¹⁹ *Epitoma* 38.3.1-4. Tapahtui vuosina 89 ja 88.

³²⁰ *Epitoma* 38.3.5-7.

³²¹ *Epitoma* 38.3.7: "Omnemque Orientem adversus Romanos armat."

reagoi siihen.³²² Myös modernissa tutkimuksessa, joka ottaa huomioon *Epitoman* lisäksi muut lähteet, ollaan sitä mieltä.³²³ Puheessaan sotajoukoilleen Mithridates sanoo, että on paras hyökätä roomalaisia vastaan vielä, kun nämä olivat heikossa asemassa sisällissotansa ja germaanien vuoksi.³²⁴ Roomalaisten ensikontaktit Vähä-Aasiaan olivat tässä vaiheessa satunnaisia, ja aloitteet tulivat aina idästä. Roomalaiset eivät välttämättä edes pyrkineet sekaantumaan Vähä-Aasian tapahtumiin, mutta Rooma oli erittäin hyödyllinen resurssi idän hallitsijoille, eikä Roomaa siksi jätetty rauhaan.³²⁵ Olihan heillä myös Aasian provinssi Vähä-Aasiassa. Siten *Epitoman* kertomuksessa Mithridates ei suunnitellut sotaa roomalaisia vastaan puolustautuakseen joltain konkreettiselta uhalta vaan hyväksikäyttääkseen Rooman väliaikaista heikkoutta, kuten Filippos oli tehnyt ennen ensimmäistä makedonialaissotaa.³²⁶ Oikeutetun sodan vaatimus siinä tapauksessa täytyisi roomalaisille mutta ei Mithridateelle.

Edeltäneiden esimerkkien valossa näyttää siltä, että *Epitoman* mukaan ulkomaalaisten sotapäälliköiden ja Rooman välisissä sodissa vihollinen oli aggressiivinen ja vaarallinen osapuoli, kun taas Rooma oli se, jonka täytyi jatkuvasti reagoida muualta tuleviin aloitteisiin. Justinus kirjoittaa *Epitoman* loppuvaiheilla, että "pala palalta idästä tuli roomalaisten aluetta, ja se johtui toisilleen sukua olevista kuninkaista, jotka riitelivät keskenään".³²⁷ Kohta korostaa tasavallan lopulle tyypillisesti sitä, kuinka Rooman viholliset itse aiheuttivat roomalaisten hegemonian, ja Rooma oli passiivinen ja vain reagoi vihollisten toimiin.³²⁸ Tämä on erityisen selvää Mithridateen tapauksessa mutta myös Pyrrhoksen, Filippoksen Hannibalin ja Antiokhoksen tapauksessa. Vaikka roomalaiset eivät olisi olleet itse sodassa kyseisten tahojen kanssa, roomalaisten piti *Epitoman* mukaan usein mennä aggressiivisten kuninkaiden riitojen väliin selvittämään asioita heidän puolestaan tai liittolaistensa puolesta. SCHETTINON metafora roomalaisten joutumisesta Välimeren kansainväliselle shakkilaudalle vaikuttaa varsin osuvalta.³²⁹ Rooma käytti suurta voimaansa oikein eli vastuullisesti ja hillitysti, kun taas vihollispäälliköiden voimankäyttöä ohjasi hillitön vallanhimo tai jopa viha.

³²² YARROW 2006, 259.

³²³ KALLET-MARX 1995, 239-251; MASTROCINQUE 1999, 18-27; SHERWIN-WHITE 1984, 93-131; Appianos, *Mithridateios* 57; Florus 1.40.

³²⁴ *Epitoma* 38.4.13-38.5.2.

³²⁵ GRUEN 1984, 96-131, 566-8.

³²⁶ YARROW 2006, 287.

³²⁷ *Epitoma* 40.2.5: "*paulatimque Oriens Romanorum discordia consanguineorum regum factus est.*"

³²⁸ YARROW 2006, 234.

³²⁹ SCHETTINO 2009, 174.

Useat tutkijat ovat viimeisten vuosikymmenien aikana kirjoittaneet, kuinka ei ainakaan 2. ja 1. vuosisadalla eaa. voida vielä puhua Rooman imperialismista, sillä Rooma oli tuolloin selvästi haluton valtaamaan mitään idässä. Heidän mukaansa tasavallan ajan Roomalla ei ollut valmiuksia hallita suuria alueita idässä, ja siksi Rooma vältteli sitoutumista esimerkiksi uusiin provinsseihin. Roomalaisten tavoite idässä olisi ollut lähinnä pitää Kreikan ja Vähä-Aasian eri vallat tasapainossa ilman, että mikään niistä kohoa muiden yläpuolelle.³³⁰ Myös noina vuosisatoina elänyt Polybios (203 - 118) mainitsi hellenistisessä idässä vallitsevasta helposti sortuvasta vallan tasapainosta.³³¹ GRUEN on hyvin tiivistänyt sen, mihin niin useat tutkijat ovat päätyneet: "Tempestuous Asia and the islands off its shores slowly drew Rome into the vortex. Initiative and occasion repeatedly came from the East."³³²

Epitoman antama kuvaus sopii siis yhteen tutkimuksessa vallitsevan käsityksen kanssa. Roomalaiset pyrkivät diplomatialla ja sodalla säilyttämään vallan tasapainoa kaoottisessa idässä, ja heidän idässä käyttämäänsä propagandaan kuului esiintyä rauhanomaisina. Tasapainon säilyttäminen oli kuitenkin vaikeaa, koska voimakkaat idän kuninkaat pyrkivät aktiivisesti horjuttamaan sitä. Roomalaiset käyttivät voimaansa rauhan edistämiseen, ja vihollispäälliköt olivat tätä rauhaa vastaan. Tämä liittyi myös tasavallan jälkeiseen Augustuksen ajan propagandaan, jossa tärkeässä osassa oli *pax romana* eli rauha, jonka Rooman imperiumi oli tuonut maailmaan.

Roomalaiset hyvän tekijöinä ja järjestyksen valvojina

Epitomassa roomalaiset eivät pelkästään passiivisesti odottaneet vihollispäälliköiden provosointia, vaan he myös aktiivisesti osallistuivat rauhan ja järjestyksen ylläpitoon itäisellä Välimerellä, kuten Augustuksen rauha-propagandaan kuului. Roomalaisten panos oli tarpeen, sillä vihollispäälliköt pyrkivät jatkuvasti laajentamaan alueitaan ja sortamaan valtojen tasapainon. Roomasta oli tullut yksi Välimeren voimakkaimmista valloista, mikä toi mukanaan vastuuta Välimeren järjestyksestä. Rooma toimii esimerkkinä oikeanlaisesta vallankäytöstä vastakohtana vihollisiin.

³³⁰ HILLARD & BENESS 2013b, passim; ECKSTEIN 2013, 79-97; KALLET-MARX 1995, 42-96; GRUEN 1984, 285-7 ja 566-8; BDIAN 1976, 1-11 ja 31-33.

³³¹ Polybios 1.1.5.

³³² GRUEN 1984, 529.

Edellä kuvailin, kuinka Filippos ja Antiokhos aikoivat jakaa Egyptin keskenään, vaikka se oli Rooman liittolainen. Egyptiläiset pyysivät roomalaisia suojelemaan Egyptiä ja sen lapsikuningasta Filipposta ja Antiokhosta vastaan. *Epitomassa* roomalaisten velvollisuus siis oli auttaa liittolaisiaan ja estää kahta sotapäällikköä valtaamasta Egyptiä. Roomalaiset, jotka olivat etsineet syytä sotia Filippoksen kanssa, joka oli aiemmin juoninut roomalaisia vastaan, auttoivat mielellään Egyptiä ja käskivät kahden kuninkaan pysyä poissa Egyptistä. Lisäksi vielä Pergamonin kuningas Attalos ja rodoslaiset lähettivät avunpyynnön roomalaisille, sillä Filippos oli kuulemma kohdellut heitä julmasti. Tämä poisti viimeisen epäilyksen roomalaisten mielistä siitä, että Makedoniaan tulisi hyökätä. Kreikkalaiset liittoutuivat roomalaisten kanssa Makedoniaa vastaan toivoen saavansa roomalaisten avulla vapauden.³³³ Filippos esiintyy vallanhimoisena ja julmana heikompiensa sortajana, ja Rooma esiintyy heikompien puolustajana, joka ei kuitenkaan itse halua vallata mitään.

Yksi *Epitoman* keskeisistä teemoista on selvästi sotien syiden ja taustojen pohtiminen roomalaisnäkökulmasta. Yllä huomasimme, että sodat vaikuttivat *Epitoman* mukaan alkavan vihollispäälliköiden aloitteista. Mikä oli se provokaation raja, joka heidän piti ylittää, ennen kuin roomalaiset hyökkäsivät? Rooman tasavallan lakien mukaan sota oli oikeutettu, jos se käytiin Rooman tai sen liittolaisten puolustamiseksi. Toisin sanoen laki kielsi hyökkäyssotien käymisen esimerkiksi pelkästään taloudellisen hyödyn saavuttamiseksi.

Epitoman mukaan roomalaiset julistivat lopulta sodan Filippokselle juurikin siksi, että tämä uhkasi konkreettisesti roomalaisten liittolaisia idässä. Egyptiä koskevat suunnitelmat eivät vielä riittäneet roomalaisille syyksi eivätkä myöskään jo menneisyydessä käydyt sodat. Sota Antiokhoksen kanssa syttyi, koska tämä *Epitoman* mukaan varoituksista huolimatta hyökkäsi tahallaan roomalaisten liittolaisten kimppuun Manner-Kreikassa. Mithridates taas teki saman Vähä-Aasiassa. *Epitoman* kuvaus tapahtumista siis sopisi oikeutetun sodan sääntöihin ja osoittaisi aina syyllisiksi vihollispäälliköt, vaikka roomalaiset olisivat hyökänneet ensin. Sotien syiden kuvailussa tärkeää on huomata kahden osapuolen johtajien erilaiset luonteet: vihollispäälliköt ovat voimakkaita, mutta heiltä puuttuu itsehillintää, joten he ovat aggressiivisia ja käyttävät voimaansa perusteettomaan sotimiseen. Roomalaiset ovat ikään kuin Välimeren

³³³ *Epitoma* 30.2.8. ja 30.3. Filipposta luonnehditaan julmaksi myös toisaalla: 32.2.3.

järjestyksenvalvojia, jotka edustavat itsehillintää, rauhaa ja järjestystä. He edustavat Augustuksen *pax romanaa*.

Huomattavaa *Epitoman* kuvauksessa Filippoksen ja Rooman välisestä sodasta on myös se, että kreikkalaisten kerrotaan halunneen saavuttaa vapaus ja itsenäisyys Makedoniasta roomalaisten avulla.³³⁴ Roomalaiset ilmeisesti huomasivat, että vapauden lupaaminen oli kannattava propagandakeino hellenistisessä idässä, sillä Filippoksen kukistanut Flamininus lupasi kreikkalaisille vapautta myös myöhemmin sotiessaan Nabista vastaan.³³⁵ Samalla tavoin kuvaillaan Rooman ja Mithridateen välejä. Mithridates oli kaappannut itselleen Kappadokian, jonka asukkaat kapinoivat Mithridateen valtaa vastaan, sillä he olivat kyllästyneitä kuvernöörien julmuuteen.³³⁶ Asia vietiin jälleen Rooman senaatin selvitettäväksi. Senaatti määräsi Mithridateen luopumaan kaappaamastaan Kappadokiasta, mutta se päätti uuden kuninkaan asettamisen sijasta antaa Kappadokialle "itsenäisyyden lahjan".³³⁷ Roomalaiset olivat siis vapauden puolella, kun taas Filippos ja Mithridates käyttivät voimaansa vapauden riistämiseen.

Lupauksia vapaudesta ja itsenäisyydestä alettiin käyttää idässä osana imperialistista propagandaa hellenistisellä ajalla Aleksanteri Suuren jälkeen. Roomalaiset oppivat hellenistisen diplomatian perusteet jo Pyrrhoksen kohtaamisessa, kun muut Välimeren vallat tunnustivat roomalaisten voiman heidän voittonsa jälkeen ja ottivat roomalaiset mukaan Välimeren poliittiseen peliin. Kun roomalaiset sotivat hellenistisessä idässä, he oppivat nopeasti, että kannatti vedota vapauteen ja maailmanrauhaan. He julistivat tulleen vapauttamaan kreikkalaiset kuningaskunnat yksinvaltioiden kurjasta hallinnosta ja palauttamaan oikeudenmukaiset lait maahan. Tällä tavoin Rooma saatiin näyttämään pikemminkin hyväntekijältä kuin valloittajalta.³³⁸ Se oli oikeutus voimankäytölle.

GRUEN on osoittanut, että ensimmäisen kerran roomalaisten tiedettiin käyttäneen tätä vapaus-propagandaa vihollispäälliköitä vastaan toisessa makedonialaissodassa Filippoksen kanssa.³³⁹ Silloin vapaus myös mainitaan *Epitomassa*

³³⁴ *Epitoma* 30.3.7-9.

³³⁵ Nabis, Spartan hallitsija vuosina 207-192. Oli liittoutunut Filippoksen kanssa roomalaisia vastaan. *Epitoma* 31.1.6. ja 31.3.2.

³³⁶ *Epitoma* 38.2.1.

³³⁷ *Epitoma* 38.2.7-8: "Ac ne contumelia regum foret ademptum illis, quod daretur aliis, uterque populus libertate donatus est."

³³⁸ SCHETTINO 2009, 182f; GRUEN 1984, 132-157; Polybios 2.42.3-6, 2.70.1, 2.70.4, 4.22.4, 5.9.9 ja 9.36.4.

³³⁹ Flamininus julisti Kreikan valtiot vapaiksi Makedonian vallasta Isthmian kisoissa vuonna 196. GRUEN

ensimmäisen kerran osana roomalaisten propagandaa. BADIANIN mukaan tämä oli erityisesti Flamininuksen idea, ja roomalaiset halusivat esiintyä Kreikan vapauttajina Filippoksesta, koska sama propaganda toimisi myös idästä lähestyvää Antiokhosta vastaan.³⁴⁰ Roomalaiset käyttivät vapaus-propagandaa aktiivisesti myös muita hellenistisen idän hallitsijoita vastaan Filippoksesta lähtien.³⁴¹ *Epitoman* kannalta tarkasteltuna Filipposta ja Antiokhosta molempia kuvattiin julmina ja aggressiivisina yksinvaltiaina, joiden imperialismiin uhreja Rooma lähti puolustamaan. Kun heidät molemmat oli voitettu, roomalaiset eivät kuitenkaan halunneet heidän alueitaan itselleen. Samaa propagandaa ilmeisesti käytettiin vielä Mithridatestakin vastaan, mutta Justinus kirjoittaa, että Kappadokia ei halunnut Rooman tarjoamaa vapautta, vaan pyysivät nimittämään itselleen kuninkaan.³⁴² Roomalaiset aloittivat Mithridateen voittamisen jälkeen provinssien aktiivisen perustamisen idässä lähinnä Pompeiuksen toimesta.

BADIANIN mielestä vapaus-propagandaa käytettiin erityisesti sodissa Filipposta ja Antiokhosta ja muita kreikkalaisen maailman vihollispäälliköitä vastaan, mutta Antiokhoksen jälkeen se ei enää toiminut hyvin, eikä vallan tasapaino säilynyt, ja roomalaiset alkoivat perustaa sinne provinsseja. Propagandakeino siis hylättiin, kun se ei enää toiminut.³⁴³ Huomattiin myös itäisten provinssien tuottavuus, mitä tosin ei *Epitomassa* korosteta muuten kuin Aasian kohdalla.³⁴⁴ GRUENIN mukaan vapaus-propaganda taas toimi ennen kaikkea voimakkaita vihollisia vastaan, eikä Antiokhoksen ja Mithridateen välisenä aikana enää löytynyt sellaisia. Siksi roomalaiset muuttivat toimintatapojaan.³⁴⁵ Se, että vapaus-propaganda mainitaan suorasti tai epäsuorasti *Epitomassa* juuri näiden vihollispäälliköiden kohdalla, korostaa heidän voimaansa ja valtaa alistaa kokonaiset kansat valtansa alle. Sillä, jolla oli voimaa, oli myös valtaa riistää tai antaa vapaus.

Koska se oli erittäin yleinen ja asiaankuuluva käytäntö hellenistisessä idässä, myös Filippos, Antiokhos ja Mithridates käyttivät samanlaista vapaus-propagandaa roomalaisia vastaan.³⁴⁶ *Epitoman* kuvaus vapaus-propagandan käytöstä on kuitenkin

1984, 132f, 143f, 156f; Polybios 18.44-46.

³⁴⁰ BADIAN 1976, 1-11.

³⁴¹ GRUEN 1984, 147-151, 156f.

³⁴² *Epitoma* 38.2.8.

³⁴³ BADIAN 1976, 1-11 ja 31-33.

³⁴⁴ ECKSTEIN 2013, 94-97; BADIAN 1976, 47f.

³⁴⁵ GRUEN 1984, 153-155.

³⁴⁶ ECKSTEIN 2013, 85f; GRUEN 1984, 141f, 149-151. Filippoksen vapaus-propaganda: Polybios 4.25.6-8, 4.84.4-5 ja Livius 32.22.10. Antiokhoksen vapaus-propaganda: *Orientis Graeci inscriptiones selectae* 234,

yksipuolinen. Vihollispäälliköiden ei kerrota käyttäneen sitä, vaikka Mithridates syyttikin roomalaisia vallanhimoisiksi.³⁴⁷ Ainoastaan kerran mainitaan, että Filippos kannusti joukkojaan muistuttamalla, että vapaus on suuren imperiumin saavuttamista tärkeämpää.³⁴⁸ *Epitomassa* ilmeisesti halutaan antaa roomalaisista kuva vastuullisina voimankäyttäjinä, kun taas vihollispäälliköt ovat systemaattisesti kiinnostuneita käyttämään voimaansa vain alistamiseen. Vapaus-sanan käyttäminen usein roomalaisten yhteydessä mutta ei vihollispäälliköiden yhteydessä vahvistaa mielikuvaa. Esimerkiksi ADLERIN mielestä Kappadokian episodi kertoo, että Trogus tai Justinus halusivat siten osoittaa, kuinka vihamielinen kuningas Mithridates oli roomalaisille tärkeää poliittista vapautta kohtaan.³⁴⁹

Mielestäni vapaus-propagandan käyttö merkitsi eri asioita roomalaisille ja idän kuninkaille, vaikka molemmat käyttivät sitä suosion saavuttamiseksi. Kuninkaat vetosivat vapauteen jo pitkään ennen roomalaisten saapumista, mutta vapaus sai hellenistisessä idässä uuden merkityksen Rooman tasavallan kontekstissa. Ei ollut asiaankuulumatonta, että roomalaiset julistivat Kreikan kaupungit vapaiksi vuonna 196, mutta se oli ennenkuulumatonta, että sen jälkeen roomalaiset lähtivät Kreikasta pois ja veivät armeijansa mukanaan. Roomalaiset olivat voittaneet sodan, mutta he eivät olleet vallanneet mitään. *Epitomassa* halutaan mahdollisesti korostaa tätä roomalaisten uutta tapaa käyttää vapaus-propagandaa. Siksi sitä ei mainita osana esimerkiksi Antiokhoksen propagandaa, vaikka todellisuudessa myös hän esiintyi kreikkalaisten vapauttajana.

Vapaus-propaganda liittyy myös tärkeästi sotilaalliseen voimaan: vapaus ja vastuullinen voimankäyttö liittyvät yhteen samoin kuin vallanhimo ja vastuuton vallankäyttö liittyvät yhteen. Vihollispäälliköiden ei kerrota sotivan vapauden puolesta, koska se ei sovi yhteen *Epitoman* tarjoaman yksipuolisen kuvan kanssa vallanhimoisista ja hillittömistä monarkeista. Justinuksen tarkoitus on tarjota selkeitä moraaliesimerkkejä eikä pohtia historiallisten tapahtumien monimutkaisia taustoja. Emme tiedä, oliko Troguksen kuvaus syvällisempi, mutta Trogus eli Augustuksen, jonka propagandaan kuului esittää roomalaiset maailmanrauhan ja –järjestyksen tuojina, aikana. Augustus esitti myös palauttaneensa Rooman tasavallan ja oikeudenmukaiset lait. Roomalaisten esittäminen vapauttajina ja vihollisten esittäminen orjuuttajina sopii yhteen myös Augustuksen

rivit 21-22 ja 237, rivi 3; Livius 33.38.5-7; Polybios 18.51.9.

³⁴⁷ Ks. kappale IV.3.

³⁴⁸ *Epitoma* 30.4.7.

³⁴⁹ ADLER 2011, 46.

propagandan kanssa.

Yhteenvedona voidaan sanoa, että vihollispäälliköiden voima teki heistä ylimielisiä, ja he uskoivat, että heidän voimakkuutensa riitti perusteluksi muiden valtakuntien valloittamiselle. Rooman tasavaltakin oli voimakas, mutta roomalaisten voimankäyttö oli hillittyä ja moraalisesti hyväksyttävää, koska tasavallassa voima keskittyi yhden henkilön sijasta monelle henkilölle. Vihollispäälliköiden voimalla ei ollut tasavallaisen järjestelmän kaltaista hillitsijää ja moraalista ohjenuoraa. He käyttivätkin voimaansa valtakuntansa kasvattamiseen mahdollisimman suureksi, mikä oli roomalaisnäkökulmasta väärä peruste sotimiseen. Vihollispäälliköiden näkökulmasta siinä ei ollut mitään väärää. Voima ei ollut vain oikeutus sotaan, vaan sota oli myös osoitus voimasta. Kuninkaiden alamaiset odottivat kuninkailtaan sotaaisuutta. Heille sotiminen oli itsestään selvää, eikä siihen tarvittu erikseen syitä kuten itsepuolustautuminen.

Vastakohtana vihollispäälliköihin roomalaiset käyttivät *Epitomassa* voimaansa tasapainon, rauhan ja järjestyksen edistämiseen. Se liittyi Augustuksen *pax romanaan*, joka tarkoitti roomalaisten aikaansaamaa maailmanrauhaa. *Epitomassa* sotilaallinen voima ja sen käyttö yhdistetään myös vapaus-propagandaan, joka oli ollut erittäin suosittu idässä koko hellenistisen kauden ajan. Myös roomalaiset alkoivat käyttää sitä toisesta makedonialaissodasta alkaen, ja vapaus sai roomalaisten näkökulmasta uuden merkityksen. Vapaus oli asia, jonka voi lahjoittaa tai riistää sotavoiman avulla. Moraalisesti oikea tapa toimia oli käyttää sotavoimaa vapauden ja rauhan edistämiseen, mikä heijastaa Troguksen ja Augustuksen ajan ajattelutapoja. Justinus puolestaan oli kiinnostunut antamaan selkeitä ja yksittäisiä moraaliesimerkkejä, minkä vuoksi tapahtumien kuvailu on mustavalkoista ja kertomuksesta puuttuu tärkeitä tapahtumia ja näkökulmia. Troguksen ajan voimakkaat teemat vapaudesta ja yksinvaltiudesta sekä rauhasta ja sodasta korostuvat Justinuksella entistä enemmän, koska ne tarjosivat hänelle hyvää materiaalia.

2. EPÄREHELLISYYS JA EPÄOIKEUDENMUKAISUUS

Voiman väärinkäytökset eivät rajoittuneet pelkästään perusteettomaan sotimiseen ja hillittömään laajenemishaluun. Suuri voima tarkoitti paitsi konkreettista sotavoimaa myös voimakasta asemaa eli suurta vaikutusvaltaa ja auktoriteettia. Nämä olivat tiiviisti yhteydessä toisiinsa. Siten voiman väärinkäytökset ilmenivät myös tämän voimakkaan

aseman tuoman luottamuksen ja oikeuksien hyväksikäyttönä. Se tarkoitti erilaisia moraalittomia ja epäoikeudenmukaisia tekoja, esimerkiksi vastustajien salamurhaamista, huijaamista, valehtelua ja jumalanpilkkaa. Voimakas asema tarjosi mahdollisuuden tällaisiin tekoihin. Niiden tarkoituksena oli yleensä kasvattaa sotavoimaa entisestään. Nämä teot kohdistuivat sekä vihollisiin, liittolaisiin että perheenjäseniin. Tarkastelkaamme ensin vihollispäälliköiden ja roomalaisten moraalitonta toimintaa ulkomailla ja sodissa ja sen jälkeen oman valtion ja perheen sisällä.

Sodassa ja ulkopolitiikassa

Roomalaisten mielestä ei ollut sopivaa käydä sotaa epärehellisesti erilaisten huijausten avulla. Ne pitivät sisällään väijytykset, erilaiset ansat ja valehtelun.³⁵⁰ Esimerkiksi Hannibalia kuvattiin erittäin ovelaksi niin, kun hän sinkosi myrkkykäärmeitä vastustajiensa laivaan taistelun aikana.³⁵¹ Oveluus oli epäilemättä yksi hänen voimakkuutensa ja sotamenestyksensä syistä.³⁵² Rose Mary SHELDONIN mukaan roomalaiset voittivat Hannibalin lopulta siksi, että he alkoivat itsekin käyttää P. Cornelius Scipion johdolla samanlaisia taktiikoita kuten yllätyshyökkäyksiä, selustaan hyökkäyksiä ja vakoojia.³⁵³ Livius ja Polybios kuitenkin kritisoivat tällaisia uusia sodankäyntitapoja, jotka eivät sopineet yhteen vanhan tasavallan aikaisen rehellisen sodankäynnin ihanteen kanssa: roomalaisten uskottiin voittavan sotia korkean moraalinsa ansiosta.³⁵⁴ *Epitomassa* varsinkin vihollispäälliköt turvautuvat sodassa epärehellisiin taktiikoihin niin taistelussa kuin diplomatiassa, mutta myös roomalaisten vastaavia tekoja mainitaan useita.

Viidestä sotapäälliköstämme Mithridates ylitti epärehellisyyden rajan äärimmäisen selkeästi, sillä hänen kerrotaan turvautuneen vihollispäällikön julkiseen murhaan voittaakseen sodassa ja saadakseen Kappadokian itselleen. Justinus kertoo tapahtumasta seuraavasti:

Peläten tasaväkistä sotaa Mithridates vaihtoi suunnitelmat salajuoneen. Hän houkutteli

³⁵⁰ Esimerkiksi Liviuksen mukaan Hannibalin oveluus ylitti selvästi huijaamisen rajan. Hän myös kirjoitti, että huijaustaktiikat kuuluivat karthagolaisille ja kreikkalaisille, ei roomalaisille: Livius 42.47.4-9; LEVENE 2010a, 228f. Myös Polybios kirjoitti, että perinteisesti roomalaiseen tapaan kuuluu taistella rehellisesti kasvotusten ilman väijytyksiä ja juonia: Polybios 36, 3, 13.3; BRIZZI 2011, 15. Ks. myös Diodoros 30.7.1.

³⁵¹ Ks. sivu 36 ja nootti 154.

³⁵² SHELDON 2005, 41-54.

³⁵³ SHELDON 2005, 55-61; Scipion Hannibalilta omaksutut taktiikat: Polybios 11.23-24 ja 10.2ff ; Livius 26.45-47. Scipio käytti vakoojia Hannibalia vastaan, mitä Livius ja Polybios kritisoivat: Livius 30.4-5; Polybios 14.1.

³⁵⁴ Ks. nootti 50.

nuoren kuninkaan neuvotteluun, jonne hän toi mukanaan tikarin kätkeäkseen vaatteen alle. Kuten oli kuninkaallisten tapana, Ariarathes lähetti miehen tarkastamaan Mithridateen. Kun mies alkoi tutkia erityisen tarkasti Mithridateen vatsan alapuolelta, Mithridates kehotti tätä olemaan varovainen, ettei tämä löytäisi toisenlaista asetta kuin millaista oli etsimässä. Siten hänen juonensa pysyi suojassa tämän pilkan ansiosta. Hän kutsui Ariarathen pois tämän ystävien luota ikään kuin salaiseen keskusteluun ja tappoi tämän molempien armeijoiden katsellessa.³⁵⁵

Tässä toisaalta korostuu Mithridateen taktikointitaito mutta toisaalta myös valmius turvautua sodan voittamiseksi vähemmän kunniallisiin keinoihin, joita roomalaiset eivät käyttä. Myöhemmin puheessaan Mithridates kehuskelee tappaneensa Kappadokian kuninkaan omin käsin tarvitsematta kenenkään apua.³⁵⁶ Vaikka vastustajan päällikön salamurhaan turvautuminen ei ollut moraalisesti hyväksyttävä teko, Justinus kertoo, että Rooman senaatti määräsi Hannibalin salamurhattavaksi, sillä Roomassa pelättiin, että Hannibal liittoutuisi Antiokhoksen kanssa Roomaa vastaan. Roomalaisten juoni kuitenkin epäonnistui, ja Hannibal pakeni.³⁵⁷ Mithridates murhasi vastustajansa, koska hän halusi välttää tasaväkisen armeijoiden välisen taistelun. Hän teki murhan julkisesti osoittaakseen henkilökohtaisen voimansa ja rohkeutensa. Rooman senaatti taas yritti murhauttaa Hannibalin, jotta tämä ei tulevaisuudessa voisi olla enää vaaraksi roomalaisille. Murhan oli tarkoitus tapahtua salassa.

Roomalaiset siis ottivat vihollisten tehokkaat mutta moraalisesti epäilyttävät keinot omaan käyttöönsä. Yleisesti ottaen vihollispäällikön salamurhaan turvautuminen ei ollut moraalisesti korrekti menetelmä roomalaisten mielestä, koska sodat tulisi voittaa ennen kaikkea urheuden avulla oveluuden sijasta, ja vihollinen tulisi kohdata kasvatusten. Varsinkin Livius valitti, kuinka tasavallan alkuaikoina roomalaiset vielä sotivat tällä tavoin rehellisesti eivätkä turvautuneet minkäänlaisiin salajuoniin voittaakseen sotia.³⁵⁸ Oli väärin käyttää omaa voimaansa vihollispäällikön murhaamiseen rehellisen taistelun sijasta.

³⁵⁵ *Epitoma* 38.1.8-10: "*incertum belli timens consilia ad insidias transfert sollicitatoque iuvene ad conloquium, cum ferrum occultatum inter fascias gereret, scrutatore ab Ariarathe regio more misso, curiosius imum ventrem pertractanti ait: caveret, ne aliud telum inveniret quam quaereret. Atque ita risu protectis insidiis sevocatum ab amicis velut ad secretum sermonem inspectante utroque exercitu interficit.*" Kyseessä on Ariarathes VII Filometor, Kappadokian kuningas vuosina 116/111-101/100.

³⁵⁶ *Epitoma* 38.7.9.

³⁵⁷ *Epitoma* 31.2.1-5.

³⁵⁸ Livius 42.47.4-9: SHEDDON 2005, 35f.

Toisaalta Hannibalin murhayritystä ei kritisoida *Epitomassa*, vaan siitä kerrotaan neutraalisti. Lisäksi se ei ollut ainoa roomalaisten toimeenpanema salajuoni roomalaisessa historiankirjoituksessa. Varhaisin Livuksen kertoma esimerkki juurikin hänen kehumaltaan moraalisesti lujan vanhan tasavallan ajalta lienee se, kun C. Mucius Scaevola lähetettiin salamurhaamaan Roomaa piirittävä etruskikuningas. Muciusta kehuaan rohkeaksi, eikä hänen senaatin hyväksymää tehtäväänsä paheksuta.³⁵⁹ Mithridateen suorittama murha voidaan nähdä ehkä tällaisena henkilökohtaisen rohkeuden osoituksena, sillä hän vaikutti olevan siitä ylpeä. *Epitomassa* tekoa ei kritisoida, mutta vaikka murha kertoikin hänen poikkeuksellisesta voimakkuudestaan ja älykkyydestään, se kertoi myös hänen vaarallisuudestaan ja valmiudesta käyttää voimaansa epärehellisesti. *Epitomassa* ei moralisoida niin suorasti salajuoniin turvautumista kuin Liviuksella tai Polybioksella, mutta on syytä olettaa, että *Epitoman* lukija tunnisti tällaisiin tekoihin liittyvän moraalittomuuden.

Toinen vakavan epäoikeudenmukaisuuden ilmenemismuoto oli pyhäinhäväistys. *Epitoman* mukaan Antiokhos, joka oli roomalaisille hävittyään rahavaikeuksissa ja mahdollisesti ahneuden vallassa, ei kunnioittanut ylimielisyydessään jumalia ja päätti ryöstää Juppiterin temppelin Elymaissa sotilaidensa avulla. Paikalliset kuitenkin suuttuivat pyhäinhäväistyksestä niin, että hyökkäsivät sotilaista huolimatta kuninkaan kimppuun ja surmasivat hänet.³⁶⁰ Samoin kuin Pyrrhoksen, Hannibalin ja Mithridateen kunnialliset kuolemat³⁶¹ kertoivat heidän sotavoimastaan, Antiokhoksen kuolema kertoo hänen moraalittomuudestaan ja henkisestä heikkoudestaan. Roomalaisetkin tekivät samanlaisen rikoksen, kun Q. Servilius Caepio³⁶² ryösti gallien valtavan pyhän kulta-aarteen, jonka gallit olivat muinoin upottaneet Tolosa-järveen lepyyttääkseen jumalia. Tämän pyhäinhäväistyksen vuoksi Caepio ja hänen joukkonsa tuhottiin pian taistelussa. Lisäksi roomalaiset joutuivat sotaan Kimbrien kanssa, mikä johtui aarteen kirouksesta.³⁶³

Sotavoima teki ihmisistä helposti ylimielisiä ja ylimielisyydestä johtuva jumalten kunnioittamisuus ja ahneus, jolle edes temppelit eivät olleet pyhiä, olivat tavallisia

³⁵⁹ Livius 2.12. Ks. myös Polybioksen kertomus siitä, kuinka Flamininus hyväksyi ja antoi neuvoja roomalaisvastaisen Brakhylleen, josta oli muodostunut uhka, murhaamiseen: Polybios 18.43.

³⁶⁰ *Epitoma* 32.2.1-2. *Epitomassa* muuan Aleksanterille kävi aivan samalla tavoin kuin Antiokhokselle. Tämä hävittyään vastustajalleen pakeni Antiokiaan ja päätti ryöstää paikallisen Juppiterin temppelin kultapatsaan voidakseen maksaa joukoilleen. Hän jäi kiinni itse teossa ja lopulta surmattiin: ks. *Epitoma* 39.2.5-6.

³⁶¹ Ks. sivut 37f.

³⁶² Vuoden 106 konsuli, kuoli vuonna 105.

³⁶³ *Epitoma* 32.3.9-11.

yksinvaltaisiin liitettyjä paheita kreikkalaisilla ja roomalaisilla kirjailijoilla.³⁶⁴ *Epitomassa* pyhäinhäväistyksen johtivat aina kuolemaan, vaikka kyseessä olisi ollut itse suurkuningas. Se, että roomalaisetkin kuvataan ryöstämässä jumalille kuuluvia rikkauksia, liittyy aiemmin käsiteltyyn moraaliseen korruptioon, joka vaivasi roomalaisia Aasian provinssin perustamisen jälkeen. Roomalaiset unohtivat yhä useammin voimaansa liittyvän moraalisen vastuun. Erityisen kuuluisa roomalainen temppelinryöstäjä oli Sulla, joka Mithridateen sodan aikana ryösti muun muassa Apollonin temppelin Delfoissa. Useat roomalaiset kirjailijat moittivat tätä, ja hänen nähtiin korruptoituneen täysin sotilaitaan myöten Vähä-Aasian rikkauksien vuoksi.³⁶⁵ Kunnioituksen puute jumalia kohtaan oli siis selkeä merkki huonosta moraalista, ahneudesta ja tyrannimaisuudesta.

Se, että jumalanpilkka kuvataan *Epitomassa* rikokseksi, jolla on kuolettavat seuraukset ja että roomalaistenkin kuvataan syyllistyneen siihen, voi liittyä myös Augustuksen ajamaan uskontouudistukseen: hän halusi elvyttää vanhat roomalaiset uskonnot ja korostaa jumalten kunnioituksen tärkeyttä. Roomalaiset nimittäin olivat tasavallan loppuaikana päästäneet useat temppelinsä rapistumaan, eikä kaikkia rituaaleja enää hoidettu tai virkoja täytetty kuten ennen. Lisäksi vain yksinvaltiaat kuvittelivat olevansa jumalten veroisia, eikä samanlainen ajattelu sopinut roomalaisille. Augustus esitti myös palauttaneensa tasavallan. Kaikenlainen yksinvaltiaille ominainen käytös oli merkki siitä, että henkilö oli vaaraksi tasavallalle ja roomalaiselle järjestelmälle.

Mithridates on ainoa, jonka kerrotaan turvautuneen epäoikeudenmukaisesti vihollispäällikön murhaan, mutta sitä yleisempää oli epärehellisyys ja valehtelu. Esimerkiksi Pyrrhoksen kerrotaan solmineen liittoja naapuriensa kanssa vain siksi, että voisi riistää heiltä helpommin valtaistuimet.³⁶⁶ Myös Filippos oli epärehellinen liittolaisilleen. Kun Filippos oli julistanut sodan roomalaisille ja he tekivät sen vuoksi tuhojaan Kreikassa, kaikki kaupunkivaltiot pyysivät Filippokselta yhtä aikaa apua. Filippos lupasi auttaa kaikkia heti, vaikka todellisuudessa hän ei suinkaan pystynyt auttamaan kaikkia: hän halusi valheella täyttää liittolaiset tyhjällä toivolla ja pitää heidät uskollisina.³⁶⁷ Molemmat päälliköt siis solmivat liittoja ja ylläpitivät niitä vain siten, että siitä olisi heille itselleen eniten hyötyä.

³⁶⁴ HARTOG 1988, 337; DUNKLE 1971, 15; Cicero, *Divinatio in Q. Caecilius* 3; Seneca, *Excerpta Controversiae* 5.8 ja 9.4.

³⁶⁵ Sallustius 11.4-6; Plutarkhos, *Sulla* 12, Diodoros 38.7.

³⁶⁶ *Epitoma* 17.2.11.

³⁶⁷ *Epitoma* 29.4.6-9.

Roomalaisten propagandaan kuului esiintyä rehellisinä, koska heidän valtansa Rooman ulkopuolella riippui paljon heidän liittolaisistaan, joita he esittivät suojelevansa.³⁶⁸ Idän kuninkaiden ei tarvinnut esiintyä rehellisinä tai luotettavina, vaan tärkeämpää oli esiintyä vahvana ja vaarallisena suosion saavuttamiseksi. Hellenistisen idän diplomatiakäytännöt saattoivat vaikuttaa vieraille roomalaisten mielessä 200-luvulla ja vielä 100-luvun alussa. Tasavallan ajan Roomassa ei ollut mitään erityistä ryhmää, joka huolehti ulkomaan diplomatiasta. Kun hellenistisestä idästä alkoi saapua Roomaan yhä enemmän lähetystöjä, roomalaiset valitsivat tilanteen mukaan henkilöt, jotka toimivat Rooman senaatin edustajina. Nämä henkilöt eivät olleet ammattidiplomaatteja ja tottuneita hellenistisen idän monimutkaisiin diplomatiakäytäntöihin, kuten idän kuninkaiden lähettämät henkilöt olivat.³⁶⁹ Pyrrhoksen ja Filippoksen menettelytavat olivat näiden omassa kontekstissaan täysin loogisia ja normaaleja. Roomalaisille ne vaikuttivat epärehellisiltä ja moraalittomilta, koska he vielä eivät täysin ymmärtäneet hellenistisen idän tapoja.

Epitoman mukaan roomalaiset kuitenkin oppivat pian vihollispäälliköiden moraalittomille tavoille myös diplomaattisissa kanssakäymisissä. Kun Hannibalin salamurhayritys oli epäonnistunut ja tämä oli liittoutunut Antiokhoksen kanssa, roomalaiset lähettivät Antiokhoksen hoviin lähettiläitä. Heidän todellinen tarkoituksensa oli käyttää voimakasta asemaansa Rooman lähettiläinä hyväksi ja vakoilla Antiokhoksen ja Hannibalin puuhia. Lisäksi heidän tavoitteenaan oli murtaa kahden päällikön liitto jos mahdollista kylvämällä epäluuloa Antiokhoksen mieleen. Siksi roomalaiset lähettiläät teeskentelivät olevansa Hannibalin parhaita ystäviä viettämällä hänen kanssaan aikaa päivittäin. He vakuuttivat, ettei Rooman ja Hannibalin välisissä sodissa ollut kyse mistään henkilökohtaisesta.³⁷⁰ Roomalaisten juoni onnistui, eikä Antiokhos enää luottanut Hannibaliin.

Roomalaisten lähettiläät olivat siis käytännössä vakoojia, mikä ainakin Liviuksen mielestä oli tuomittavaa. Turvautuminen vakoojiin ja salajuoniin nimittäin oli yhtä epärehellistä.³⁷¹ Viholliset tuli voittaa puhtaalla *virtuksen* avulla. Oma voimaa ja arvovaltaa ei pitänyt käyttää huijaamiseen. Liviuksen valituksesta huolimatta häneltä ja muilta kirjailijoilta on säilynyt useita mainintoja siitä, kuinka roomalaiset käyttivät

³⁶⁸ RIZZI 2011, 9-33; SHELDON 2005, 36.

³⁶⁹ SHELDON 2005, 69, 82; GRUEN 1984, 203-249.

³⁷⁰ *Epitoma* 31.4.4-10.

³⁷¹ Livius 1.53-54; Dionysios Halikarnassoslainen 4.55-58, 6.16.1; SHELDON 2005, 20f.

vakoojia.³⁷² SHELDONIN mukaan erityisesti Hannibalin kohtaamisen jälkeen roomalaiset ymmärsivät vakoojien ja pienen epärehellisuuden tärkeyden.³⁷³ Jos he eivät olisi omaksuneet hellenistisen idän diplomatiakäytäntöjä, he olisivat jääneet pahasti alakynteen Välimeren valtapelissä. Esimerkiksi Polybioksen historiateos on täynnä kertomuksia siitä, kuinka hellenistisen idän kuninkaat onnistuivat huijaamaan naiiveja roomalaisia.³⁷⁴

Muutokset roomalaisten käytöksessä diplomatiasuhteissa nähtiin tietenkin merkinä perinteisen roomalaisen moraalin rapistumisesta. Liviuksen ja Polybioksen mukaan varhaisen tasavallan ajan roomalaiset eivät olleet turvautuneet hellenistiselle diplomatialle tyypilliseen epärehellisyyteen, koska heidän moraalinensa oli parempi.³⁷⁵ *Epitomassa* annetaan ymmärtää, että epärehellisyys oli ominaista vihollispäälliköille ja yksinvaltiaille, mutta roomalaiset alkoivat käyttäytyä yhä enemmän vihollistensa tavoin. Roomalaisten epärehellisyyttä ei kuitenkaan moralisoida kuten Liviuksella ja Polybioksella, vaan se vaikutti olevan tarpeen vihollispäälliköiden kanssa pärjäämiseen. *Epitoman* Roomaan kohdistuva kritiikki ei käsittele epärehellisyyttä vaan muita paljon suurempia konsepteja.³⁷⁶

Epitoman kuvaus ei myöskään vastaa Polybioksen antamaa kuvaa naiiveista roomalaisista. *Epitoman* roomalaiset vaikuttivat olevan immuuneja vihollispäälliköiden huijaus- ja manipulointiyrityksille. Mithridates ja Bithynian kuningas Nikomedes III tavoittelivat Vähä-Aasiassa samoja alueita, ja heille syntyi kiistaa Kappadokian hallinnasta. Mithridates onnistui valtaamaan sen, ja Nikomedes III kääntyi Rooman senaatin puoleen: hän lahjoi kauniin nuorukaisen näyttelemään Kappadokian edesmenneen kuninkaan laillista perillistä ja vaatimaan Rooman senaatilta apua isänmaansa valtaistuimen takaisin saamisessa. Myös Mithridates osoitti vastaavaa hävyttömyyttä (*inprudentia*) lähettämällä kätyrinsä vakuuttamaan senaatille, että hänen oma poikansa, jonka hän oli asettanut Kappadokian kuninkaaksi murhattuaan edellisen kuninkaan julkisesti, oli todellisuudessa edellisen kuninkaan laillinen perillinen. Senaatti kuitenkin näki molempien kuninkaiden huijausyritysten läpi. Sen mielestä molemmat kuninkaat yrittivät vain "huijata muille kuuluvat valtaistuimet itselleen"³⁷⁷, joten senaatti käski molempien kuninkaiden luopua

³⁷² Frontinus 1.2.2; Livius 30.4-5; Polybios 14.1.

³⁷³ SHELDON 2005, 61.

³⁷⁴ Polybios 30.27.1-2, 30.30.7-8.

³⁷⁵ SHELDON 2005, 70; Livius 42.47.1-9; Polybios 13.3.

³⁷⁶ Ks. kappaleet III.3. ja IV.3.

³⁷⁷ *Epitoma* 38.2.6: "*Aliena regna falsis nominibus furantium*".

valtaamistaan alueista.³⁷⁸ Justinus kertoo: "Jotta kuninkaat eivät loukkaantuisi siitä, että senaatti antaisi heiltä riistetyt alueet joillekin muille Vähä-Aasian kuninkaille, senaatti päätti antaa Kappadokialle itsenäisyyden lahjan."³⁷⁹ Rooma näyttäytyy oikeudenmukaisena ja rehellisenä verrattuna Mithridateeseen ja Nikomedeeseen.

ADLERIN mukaan kohdan on tarkoitus viestittää lukijalle, että Rooma oli täysin neutraali Vähä-Aasian kuninkaiden välisissä konflikteissa ja hallitsi tilannetta täydellisesti.³⁸⁰ YARROW taas tulkitsee, että *Epitoma* korostaa tarkoituksella sitä, kuinka roomalaiset eivät ole muiden manipuloitavissa.³⁸¹ Ensimmäisellä vuosisadalla roomalaiset näyttävät olevan jo hyvin perillä hellenistisen idän diplomatiakäytännöistä ja tarjoavat Kappadokialle jopa vapautta, joka oli hyvin tehokas propagandakeino nimenomaan kreikkalaisessa maailmassa. Lisäksi kuvaukset on kirjoitettu ikään kuin Rooman senaatti olisi ollut jonkinlainen isähahmo, jota ilman idän kuninkaat eivät saaneet roomalaisten silmissä mitättömiä kiistojaan ratkaistua. Tämä jälleen korostaa roomalaisten roolia Välimeren järjestyksenvalvojina. *Epitomassa* roomalaiset esitetään taitavina diplomaatteina, jotka eivät joudu muiden huijaamiksi, mutta he eivät myöskään huijaa muita. He käyttävät voimaansa ja auktoriteettiaan vastuullisesti verrattuna vihollispäälliköihin. Tämä liittyy myös Augustuksen ajan propagandaan, jonka mukaan roomalaiset olivat tuoneen maailmaan rauhan ja järjestyksen.

Epitomassa roomalaiset olivat siis omaksuneet hellenistiset diplomatiakäytännöt, mutta sitä ei kritisoida kuten Liviuksella ja Polybioksella. Se oli itsestään selvä tapa toimia kuninkaiden kanssa. Se, että roomalaisista tuli hiljalleen taitavia neuvottelemaan monarkkien kanssa ja käyttäytymään heidän tavallaan, oli yksi niistä tekijöistä, jotka nopeuttivat Rooman siirtymistä itsekkin tasavallasta yksinvaltiuteen. Se oli tarpeen, jotta suureksi kasvanutta valtakuntaa voitiin hallita tehokkaasti. Nimittäin Rooman kaltaisessa tasavallassa ei voinut olla ammattimaista diplomaattista yksikköä tai tiedustelupalvelua, sillä tasavallassa ei haluttu, että on olemassa jokin ryhmä, jonka jäsenillä on tärkeää asiantuntemusta ulkopoliittisista suhteista, joista samalla kaikki muut olisivat täysin tietämättömiä. Se oli mahdollista vain monarkialle.³⁸²

³⁷⁸ *Epitoma* 38.2.2-6.

³⁷⁹ *Epitoma* 38.2.7-8: "Ac ne contumelia regum foret ademptum illis, quod daretur aliis, uterque populus libertate donatus est."

³⁸⁰ ADLER 2011, 46.

³⁸¹ YARROW 2006, 258.

³⁸² SHELDON 2005, 69, 82.

Perheen sisällä

Epitomassa vihollispäälliköt eivät kohdelleet ainoastaan vihollisiaan ja liittolaisiaan epäoikeudenmukaisesti, vaan myös perheenjäsenet joutuivat heidän aggressiivisen voimankäyttönsä uhreiksi. Tässä asiassa roomalaiset ja vihollispäälliköt erottuivat selvästi toisistaan. Tiedämme lukemattomista muista antiikin lähteistä, että idän kuningaskunnissa murhat olivat yleisiä hallitsijasuvuissa.³⁸³ *Epitoma* näyttää korostavan tätä seikkaa suuresti, ja saamme lukea loputtomasti esimerkkejä eri puolilla Välimerta tapahtuneista sukumurhista. Mitä julmempi murha oli, sitä yksityiskohtaisemmin sitä kuvataan *Epitomassa*.³⁸⁴ Jos murha ei onnistunut, niin omia sukulaisia vastaan voitiin lähettää kokonainen armeija. Julmuus oli roomalaisilla yksi yksinvaltiaisiin liitetystä pääominaisuuksista, ja oman perheenjäsenen surmaaminen osoittaa julmuutta paremmin kuin mikään muu.³⁸⁵ Jotta voidaan ymmärtää roomalaisten käsitystä *virtuksesta* ja sotavoimasta, täytyy ymmärtää myös heidän käsitteitään perheestä ja valtiosta. Siksi myös *Epitomassa* vihollispäälliköiden perheeseen kohdistuvaa voimankäyttöä kuvaillaan paljon, sillä se on yhteydessä siihen, miten he hallitsivat valtakuntiaan ja kävivät sotia.

Esimerkiksi Mithridateen suvun tarina on *Epitoman* mukaan täysin salajuonien ja myrkyjen mustaama. Mithridateen perheenjäsenistä suurin osa näyttää joutuvan murhatuiksi.³⁸⁶ Mithridateen oma vaimo yritti myrkyttää hänet. Sitten Mithridates murhautti vaimonsa ja kaikki kilpailijansa mukaan lukien Kappadokian kuninkaan. Kuten myös aiemmin on mainittu, Mithridates ei pelännyt turvautua salamurhaan ja vähemmän kunniallisiin keinoihin voittaakseen sotia.³⁸⁷ Perheenjäsenet joutuivat siis Mithridateen tappolistalle hänen ulkomaalaisten vihollistensa lisäksi. Mithridates selvisi perheensisäisestä valtakamppailusta voittajana oveluutensa ja kylmäverisyytensä ansiosta. Varsinkin idän voimakkaimmat kuninkaats olivat julmia ja ovelia, sillä vain sillä tavoin he onnistuivat pitämään vallan itsellään ja selviämään perheenjäsenistään hengissä.

Judy E. GAUGHANin mukaan tasavallan Roomassa oikeus tappaa muita saman yhteisön jäseniä liittyi valtaan. Esimerkiksi roomalaisella perheenpäällä *paterfamiliaksella* oli täysi määräysvalta, jota kutsutaan nimeltä *patria potestas*, kaikkien muiden

³⁸³ Ks. Gabrielsenin tarjoamat esimerkit: GABRIELSEN 2008, 33f.

³⁸⁴ Ks. esim. kertomus Ptolemaios VIII:stä, joka murhasi raa'asti muun muassa omia lapsiaan: *Epitoma* 38.8.

³⁸⁵ DUNKLE 1971, 13 ja 19.

³⁸⁶ *Epitoma* 38.1.1-10.

³⁸⁷ *Epitoma* 37.3.7-8. ja 38.1.1.

perheenjäsenten ylitse. Tähän valtaan sisältyi oikeus tappaa lapsensa. *Paterfamilias* oli roomalaisen perheen peruspilari, ja lasten, vaimon ja muiden perheenjäsenten tuli kunnioittaa hänen suurta arvovaltaansa. Kuningasaikana oikeus tappaa oman yhteisön jäseniä taas kuului vain kuninkaalle. Myös Lähi-idän muinaisissa kuningaskunnissa kuninkailla oli valta ja velvollisuus päättää alamaisten kuolemasta tai elämästä.³⁸⁸

Roomalaisten mielestä yksinvaltiaat eivät kuitenkaan usein käyttäneet tätä valtaa oikein.³⁸⁹ Mielestäni *Epitoman* kuvaus Mithridateen lähes hillittömästä murhakierteestä oman suvun sisällä kertoo sen, että hänellä oli voimaa, mutta hän käytti sitä vastuuttomasti saadakseen lisää valtaa. Hän oli kuninkaana ikään kuin *paterfamilias* omalle suvulleen ja kansalleen.³⁹⁰ Vaikka roomalaisella *paterfamiliaksella* oli oikeus tappaa niitä, jotka olivat hänen valtansa alla, heidän tiedetään tehneen niin erittäin harvoin koko tasavallan historian aikana. Silloin, kun niin tapahtui, se tehtiin tasavallan edun vuoksi eikä henkilökohtaisen edun vuoksi.³⁹¹ Mithridates taas murhautti useita perheenjäseniään turvatakseen oman valtansa. Kun roomalaiselle antoi oikeuden tappaa alamaisiaan, tämä käytti sitä vain harvoin ja ainoastaan yhteisen hyvän vuoksi. Kun kuninkaalle antoi tämän saman vallan, hän käytti sitä hillittömästi vahvistaakseen yksinvaltaansa.

Myös Filippos syylistyi sukumurhaan, ja se koitui hänen omaksi kuolemakseen. Filippoksella oli kaksi poikaa, Perseus ja Demetrios. Demetrios oli päässyt roomalaisten suosioon hillityllä ja arvokkaalla käytöksellään, ja veli Perseus oli siitä kateellinen. Hän manipuloi Filippoksen uskomaan, että Demetrios juoni isänsä salamurhaa, ja siten Perseus sai kuninkaan surmaamaan oman poikansa. Kuningas Filippos kuoli pian suruun ymmärrettyään, mitä oli todellisuudessa tapahtunut.³⁹² Filippoksen kuolema korostaa hänen elämänsä, joka oli täynnä epäonnistumisia ja epäoikeudenmukaisia tekoja. Niinpä hänen elämänsä myös päättyi rikokseen ja suruun.

On kertomuksia myös roomalaisista isistä, jotka surmasivat oman poikansa, jotka uhkasivat jollain tavalla aiheuttaa vallankumouksen. Filippoksen suorittamaa surmaa

³⁸⁸ GAUGHAN 2010, 10, 26f.

³⁸⁹ GAUGHAN 2010, 43f; Cicero, *De re publica* 3.23.

³⁹⁰ Vincent Gabrielsenin mukaan varsinkin seleukidikuninkaat esiintyivät mielellään alamaistensa isinä: GABRIELSEN 2008, 34ff.

³⁹¹ GAUGHAN 2010, 24-31, 39f.

³⁹² *Epitoma* 32.2.7-10.

voidaan siis luonnehtia ironisen roomalaiseksi.³⁹³ Nähdäkseni *Epitomassa*, vaikka roomalaisnäkökulmasta isä sai tappaa poikansa, Filippoksen tapauksessa se ei kuitenkaan ollut oikeutettua: Demetrios ei todellisuudessa ollut uhka omalle isälleen ja Filippos oli vainoharhainen oman valtansa puolesta. Siten hän käytti voimaansa isänä ja kuninkaana väärin.

Roomalaislukijan silmään saattaisi pistää pahasti se, kuinka vähän perhesiteet ja varsinkin isän valta näyttivät merkitsevän hellenistisen idässä toisin kuin Roomassa. Filippos pelkäsi oman poikansa murhaavan hänet, mikä ei ollut perusteeton pelko hellenistisissä monarkioissa. Jo *Epitoman* ensimmäiset kuninkaas saivat pelätä omia poikiaan. Esimerkiksi Persian kuningas Antakserkses III rakasti poikaansa Dareiosta³⁹⁴ niin paljon, että hän teki tästä poikkeuksellisesti kuninkaas ennen omaa kuolemaansa. Dareios kuitenkin heti saatuaan vallan solmi salajuonen 50 veljensä kanssa isän murhaamiseksi. Justinus ihmettelee "voiko sana 'isä' todella merkitä niin vähän niin suurelle joukolle poikia, että kuningas oli suuremassa vaarassa omien poikiensa kuin vihollistensa ympäröimänä?".³⁹⁵ Esimerkit kertovat roomalaisen *patria potestas* -käsitteen täydellisestä vieraudesta idän kuningaskunnissa.

Näissä esimerkeissä Justinus luo kontrastin sille, kuinka vähän *pater* merkitsi Rooman vihollisille, ja kuinka paljon se merkitsi roomalaisille. Roomalainen mies omisti elämänsä kahdelle asialle: *res publicalle*, eli valtiolle, sekä perheelle. Ne muodostivat yhdessä täydellisen tasapainon. MCDONNELLIN mukaan roomalaisen valtion ja perheen yhteys on tärkeää ymmärtää, jotta voidaan ymmärtää roomalaista *virtusta* ja ihanteellista miehekkyyttä. Roomalainen *paterfamilias* hallitsi täysin kaikkia nuorempia perheenjäseniä, myös omia poikiaan. Nuoret roomalaiset miehet saattoivat saavuttaa mainetta ja *virtusta* ainoastaan perheen yksityisen vaikutuspiirin ulkopuolella eli valtion palveluksessa.³⁹⁶ Se, miten *Epitomassa* vihollispäälliköt kohtelevat perheenjäseniään kilpailijoina, kertoo siitä, että heiltä puuttuvat sekä *familian* että *res publican* käsitteet. Ilman niitä ei roomalaisten mielestä voinut saavuttaa *virtusta*, johon sisältyivät voiman lisäksi myös muut hyveet, kuten itsehillintä ja korkea moraali. Ilman täydellistä *virtusta* heidän voimansa ja valtansa eivät olleet tasapainossa.

³⁹³ ERSKINE 2013, 244; Livius 2.3-5 ja 2.41.10-12; Valerius Maximus 5.8.2. ja 6.3.1b; Dionysios Halikarnassoslainen 8.78. ja 8.79.1-2; Cicero, *De re publica* 2.60.

³⁹⁴ Kyseessä on kuuluisa Dareios III.

³⁹⁵ *Epitoma* 10.1.7: "Adeone vile paternum nomen apud tot numero filios fuit, ut (, quorum praesidio tutus etiam adversus hostes esse debuerit,) eorum insidiis circumventus tutior ab hostibus quam a filiis fuerit?"

³⁹⁶ MCDONNELL 2006, 173-180.

Näiden monarkkien näkökulmasta katsottuna sukulaisten raivaaminen pois tieltä oli kuitenkin ylivoimaisesti tehokkain keino varmistaa oma valtaannousu. Sen osoitti jo kertomus Mithridateen valtaannoususta tai Perseuksen onnistunut juoni raivata tieltään sekä isänsä että veljensä. Lisäksi Justinus kertoo, että kun Kappadokian kuningas kuoli, Rooman senaatti halusi määrätä kuninkaan pojille hallittavat alueet: kuninkaan vaimo Laodike halusi kuitenkin hallita yksin koko valtakuntaa. Niinpä Laodike murhasi myrkyllä viisi poikaansa, ettei heistä tulisi aikuisina kuninkaita. *Epitomassa* kommentoidaan tapahtumaa: "Roomalaiset osoittivat suurempaa uskollisuutta liittolaistensa pojille kuin näiden poikien äiti osoitti omille lapsilleen: nimittäin roomalaiset laajensivat nuorukaisten valtakuntaa, mutta heidän äitinsä riistivät heiltä hengen."³⁹⁷ Roomalaiset siis yrittivät luoda järjestystä ja jakaa valtakunnan reilusti prinssien kesken, mutta kuningatar murhasi omat poikansa ja loi kaaosta.

Esimerkeissä korostuvat roomalaisten ja yksinvaltioiden täysin erilaiset toimintatavat. Vihollisten keskuudessa eivät vallinneet samat tasavallan säännöt kuin Roomassa, vaan valtaan pääsi se, joka oli muita vahvin ja selvisi hengissä. Monarkia loi kaaosta, koska vallan periytyminen vuoksi voimakkaimmat joutuivat taistelemaan selviytymisestään ja käyttämään voimaansa oman yhteisönsä jäseniin. Tasavalta taas loi järjestystä, sillä valtion voimakkaimmat miehet tekivät yhteistyötä. Voimankäyttö oli tarkasti ohjattua ja hierarkisoitua niin, ettei se kääntynyt roomalaisia itseään vastaan.

GAUGHAN kirjoittaa MCDONNELLIN ajatuksia mukaillen, että Rooman tasavalta pysyi tasapainossa varsinkin kahden tärkeän valtainstituution avulla: ensimmäinen niistä oli roomalainen perhe, jonka sisällä *paterfamilias* käytti valtaansa perheenjäseniin. Toinen niistä oli *res publica*, eli valtio. *Paterfamilias* oli aina myös valtion jäsen. Perhe ja valtio yhdessä muodostivat tasapainon. Roomalaiset näkivät nämä instituutiot uniikkeina nimenomaan roomalaisille, ja se erotti heidät muista kansoista.³⁹⁸ *Epitoman* esimerkeissä se, miten viholliskuninkaat kohtelivat perheitään, kertoo heidän hallintonsa hillittömyydestä ja epätasapainosta. Roomalainen perhe tasapainotti koko yhteiskuntaa ja hallintoa. Monarkioissa perheenjäsenet olivat uhkatekijöitä ja pyrkivät horjuttamaan tasapainoa murhaamalla muita.

³⁹⁷ *Epitoma* 37.1.3-5: "Fidiorque populus Romanus in socii filios quam mater in liberos fuit; quippe hinc parvulis auctum regnum, inde vita adempta."

³⁹⁸ GAUGHAN 2010, 1, 23-6, 51f.

Lyhyesti sanottuna epärehellinen ja epäoikeudenmukainen voimankäyttö siis ilmeni sodassa ja ulkopolitiikassa huijaamisena, valehteluna, vakoiluna, jumalten kunnioittamattomuutena ja jopa vihollisjohtajan murhaamisena. Tällainen käytös oli ominaista erityisesti Rooman vihollispäälliköille. Roomalaisten näkökulmasta epärehelliset diplomatian keinot olivat hellenistisessä idässä normaaleja. Roomalaisetkin oppivat käyttämään samanlaisia keinoja jouduttuaan yhä enemmän tekemisiin hellenistisen idän hallitsijoiden kanssa. Roomalaisten täytyi käyttäytyä hellenistisen idän diplomatian käytäntöjen mukaisesti, jos he halusivat pärjätä kuninkaiden kanssa, jotka jatkuvasti yrittivät huijata roomalaisia. Samalla roomalaiset kuitenkin ajautuivat yhä kauemmas vanhan tasavallan aikaisista tavoista ja perinteistä ja siirtyivät itsekin lähemmäs yksinvaltiutta.

Perheensisäinen voimankäyttö erosi roomalaisten ja vihollispäälliköiden keskuudessa selvemmin, ja se korosti sitä, kuinka roomalaiset käyttivät sotavoimaansa myös vihollisiaan kohtaan oikeudenmukaisemmin kuin vihollispäälliköt. Roomassa voimakkaiden yksittäishenkilöiden välillä vallitsi tasapaino tasavallan ja perheen instituutioiden tarjoaman järjestelmän ansiosta. Voimaa ei käytetty eikä ollut tarpeen käyttää omaan perheen sisällä vallan ja *virtuksen* saamiseksi. Tätä varten oli tasavalta. Erittäin harvoin se oli tarpeen, jos jokin perheenjäsen uhkasi järjestelmän tasapainoa: tällöin isällä oli oikeus surmata tämä perheenjäsen tai senaatilla oli oikeus tuomita perheenpään asemassa oleva mies. Vihollispäälliköille roomalaisen tasavallan ja perheen instituutiot olivat täysin vieras käsite. Kaikki valta keskittyi yhdelle kuninkaalle ja hänen perheeseensä. Oli normaalia kamppailla vallasta omien perheenjäsenten kanssa. Voimakkain pääsisi hallitsijan asemaan. Myös jo valtaan päässeeseen hallitsijan täytyi jatkuvasti varoa jopa omien poikiensa murhayrityksiä, mikä oli roomalaisille täysin vastoin *patria potestas* –käsitettä. *Epitomassa* tätä tarkastellaan roomalaisnäkökulmasta ja sen mukaisesti sitä kritisoidaan painavasti.

3. ROMAN AGGRESSIIVISEN ULKOPOLITIIKAN KRITIIKKI VIHOLLISTEN PUHEISSA

Roomalaisten vallanhimo

Tähän mennessä on käynyt selväksi, että *Epitomassa* suurin osa vihollispäälliköihin kohdistuvasta kritiikistä käsittelee heidän voimankäyttötapojaan. Roomalaisten ja

vihollispäälliköiden väliset sodat nähdään jälkimmäisen osapuolen aggressiivisuuden syynä. Rooma on esitetty rauhanomaisena ja diplomaattisena Augustuksen ajan propagandan mukaisesti. Roomalaisten voiman väärinkäytöksistä on annettu vain harvoja ja lieviä esimerkkejä verrattuna vihollispäälliköiden aggressiivisuuden tarkkaan kuvailuun. Kun tarkastelemme vihollispäälliköiden puheenvuoroja, näkökulma näyttää muuttuvan täysin. Sotapäälliköistämme Mithridates ja Filippos antavat *Epitomassa* molemmat pitkät ja erittäin roomalaisvastaiset puheet, joissa kritisoidaan Roomaa samasta aggressiivisuudesta, joka näihin kuninkaisiin itseensä yhdistetään.

Illyrian kuningas Demetrios³⁹⁹, joka oli juuri hävinnyt roomalaisia vastaan, oli saanut Filippoksen vakuutettua roomalaisten vaarallisuudesta. Filippos julisti sodan⁴⁰⁰ Roomaa vastaan ja piti puheen, joka oli tarkoitettu ilmeisesti kreikkalaisille, joiden kanssa hän oli ollut aiemmin sodassa. Hän vakuutteli kreikkalaisia kertomalla heille, että Kreikka ei koskaan ollut ollut suuremmassa vaarassa, sillä se, joka voittaisi lännessä kamppailun ylemmyydestä – Rooma tai Karthago – hyökkäisi seuraavaksi heti Kreikkaan ja Vähä-Aasiaan. Filippoksen mukaan lännestä lähestyi "verinen ja kiivas sota kuin ukkosmyrsky, jonka kohtalo oli tarhata koko maailma verisateella".⁴⁰¹ Kreikkalaisten sodat makedonialaisia, persialaisia tai galleja vastaan eivät olisi mitään verrattuna roomalaisiin. Hän kuvaa roomalaisten sotimista sanoilla "julma" (*cruentus*), "verinen" (*sanguinarius*) ja "raivohulluus" (*rabies*). Sotiminen ei loppuisi vastapuolen tuhoon vaan vetäisi myös naapurit mukanaan.⁴⁰²

Mithridateen syytökset ovat hyvin samankaltaisia Filippoksen syytösten kanssa:

Mithridates sanoi, että hänestä olisi ollut parempi, jos heillä olisi mahdollisuus valita ollako sodassa vai rauhassa roomalaisten kanssa. Mutta edes sellaiset, joilla ei ole toivoa voitosta, eivät epäile, etteikö hyökkääjää vastaan pitäisi taistella. Niinpä kaikkien tulisi vetää miekkansa esiin vastustamaan ryöstäjää, vaikka he eivät voisi pelastaa itseään; he voisivat ainakin kostaa.⁴⁰³

³⁹⁹ Demetrios oli oikeastaan Faroksen kuningas. Hän oli osallisena 1. ja 2. Illyrialaissodissa (vuosina 229-8 ja 220-219) roomalaisten kanssa, ja menetettyään valtansa hän toimi Filippoksen neuvonantajana kuolemaansa asti vuonna 214.

⁴⁰⁰ Ks. lisää sodan taustasta sivut 66f.

⁴⁰¹ *Epitoma* 29.3.1: "*Videre se itaque, ait, consurgentem in Italia nubem illam trucis et cruenti belli; videre tonantem ac fulminantem ab occasu procellam, quam in quascumque terrarum partes victoriae tempestas detulerit, magno cruoris imbre omnia foedaturam.*"

⁴⁰² Koko Demetriuksen ja Filippoksen ajatustenvaihto: *Epitoma* 29.2-3.

⁴⁰³ *Epitoma* 38.4.1-2: "*Optandum sibi fuisse ait, ut de eo liceret consulere, bellumne sit cum Romanis an pax habenda; quin vero sit resistendum inpugnantibus, ne eos quidem dubitare, qui spe victoriae careant;*

Puheessaan Mithridates siis syyttää Roomaa sodan syttymisestä. Hän nimittää Roomaa "ryöstäjäksi" ja "hyökkääjäksi" ja kehottaa miehiään puolustautumaan pakon edessä. Mithridateen mukaan roomalaiset aloittivat sodan häntä vastaan, kun he riistivät häneltä Paflagonian ja Fryygian, jotka kuuluivat hänelle perintönä. Hän syyttää roomalaisia lisäksi aina vain aggressiivisemmiksi ja painostavimmiksi, vaikka hän oli yrittänyt tulla toimeen heidän kanssaan ja myöntynyt moniin vaatimuksiin.⁴⁰⁴ Lisäksi Mithridates toteaa, että "ainoastaan solvatakseen häntä senaatti myönsi Kappadokialle itsenäisyyden, jonka he yleensä riistivät kaikilta muilta kansoilta".⁴⁰⁵ Mithridates saa kuulostamaan lähes mahdottomalta olla astumatta roomalaisten varpaille. Hänen mukaansa roomalaiset syyttivät häntä myös hänen liittolaistensa teoista, ja kun roomalaisten ystävä Nikomedes IV oli hyökännyt hänen kimppuunsa, roomalaiset olivat suuttuneet, koska "hän ei ollut toimettomana antanut Nikomedeeseen, tanssitytön pojan, repiä itseään kappaleiksi".⁴⁰⁶

Verrattuna näitä puheita edeltävään selostukseen sotien syistä muutos on äkillinen ja jyrkkä: hyökkääjän ja uhrin osat kääntyvät päinvastoin. Vihollispäälliköiden puheissa diplomaattisesta ja rauhanomaisesta Roomasta tulee ryöstäjä ja julma hyökkääjä, jota kuvaillaan tuholtaan ja armottomuudeltaan luonnonvoimien veroiseksi. Lukija voi jäädä ihmettelemään, kumpaa mieltä Trogus ja Justinus oikeastaan olivat sodan syistä. Näiden puheiden vuoksi he ovat saaneet modernissa tutkimuksessa roomalaisvastaisen maineen. Jotta voimme ymmärtää paremmin tätä Rooman voimankäyttöön kohdistuvaa kritiikkiä, ensiksi on huomattava, että lähestulkoon kaikki teoksen sellainen kritiikki on nimenomaan vihollispäälliköiden puheissa. Roomaa kritisoidaan myös näiden puheiden ulkopuolella, mutta se on luonteeltaan erilaista ja paljon lievempää. Puheissa Rooma käyttää voimaansa väärin hillittömällä ja väkivaltaisella tavalla kuten heidän vihollisensa. Puheiden ulkopuolella tämä Rooman vallankäyttö, silloin kun sitä kritisoidaan moraalisesti epäilyttävänä, on laskelmoitua ja hillittyä.

Puheiden ulkopuolinen kritiikki keskittyy siihen, että Justinus antaa Filippoksen ja Mithridateen kautta ymmärtää, että roomalaisten lupaamat itsenäisyyden tai vapauden lahjat olisivat olleet vain kulissi. Tämä ajatus tulee Filippoksen ja Mithridateen puheiden ulkopuolella ilmi hienovaraisesti sanavalinnoissa tai muutamissa lievästi kritisoivista

quippe adversus latronem, si nequeant pro salute, pro ultione tamen sua omnes ferrum stringere."

⁴⁰⁴ *Epitoma* 38.5.3-8.

⁴⁰⁵ *Epitoma* 38.5.9: "*Libertatem etiam in contumeliam sui a senatu ultro delatam Cappadociae, quam reliquis gentibus abstulerunt.*"

⁴⁰⁶ *Epitoma* 38.5.10: "*quod non inpune se Nicomedi lacerandum, saltatricis filio, praeberit*".

lauseissa. Esimerkiksi roomalaisten myöhempää sodanjulistusta Filippokselle ja heidän tarkoitustaan vapauttaa kreikkalaiset Makedoniasta kutsutaan tekosyyksi (*praetextum*). Samoin, kun roomalaiset olivat voittaneet makedonialaiset, he kuulemma etsivät tekosyitä sotia kreikkalaisia vastaan.⁴⁰⁷ Justinus kritisoi suuremminkin roomalaisten muille myöntämää vapautta: kun juutalaiset kapinoivat kuningastaan vastaan, he olivat hänen mukaansa ensimmäinen idän kansa, joka liittoutui roomalaisten kanssa ja vastaanotti roomalaisten heille tarjoaman itsenäisyyden. Toisaalta Justinus myös kertoo heti perään, että "roomalaisille oli helppoa olla avokätisiä muiden kansojen omaisuudella".⁴⁰⁸ Kun Pompeius valtasi Kreetan ja Kilikian provinseiksi⁴⁰⁹, *Epitomassa* kommentoidaan, että roomalaiset olivat tyytymättömiä pysymään Italian rajojen sisällä ja kurottivat jo kohti itää uusien alueiden toivossa.⁴¹⁰

Vaikka *Epitomassa* oli aiemmin perusteltu roomalaisten sotia Kreikassa ja Makedoniassa sillä, että he halusivat puolustaa kreikkalaisia liittolaisiaan, niin nyt puolestaan esitetään aivan toinen syy valloituksille: ahneus uusien alueiden hallintaan. Liittolaisten auttaminen ja vapauden lupaaminen muille kansoille olisi siinä tapauksessa ollut vain kunniallisennäköinen kulissi. Aiemman analyysin mukaan vihollispäälliköiden aggressiivisuus riitti täyttämään oikeutetun sodan vaatimukset. He käyttivät voimaansa väärin, ilman itsehillintää ja oikeutetun sodan lain vastaisesti, ja roomalaiset puolestaan käyttivät voimaansa oikein. Filippoksen ja Mithridateen puheissa roomalaiset eivät toisaalta näytä piittaavan lainkaan oikeudenmukaisuudesta, ja vapauspropagandakin oli heidän mukaansa vain keino kiertää oikeutetun sodan laki. William V. HARRIS kirjoittaa teoksessaan "puolustavan imperialismiin" käsitteestä, joka sopii yhteen edellisten syytösten kanssa. Hänen mukaansa se tarkoittaa, että roomalaiset väittivät käyvänsä valloitusotia puolustaakseen itseään tai liittolaisiaan, vaikka todelliset tarkoitukset saattoivat olla aivan toisenlaiset.⁴¹¹ Ne liittyivät siihen, että sodat olivat erittäin tärkeä keino yläluokalle päästä uralla eteenpäin.⁴¹²

⁴⁰⁷ *Epitoma* 30.3.6: "*Statim igitur titulo ferendi sociis auxiliis bellum adversus Philippum decernitur*" ja 34.1-4.

⁴⁰⁸ *Epitoma* 36.3.9.

⁴⁰⁹ Vallattiin vuonna 63 ja niistä tehtiin virallisia provinseja vuonna 59.

⁴¹⁰ *Epitoma* 39.5.2-3.

⁴¹¹ HARRIS 2006, 163-165. Esimerkiksi Cicero kirjoitti, että Rooman imperiumi syntyi ikäänkuin vahingossa, kun Rooma puolusti liittolaisiaan: Cicero, *De Re Publica* 3.35: "*noster autem populus sociis defendendis terrarum iam omnium potius est*". Harris pitää Rooman ekspansionismia tarkoituksellisen aggressiivisena. Löytyy kuitenkin myös useampia vakuuttavia vastakkaisia näkemyksiä, joiden mukaan Rooman ekspansionismi ei ollut tarkoituksellista tasavallan aikana: esim. KALLET-MARX 1995 ja

ADLER on tulkinut, että puheissa ja niiden ulkopuolella esitetty kritiikki kohdistui juurikin Rooman huonosti peiteltyyn imperialismiin ja epäonnistumiseen käydä oikeutettua sotaa.⁴¹³ BDIANIN mukaan jo 2. vuosisadalla eaa. vanhanaikainen oikeutetun sodan laki osattiin helposti kiertää yksinkertaisella tavalla: roomalaiset tekivät liiton sellaisen tahon kanssa, joka oli uhattuna, ja siten roomalaiset pystyivät hyökkäämään liittolaisensa vihollisen kimppuun. Voi olla, että lakia vielä noudatettiin ja siihen liittyvät rituaalit suoritettiin, mutta antiikin lähteet eivät puhu mitään tästä laista kertoessaan erilaisista sodista ulkomailla. HARRIS taas on havainnut, ettei lakiin liittyviä sodanjulistusrituaaleja enää suoritettu vuoden 171 jälkeen. Se tarkoittaa sitä, että laki oli menettänyt tärkeytensä ja sotien syyt olivat paljon monimutkaisempia.⁴¹⁴

Justinuskaan ei mainitse oikeutetun sodan lakia missään. Lisäksi puheiden ulkopuolinen kritiikki on erittäin lievää ja vähäistä verrattuna vihollispäälliköiden aggressiivisuuden voimakkaaseen ja toistuvaan kritisointiin. Puheissa esiintyvä Rooma-kritiikki taas on erittäin vahvaa ja liioitellun vastakohtaista verrattuna Rooman rauhanomaisuuden systemaattiseen ylistämiseen puheiden ulkopuolella. Siksi mielestäni Troguksen ja Justinuksen tarkoitus ei ollut kritisoida Rooman epäonnistumista käydä oikeutettuja sotia menneisyydessä. Augustuksen aikana ja myöhemmin Rooman imperiumi oli jo itsestäänselvyys eikä sen syntymisen syytä juuri pohdittu historiankirjoituksessa.⁴¹⁵ Vihollispäälliköiden aggressiivisuus riitti perusteluksi.

Miksi *Epitomassa* siis ensin kritisoidaan vihollispäälliköiden ja sitten roomalaisten voimankäyttöä, vaikkakin jälkimmäinen on hyvin epäyhtenäistä ja -määräistä? Varmasti Troguksen lähteiden vaihtelevat näkökulmat⁴¹⁶ vaikuttivat asiaan, mutta täytyy myös etsiä muita syitä. Ehkä Trogus ja Justinus halusivat elävöittää tarinaa tarjoamalla vihollispäälliköiden kuvitteellisen näkökulman tapahtumiin. Vihollispäälliköiden puheet kertovat heidän röyhkeästä ja aggressiivisesta luonteestaan ja heidän näkemyksistään, jotka olivat täysin vastakkaiset roomalaisten näkemysten kanssa. Niitä onkin vaikea ottaa tosissaan, sillä kirjailijan näkökulma ja vihollispäälliköiden puheiden näkökulma eroavat

SHERWIN-WHITE 1984. Roomalaisten käsitykset omasta eksansionismistaan ks. myös GRUEN 1984 274-8.

⁴¹² HARRIS 2006, 10-41, ks. myös ROSENSTEIN 1990, 1-5 ja BDIAN 1976, 12-15.

⁴¹³ ADLER 2011, 56, 137, 171.

⁴¹⁴ HARRIS 2006, 166-175; BDIAN 1976, 11f.

⁴¹⁵ BENESS & HILLARD 2013a, 141f; GRUEN 1984, 274-8.

⁴¹⁶ MEHL 2011, 111-116; YARDLEY & HECKEL 1997, 129f: Troguksen lähteistä ainakin Diodoros, Polybios ja Posidonios suhtautuivat positiivisesti Roomaan, mutta Timagenes oli tunnetusti hyvin roomalaisvastainen.

niin paljon toisistaan.

ADLERIN mukaan kyse saattoi olla myös yleisemmän tason itsekritiikistä ja – tutkiskelusta. Useat roomalaiset historioitsijat, kuten Trogus, laittoivat vihollisten suuhun puheita, joiden kautta he kritisoivat Rooman tasavallan ulkopoliittikan epäkohtia. Roomalainen lukijajaleisö ei siis ilmeisesti paheksunut tällaista kritiikkiä omaa kansaansa kohtaan, mikä viittaa siihen, että roomalaisessa yläluokassa mahdollisesti käytiin jo kriittistä keskustelua Rooman ulkopoliittikasta. Jos ALONSO-NUÑEZIN ehdotuksen mukaan Troguksen kohdeyleisönä olisivat olleet läntiset provinssit,⁴¹⁷ niin niissä oltaisiin voitu olla vastaanottavaisempia tällaiselle kritiikille. Troguksen aikana roomalaiset olivat vastikään käsittäneet, että Roomasta oli tullut imperiumi. Ennen 1. vuosisataa heillä ei edes ollut sanaa "imperiumi" siinä merkityksessä, että se tarkoittaisi jotain hallittavaa maantieteellistä aluetta.⁴¹⁸ Se oli siis ajankohtainen aihe, ja sen merkitystä pyrittiin määrittelemään entistä enemmän.

ADLER on osoittanut kuutta eri Rooma-kriittistä roomalaista historioitsijaa käsittelevässä tutkimuksessaan, että oman yhteiskunnan ja myöskin Rooman ekspansionismin kritisointi näytti olevan osa roomalaisen historiankirjoituksen perinnettä 100-luvulta eaa. lähtien ainakin 200-luvulle jaa. asti. Siinä mielessä Troguksen Rooma-kritiikissä ei olisi ollut mitään tavatonta.⁴¹⁹ Sekä Filippoksen että Mithridateen puheista löytyy Trogusta edeltävät vastineet. Filippoksen puhe on erittäin samankaltainen kuin eräs Polybioksella esiintyvä roomalaiskriittinen puhe.⁴²⁰ Trogus todennäköisesti käytti Polybiosta tässä kohtaa mallina. Mithridateen puheen esikuva puolestaan on selvästi Sallustiukselta löytyvä "Mithridateen kirje".⁴²¹ Kritiikki saattaa pistää lukijan silmään enemmän kuin Polybioksen tai Sallustiuksen teosten kritiikki, koska *Epitoman* lyhyyteen nähden kriittiset puheet vievät suhteellisesti paljon tilaa. Kritiikkiin ei pidä ylireagoida: täytyy pitää mielessä, että viholliskenraalien puheet olivat tärkeä osa tasavallan lopun historiankirjoitusta, ja niiden tarkoitus oli pääasiassa elävöittää tarinaa ja pitää lukijan mielenkiinto yllä.⁴²²

Miksi Justinus sitten on välittänyt omaan teokseensa huomattavan paljon Rooma-

⁴¹⁷ ALONSO-NUÑEZ 1987, 57.

⁴¹⁸ RICHARDSON 1991, passim.

⁴¹⁹ ADLER 2011, 165-167.

⁴²⁰ Polybios 5.103.7-104; 105.4-8. Lisäksi Polybios käytti mielellään sana tekosyy (πρόφασις) kuvaillessaan Rooman aloittamia sotia: Polybios 36.2.

⁴²¹ Sallustius, *Historiae* 4.69.

⁴²² ADLER 2011, 4f, 54-59, 167-169; GRANT 1995, 61f.

kritiikkiä Trogukselta ja jopa pitänyt Mithridateen erittäin vihamielistä puhetta niin tärkeänä, että omien sanojensa mukaan hän sisällytti sen *Epitomaan* sananmukaisena kopiona? Täytyy tässä muistaa, että Justinuksen tarkoitus oli tarjota *exempla* ja hän saattoi olla reetori, joten on ymmärrettävää, jos hän halusi siksi painottaa puheita historioitsijoitakin enemmän. Kritiikin täytyi olla myös hänen aikanaan hyväksyttyä ja yleinen käytäntö historiankirjoituksessa. Ainakin hänen aikalaisensa Dion Kassios sisällytti kriittisiä puheita omaan työhönsä. Lisäksi tasavallan lopusta oli kulunut hänen aikanaan noin 200 vuotta ja *Epitomassa* kuvailluista Roomaa koskevista tapahtumista oli kulunut pisimmillään yli 400 vuotta. Kritisointi luultavasti oli vain hyvä retoriikkaharjoitus ja viihdyttävä esimerkki kaukaisesta menneisyydestä. Jos Rooman imperiumi oli itsestäänselvyys jo Troguksen aikana, niin se oli ollut sitä jo kauan Justinuksen aikana. Samat yllä esitetyt varaukset – yleisö hyväksyi kritiikin ja se kuului lajityyppiin - mielestäni siis pätevät sekä Troguksen että Justinuksen näkökulmasta tarkasteltuna.

Roomalaiset vihaavat kuninkaita

Mithridates kertoo puheessaan myös, että roomalaiset eivät niinkään hyökänneet kuninkaiden kimppuun siksi, että he olisivat tehneet jotain väärää, vaan siksi, että roomalaiset tunsivat itsensä uhatuiksi voimakkaiden kuninkaiden läheisyydessä.⁴²³ Heidän syvä ja periaatteellinen kuningasvihansa johtuisi Mithridateen mukaan siitä, että heitä hävetti niin paljon heidän omat ensimmäiset kuninkaansa, jotka olivat lammaspaimenia, pakolaisia ja orjia.⁴²⁴ Mithridates antaa esimerkkejä kuninkaista, joita roomalaiset olivat kohdelleet kaltoin viime aikoina. Roomalaisten kerrotaan voittaneen Antiokhoksen, Perseuksen ja Vähä-Aasian gallit enemmänkin Eumenes II:n⁴²⁵ joukkojen avulla kuin omiensa ansiosta. Ja kaikesta tästä huolimatta roomalaiset myöhemmin julistivat Eumenes II:n viholliseksi ja kielsivät häntä tulemasta Italiaan. Samoin roomalaiset kuulemma voittivat Hannibalin ja tuhosivat Karthagon Numidian kuninkaan Masinissan avun ansiosta. Edes kun roomalaiset voittivat Jugurthan, eivät he mitenkään kunnioittaneet tämän isoisää, Masinissaa, laittaessaan Jugurthan vankeuteen ja triumfiin.⁴²⁶

⁴²³ *Epitoma* 38.6.1.

⁴²⁴ *Epitoma* 38.6.7.

⁴²⁵ Eumenes II, Pergamonin kuningas vuosina 197-160 ja Rooman liittolainen toisessa Makedoniaissa sodassa Perseusta vastaan sekä sodassa Antiokhosta vastaan.

⁴²⁶ *Epitoma* 38.6.2-6.

Samoin Demetrios väitti puheessaan Filippokselle, että roomalaiset eivät olleet tyytyväisiä pysymään Italiassa, vaan heillä oli hillitön himo hallita koko maailmaa, ja että roomalaiset olivat sodassa kaikkien monarkkien kanssa. Kuulemma roomalaiset olivat hyökänneet Demetrioksen kimppuun vain, koska hän sattui olemaan näiden naapuri: "Ikään kuin olisi rikos kenelle tahansa kuninkaalle olla Rooman valtakunnan rajojen vieressä."⁴²⁷ Molempien kuninkaiden mukaan roomalaiset siis himoitsivat loputtomasti enemmän valtaa ja he vihasivat kuninkaita periaatteesta.

Oliko Troguksen tai Justinuksen tarkoitus siis kritisoida yksinvaltiutta? Sekä Trogus että Justinus elivät aikana, jolloin Roomaa hallitsi yksinvaltiyas. Justinus oli ehkä nähnyt vuoden 193 jaa. kriisin⁴²⁸ ja Trogus eli Rooman ensimmäisen keisarin Augustuksen aikana, vaikka tämä esittikin palauttaneensa tasavallan. *Epitomassa* tarkoitus kuitenkin ei näytä olleen kritisoida Augustuksen yksinvaltaa. *Epitomassa* kuvaillaan Augustusta yksinomaan positiivisessa valossa kuten Liviuksella. Augustuksen esimerkiksi kerrotaan ratkaisseensa Parthian vaikean poliittisen tilanteen viisaasti diplomatialla, ja hänen kerrotaan tuoneen Hispanian villoille ihmisille lait ja sivistyneet elämäntavat.⁴²⁹

Lisäksi Rooman muinaisten kuninkaiden mainitseminen saattoi herättää roomalaisissa lähinnä ylpeyttä, sillä se muistutti Rooman perustamistarusta ja esi-isistä, millä oli tärkeä osuus Augustuksen tasavallanpalauttamispropagandassa.⁴³⁰ Trogus itsekin omisti kokonaisen kirjan alkuperäisessä teoksessaan Rooman kaupungin syntyhistorian ylistämiseen.⁴³¹ Myös muussa roomalaisessa kirjallisuudessa Rooman muinaisia kuninkaita kuvataan usein positiivisesti.⁴³² Tästä saa kuvan, ettei Justinus ei ole täysin tosissaan myöskään väittäessään, että roomalaiset vihaavat kuninkaita. Kaiken lisäksi Mithridateen listaamat lukuisat voimakkaat kuninkaat, jotka roomalaiset ovat historiansa aikana voittaneet, vain korostavat roomalaisten omaa voimakkuutta.

Jos roomalaiset eivät vihanneet omia yksinvaltiaitaan, niin vihasivatko he idän kuninkaita? Yksinvaltiuden ja tasavallan asettaminen vastakkain oli tavallista tasavallan ajan kirjallisuudessa. Esimerkiksi Liviuksella esiintyy kohta, jossa kuningas Perseus väittää,

⁴²⁷ *Epitoma* 29.2.1-6: "quasi nefas esset aliquem regem iuxta imperii eorum terminos esse".

⁴²⁸ Vuoden 193 jaa. aikana käytiin Roomassa sisällissotia, kun yhteensä viisi eri henkilöä nousi valtaan ja syrjäytettiin toinen toisensa perään.

⁴²⁹ ADLER 2011, 55; *Epitoma* 42.5. ja 44.5.8.

⁴³⁰ Hän jopa tilasi runoilija Vergiliukselta eepisen runoelman Rooman perustajasankarista Aeneasta. Myös Livius kirjoitti Rooman kuninkaista ja perustamisesta.

⁴³¹ ADLER 2011, 49; *Epitoma* 43.

⁴³² ERSKINE 1991, 106-120.

että tasavalta ja monarkia olivat luonnostaan vihollisia keskenään, ja että Rooma hyökkäsi systemaattisesti kuninkaiden kimppuun.⁴³³ Se, että vihollispäälliköiden kerrotaan olevan vakuuttuneita siitä, että roomalaiset vihaavat heitä, vahvistaa vain kuvaa sotien välttämättömyydestä. Se viestittää, että vihollispäälliköt ajattelivat automaattisesti Rooman olevan heille vihollinen, eikä Rooma voisi sille mitään. Roomalaiset eivät aluksi kirjoittaneet idän kuninkaista negatiivisesti ja heidän suhteensa kuninkaiden kanssa olivat ystävälliset. Roomalaiset alkoivat demonisoida kuninkaita ja yksinvaltiaita, kun he ensimmäistä kertaa alkoivat laajentaa vaikutusalueitaan samoille alueille kuin roomalaiset. Ensimmäiset tällaiset kuninkaat olivat Filippos ja Antiokhos. Yksinvaltiaita kuvattiin negatiivisesti tasavallan luontaisiksi vihollisiksi, koska se sopi roomalaisten Kreikassa käyttämän vapaus-propagandan kanssa yhteen.⁴³⁴

Vihollisyksinvaltiaita kuvattiin negatiivisesti myös siksi, että poliittisia vastustajia syytettiin mielellään yksinvaltaisista pyrkimyksistä, jotka olivat tasavallalle vaarallista. *Epitoman* kuningasviha-kritiikki ei siis kohdistu Augustukseen vaan mahdollisesti tasavallan lopun kriisiin, jonka aikana Roomassa useat yksityishenkilöt saavuttivat huomattavasti valtaa ja toimivat oman etunsa mukaan. Näitä henkilöitä syytettiin samoista paheista, joita vihollispäälliköihin ja huonoihin yksinvaltiaisiin liitettiin. Tätä on analysoinut Mario TURCHETTI, jonka mukaan yksinvaltioiden vihaus ja siihen liittyvä sanasto oli tärkeässä osassa *optimates* ja *populares*⁴³⁵ -puolueiden välisissä kiistoissa. Tasavallan ajan roomalaiset tunnetusti kammoksuivat yksinvaltiaita, ja sellaisten nousu muiden yläpuolelle pyrittiin tehokkaasti estämään. Syytökset yksinvaltiuden tavoittelusta olivat myös vakavimpien mahdollisten syytösten joukossa, sillä Rooman tasavallan lain mukaan sellainen, joka oli anastanut senaatilta liikaa valtaa itselleen ja pyrki tyranniksi, oli oikeutettua tappaa.⁴³⁶

Vihollispäälliköiden puheiden kritiikki siis kohdistuu jälleen kerran Rooman sisäiseen heikkouteen. Kappaleessa III.3. osoitin, että *Epitomassa* vihollisten puheissa ja niiden ulkopuolella kritisoidaan roomalaisten moraalin heikkenemistä, minkä pelättiin johtavan sekä sotavoiman menetykseen että tasavallan sisältäpäin kumpuavaan tuhoon. Puheissa, joissa kritisoidaan Rooman voimankäyttöä, tulee ilmi sama huoli.

⁴³³ Livius 44.24.1 ff.

⁴³⁴ ERSKINE 1991, 106-120.

⁴³⁵ *Optimates* ja *populares* olivat tasavallan lopulla kaksi vastakkaista puoluetta. *Optimates* oli konservatiivinen ja senaattorisäätyä edustava ylimystöpuolue. *Populares*-nimellä kutsutut poliitikot vetosivat ensisijaisesti kansaan pyrkimättä saamaan kannatusta senaatissa.

⁴³⁶ TURCHETTI 2013, 145-160; ERSKINE 1991, 106-120. Ks. myös sivu 44 ja nootti 191.

Viholliskuninkaat korostavat roomalaisten kuningasvihaa, sillä se muistutti vääränlaisesta voimankäytöstä tasavallan näkökulmasta: oli vaarallista, että kaikki voima ja valta keskittyi yhdelle henkilölle. Myös se johtaisi tasavallan tuhoon sisältä päin. Viholliset kuvaavat Roomaa ahneeksi ja aggressiiviseksi, koska ne ovat yksinvaltiaille ominaisia piirteitä ja seurauksia moraalin korruptiosta. Syytteitä roomalaisten aggressiivisuudesta ei voida ottaa vakavasti pelkästään *Epitoman* epäyhtenäisestä näkökulmasta, mutta se toimi kuitenkin varoituksena tasavallalle haitallisesta käytöksestä. Rooman tasavalta ja kuninkaat olivat luontaisesti vihollisia keskenään, ja roomalaiset tiesivät myös omasta kokemuksestaan, että tasavalta oli monarkiaa parempi. Vihollisten puheet korostavat kahden eri hallitusmuodon voimankäytön erilaisuutta ja varoittavat roomalaisia muuttumasta liikaa vihollispäälliköiden kaltaisiksi.

Kootusti voidaan sanoa, että kaikissa tässä tutkielmassa käsitellyistä Rooma-kriittisissä vihollisten puheissa Rooman voiman heikkenemistä kritisoidaan yhtä systemaattisesti kuin puheiden ulkopuolella. Rooman voimankäyttöä taas kritisoidaan voimakkaasti ainoastaan vihollisten puheissa. Mielestäni kaiken *Epitomassa* esiintyvän Rooma-kritiikin tarkoitus ei ole kritisoida Rooman ulkopolitiikkaa tai epäonnistumista käydä oikeutettua sotaa, vaan kritiikki kohdistuu pääasiassa nopeasti kasvaneen valtakunnan vaarallisuuteen, ekspansionismin tuomiin ulkomaalaisiin vaikutteisiin ja ylellisyyteen ja siitä seuranneeseen roomalaisten tapojen ja moraalin rapistumiseen ja tasavallan lopun sisäiseen kriisiin. Mitä kauemmin roomalaiset olivat kosketuksissa hellenistiseen itään, sen suuremmaksi roomalaisten ahneuskin kasvoi. Itä oli suunnattomien rikkauksien ja sitä seuraavan ahneuden tyyssija. Roomalaisia sanotaan aggressiivisiksi ja ahneiksi, koska se oli luonnollinen seuraus moraalin korruptiosta, joka seurasi Aasian provinssin perustamisesta. Tämä kaikki johti sisäisen yhtenäisyyden hajoamiseen ja yksittäisten henkilöiden liialliseen voimakkuuteen, mistä roomalaisten kuningasvihan kritisointi muistutti. Roomalaiset voittivat sodissa useita ulkomaalaisia yksinvaltiaita, mutta samalla he epäonnistuivat pitämään omat sotapäällikkönsä kurissa.

Vihollisten myönteisessä valossa kuvailu ja roomalaisten kritisointi osoitti ennen kaikkea, että roomalaisetkaan eivät olleet missään nimessä täydellisiä. Loppujen lopuksi vihollisia ei kuitenkaan kuvata varteenotettavina vaihtoehtoina roomalaisten hallinnolle. Rooman tasavalta ja järjestys oli aina parempi kuin vihollispäällikköjen edustama

kaoottinen yksinvalti⁴³⁷. Täytyy myös muistaa aiempi huomio siitä, että mitä voimakkaampia vihollisia Roomalla oli, sitä enemmän kunniaa roomalaiset heidän voittamisestaan saavuttivat. Molemmilla osapuolilla oli siis paljon *virtusta* ja voimaa, mutta roomalaisilla oli sitä enemmän ja he myös käyttivät sitä paremmin ja vastuullisemmin suurista epäkohdistaan huolimatta.

⁴³⁷ YARROW 2006, 284, 319, 332f, 341.

V - JOHTOPÄÄTÖKSET

Lyhyesti viiden sotapäällikön kuvailu *Epitomassa* voidaan tiivistää seuraavasti. Pyrrhosta, Hannibalia, Filipposta, Antiokhosta ja Mithridatesta kuvaillaan *Epitomassa* yleisesti ottaen erittäin voimakkaina ja vaarallisina Rooman vihollisina, jotka haastoivat Rooman tasavallan ja sotavoiman. Pyrrhosta, Hannibalia ja Mithridatesta pidettiin niin voimakkaina, että heitä jopa ylistetään *Epitomassa*. Antiokhos taas toimi yksinomaan negatiivisena esimerkkinä siitä, miten sotavoima menetetään ja miten yksinvaltius on tasavaltaa tehottomampi. Hän toimi myös selkeänä vastakohtana moraalisesti lujille roomalaisille. Filippoksen voimakkuutta ei kuvailla, mutta sen sijaan hänen voimankäyttöään kuvaillaan tarkasti. Hän ja kaikki muutkin sotapäälliköt kuvataan systemaattisesti aggressiivisiksi voimankäyttäjiksi: vaikka joillakin vihollispäälliköistä oli paljon *virtusta*, sotavoimaa ja korkea moraali, niin silti he kaikki käyttivät voimaansa vastuuttomasti ja olivat erittäin sota-isiä. Kaikkien heistä kerrotaan itse aloittaneen vihamielisyydet roomalaisia vastaan. Kuvaus sotapäälliköiden voimasta ja voimankäytöstä heijastelee voimakkaasti Troguksen ja Augustuksen ajan tasavaltapropagandaa ja moraali-ihanteita, jotka Justinus on välittänyt *Epitomaan* muuttamatta niitä olennaisesti.

1. SOTAVOIMA

Pyrrhoksen, Hannibalin ja Mithridateen tarjoamien positiivisten esimerkkien kautta on käynyt selväksi, että *Epitomassa* näiden sotapäällikköjen sotilaallinen voima oli peräisin jumalten suosiosta, synnynnäisestä ja mahdollisesti esi-isiltä peritystä luontaisesta lahjakkuudesta, järkkymättömästä itsekurista, pidättyväsyydestä, määrätietoisuudesta, älykkyydestä, oveluudesta, arvokkuudesta ja näistä seuraavasta kansansuosiosta. Nämä kaikki ominaisuudet olivat myös roomalaisille sotapäälliköille suositeltuja ominaisuuksia, jotka kertoivat korkeasta moraalista: se, jolla oli kaikki nämä ominaisuudet, menestyi sodissa ja saavutti paljon *virtusta*.

Vihollispäälliköiden *virtusta* ja sotavoimaa ylistetään antaumuksella, koska he toimivat Justinukselle moraaliesimerkkeinä, joita roomalaistenkin tulisi noudattaa. Moraalikäsitykset pysyivät hyvin samanlaisina Troguksen ajoilta Justinuksen aikaan asti. Vihollispäälliköiden ylistys myös korosti roomalaisten omaa *virtusta* entisestään: mitä

voimakkaampia roomalaisten vastustajat olivat, sitä voimakkaammaksi roomalaisten *virtus* kasvoi, kun he voittivat vihollisensa. Vihollispäällikköjen ylistys oli hyvin tavallista roomalaisessa historiankirjoituksessa Justinuksen ja Troguksen aikoina ja myös aikaisemmin.

Antiokhos toimii puolestaan hyvin mustavalkoisena malliesimerkkinä siitä, miten sotavoima menetetään moraalinpuutteen vuoksi ja miten sotapäällikön ei pitäisi toimia. Hänellä oli kaikkien yllä lueteltujen hyveiden vastakohtaiset paheet: hän oli laiska ja nautinnonhaluinen, hän oli itsekäs eikä kyennyt yhteistyöhön muiden kanssa ja hän asetti jatkuvasti oman etunsa valtakuntansa edun edelle. Hänen sotavalmistelunsa olivat erittäin epäjärjestelmälliset ja tehottomat. Antiokhoksen kohtaamat roomalaiset käyttäytyivät korostetun eri tavalla: roomalaiset esiintyvät yhtenäisenä rintamana, joka työskentelee tasavallan hyvinvoinnin puolesta. Roomalaiset valmistautuvat sotaan täydellisessä järjestyksessä ja kurinalaisesti eivätkä sorru ahneuteen edes voitettuaan Antiokhoksen.

Roomalaisten moraalin ja *virtuksen* esitetään siis olleen täydellinen ennen Antiokhoksen kohtaamista. Rooman tasavallan ylivoimaisuus pohjautui roomalaisten mielestä *virtukselle*, joka koostui sotavoimasta ja korkeasta moraalista. *Epitomassa* kuitenkin kritisoidaan Antiokhoksen voittamista seurannutta moraalin nopeaa rappiota, joka johtui itäisistä kulttuurivaikutteista. Kritiikki esitetään pääosin Rooman vihollisten puheissa. Aasian provinssista saapuneet rikkaudet korruptoivat *Epitoman* mukaan roomalaisten itsekurin ja pidättyväsyyden, mikä johti sotilaalliseen heikkouteen ja ahneuteen. Se puolestaan johti roomalaisten yhtenäisyyden murenemiseen ja yksittäisten roomalaisten pyrkimykseen saavuttaa valtaa muiden ylitse. Kritiikki siten kohdistuu Rooman sisäiseen heikkouteen, tasavallan lopun kriiseihin ja sen taustoihin. Tällainen tasavallan lopun moraalisen rappion kritisointi ja pohdiskelu oli hyvin yleistä tasavallan lopun ja Augustuksen ajan historiankirjoituksessa. Oli myös hyvin yleistä esittää kritiikki vihollispäälliköiden puheiden avulla.

2. VOIMAN VÄÄRINKÄYTTÖ

Sekä vihollispäälliköillä ja roomalaisilla oli siis huomattavasti hyveitä ja sotavoimaa, vaikka kummallakin osapuolella oli heikkouksia. Mitä tulee tämän sotavoiman käyttöön, siinä suhteen roomalaiset toimivat *Epitoman* mukaan selvästi vastuullisemmin kuin

vihollispäälliköt korkean moraalinsa ansiosta. Kaikki viisi vihollispäällikköä kuvataan luonnostaan aggressiivisiksi. He kaikki haastoivat tarkoituksella riitaa roomalaisten kanssa ja haaveilivat suuresta imperiumista. Vastakohtana vihollispäälliköihin roomalaiset ja heidän tasavaltansa esitetään erittäin rauhanomaisina ja diplomaattisina. Vihollispäälliköt loivat Välimerellä kaaosta ja sortivat heikompiaan, kun taas roomalaiset pyrkivät luomaan järjestystä ja puolustamaan liittolaisiaan. Tämä liittyi vahvasti Augustuksen ajan *pax romana* –propagandaan.

Voiman väärinkäytökset ilmenivät myös epärehellisessä ja epäoikeudenmukaisessa käytöksessä niin vihollisia, liittolaisia kuin omia perheenjäseniä kohtaan. Voimastaan ylimieliset ja vainoharhaiset vihollispäälliköt valehtelivat, kiristivät, huijasivat, turvautuivat salamurhiin ja vakoiluun ja ryöstivät temppeleitä. Monet näistä moraalittomista tavoista vaikuttavat olleen täysin tavallisia kaikille *Epitomassa* kuvatuille vihollispäälliköille. Myös roomalaisten kerrotaan turvautuneen jossain määrin samanlaisiin taktiikoihin kohtaamisissaan näiden vihollispäällikköjen kanssa. Roomalaisten epärehellisyys tosin kuvataan paljon hienovaraisempana kuin vihollispäällikköjen. Se kertoo siitä, kuinka roomalaiset oppivat hellenistisen idän diplomatiakäytännöt ja huomasivat, että pärjätäkseen heidän on osattava toimia vihollistensa tavoin. Se edesauttoi tasavallan murenemistä ja Rooman siirtymistä kohti itsevaltiutta.

Viholliskuninkaille oli ominaista myös väkivalta omia perheenjäseniä kohtaan, mikä roomalaisille kertoi yksinvaltiuden kaoottisuudesta verrattuna tasavaltaan. Augustuksen propagandaan kuului erittäin tärkeänä osana roomalaisen perheen aseman korostaminen osana valtiota. Ei-roomalaiset kuninkaat puolestaan surmasivat vanhempansa, lapsensa, sisaruksensa tai vaimonsa saadakseen itselleen lisää valtaa. Roomalaisten taas ei kerrota koskaan syyllistyneen samanlaiseen. Kuningassuvuissa murhat olivat todella varsin tavallisia ja tarpeellisia keinoja varmistaa oma valta, mutta ne näyttivät roomalaisten mielestä erittäin tuomittavilta, koska ne sotivat roomalaisen perheen ja *patria potestas* –käsitteiden kanssa. Roomalaisille perheen rakenne oli erittäin selkeä ja järkkymätön: perheen pää *paterfamilias* hallitsi kaikkia muita perheenjäseniä niin, että *paterfamiliaalla* oli jopa oikeus surmata heidät. Jokainen roomalainen perhe puolestaan toimi täydellisenä osana Rooman tasavaltaa, joka itsessäänkin oli eräänlainen suuri perhe. Siten järjestelmä piti huolen, etteivät roomalaiset perheenjäsenet pystyneet

eikä heidän myöskään tarvinnut kamppailla toistensa kanssa vallasta samalla tavoin, kuin kuningassuvuissa tehtiin. Viholliskuninkaiden sukumurhia kritisoidaan ankarasti, koska se korostaa Rooman tasavallan järjestelmällisyyttä, oikeudenmukaisuutta ja korkeaa moraalialia ja toisaalta vihollispäällikköjen kaoottista voimaa, jota ei hillinnyt mikään.

Roomalaiset siis kuvataan *Epitomassa* järjestelmällisesti rauhanomaisina. Kuitenkin Mithridateen ja Filippoksen ja joidenkin muiden vihollisten puheissa roomalaisia syytetään päinvastoin erittäin aggressiivisiksi ja ahneiksi. Vihollispäälliköt esitetään roomalaisten uhreina. Puheissa esiintyvä Rooman vallanhimoon kohdistuva kritiikki on erittäin voimakasta, mutta varsin epämääräistä. Kritisointi pohjautuu usein hyvin kaukaisiin esimerkkeihin Rooman historiassa. Kritiikki ei ole myöskään linjassa teoksen yleisen linjan kanssa siitä, että vihollispäälliköt aloittivat sodat. Siksi ajattelen, että Trogus tai Justinus eivät halunneet kritisoida niinkään Rooman ulkopolitiikkaa tai epäonnistumista käydä oikeutettua sotaa. Sen sijaan he luultavasti halusivat elävöittää kertomustaan tarjoamalla vihollispäälliköiden näkökulman, joka eroaa räikeästi roomalaisten näkökulmasta. Filippoksen ja Mithridateen puheet antavat näistä kahdesta kuninkaasta varsin röyhkeän kuvan. Kreikkalaisessa ja roomalaisessa historiankirjoituksessa oli tavallista laatia tällaisia vihamielisiä puheita sotapäälliköille. Se oli myös yleinen retorinen harjoitus, ja Justinus saattoi olla siksi niin kiinnostunut sisällyttämään *Epitomaan* erikoisen paljon kriittisiä puheita.

Puheissa toistuu usein myös väite siitä, että roomalaiset vihaavat kuninkaita. *Epitomassa* ei selvästikään kuitenkaan haluta kritisoida Augustusta tai Rooman omia kuninkaita, sillä heistä puhutaan hyvin positiivisesti. Sen sijaan oli tavallista asettaa vastakkain Rooman tasavalta ja idän yksinvaltiaat ikään kuin luonnollisina vihollisina. Se korostaa sotien välttämättömyyttä, kun vihollispäälliköiden kerrotaan ajatelleen, että roomalaiset vihaavat heitä. Kuninkaiden tai yksinvaltiaiden kuvaaminen tasavallan vihollisina liittyi myös Rooman omiin sisäisiin ongelmiin: tasavallan loppuaikana järjestelmän tasapaino järkkäyi ja lopulta mureni, sillä yksittäiset roomalaiset alkoivat saavuttaa enemmän valtaa kuin kollegansa. Kun tällaisia henkilöitä vastaan haluttiin hyökätä, jotta tasapaino säilyisi, heitä usein syytettiin yksinvaltiaaksi pyrkimisistä ja heihin liitettiin samanlaisia ominaisuuksia kuin idän yksinvaltiaisiin. *Epitomassa* Rooman aggressiivisuuden ja kuningasvihan kritisointi siis mielestäni tulee liittää yleiseen huoleen tasavallan lopun sisäisistä kriiseistä ja moraalin sekä Rooman sotavoiman

heikkenemisestä. Se sopii myös Augustuksen propagandaan, jossa tämä esitti palauttaneensa Rooman tasavallan entisille vahvoille perustoilleen.

3. *EPITOMA* LÄHTEENÄ

Tässä tutkimuksessa on käynyt ilmi, että *Epitoma* sisältää erittäin runsaasti Troguksen ja Augustuksen ajalle tyypillisiä ajatuksia. *Epitoma* on kuitenkin epäilyksettä Justinuksen kirjoittama, ja siksi siinä näkyy vahvasti kirjoittajansa mielenkiinto retoriikkaan, tyyliin ja mielenkiintoiseen tarinaan. Siksi *Epitomasta* puuttuu historiallinen tarkkuus ja laajuus, jollaista Troguksen alkuperäisen teoksen voimme olettaa sisältäneen *Epitomaa* enemmän: Troguksen teoksella oli erittäin hyvä maine. Justinus on kuitenkin välittänyt *Epitomaan* vahvasti vaikkakin katkonaisesti Augustuksen ajalle tyypillisiä pohdintoja Rooman tasavallan lopusta, sotavoimasta ja moraalista. Hän luultavasti koki ajatukset ajankohtaisiksi myös omalla ajallaan, sillä roomalaisten moraalikäsitteet eivät juuri muuttuneet keisariajalle siirryttäessä. Augustuksen ajan propagandaa on välittynyt *Epitomaan* mahdollisesti sivutuotteena Justinuksen poimiessa alkuperäisestä teoksesta kiinnostavia moraaliesimerkkejä.

Epitoma siis entisestään vahvistaa sitä, mitä tiedämme roomalaisten näkemyksistä tasavallasta, voimakkaista vihollisistaan, sotilaallisesta voimasta ja moraalikäsitteistä. *Epitoman* näkökulma on kuitenkin erityisen kiinnostava, kun halutaan tutkia nimenomaan kuvauksia itäisen ja eteläisen Välimeren sotapäälliköistä ja kuninkaista: teos keskittyy täysin heihin ja roomalaiset mainitaan vain, kun se on relevanttia näiden päälliköiden kannalta. *Epitoma* tarjoaa arvokkaan lisän ja toisinaan muista roomalaislähteistä hieman erilaisen kuvauksen erityisesti Mithridateen, Antiokhoksen ja Filippoksen elämiin. *Epitoma* sisältää myös joitain varsin uniikkeja ajatuksia Rooman sisäisistä heikkouksista ja tasavallan murenemiseen johtaneista tapahtumista. Nämä ajatukset tulevat esille etenkin vihollispäälliköiden puheissa, joita *Epitomassa* on erityisen paljon sen pituuteen nähden.

Näen *Epitoman* hedelmällisenä lähteenä myös monenlaiselle muulle tutkimukselle. Kenen tahansa, joka tutkii esimerkiksi Aleksanteri Suuren valtakunnan, Makedonian, Egyptin tai seleukidivaltakunnan historiaa kannattaisi tutustua *Epitomaan*. Etnografisista kuvauksista kiinnostuneille *Epitoma* voisi olla loistava lähde skyyttien ja parthialaisten osalta. Ne, jotka tutkivat naisten kuvauksia antiikin kirjallisuudessa, löytävät

Epitomasta runsaasti kuvauksia erilaisten kuningattarien ja prinsessojen toimista. Myös ne, jotka haluavat tutkia puheita antiikin historiankirjoituksessa, löytävät *Epitomasta* paljon materiaalia. Ehkä nyt, kun Troguksen ja Justinuksen välistä suhdetta ymmärretään paljon paremmin kuin 30 vuotta sitten ja identiteetin- sekä toiseudentutkimuksen suuntauksset ovat pinnalla, historiantutkijat pitävät yhä useammin myös *Epitoma*a tutkimisen arvoisena lähteenä.

VI - KIRJALLISUUS

Alkuperäislähde

M. Iuniani Iustini Epitoma historiarum Philippicarum Pompei Trogi : accedunt prologi in Pompeium Trogum / post Franciscum Ruehl iterum edidit Otto Seel. Stutgardiae : B. G. Teubner, 1972.

Tutkimuskirjallisuus

ADLER, Eric 2011: *Valorizing the Barbarians. Enemy Speeches in Roman Historiography*. University of Texas Press.

ALONSO-NÚÑEZ, J. M. 1987: An Augustan World History: The 'Historiae Philippicae' of Pompeius Trogus. *Greece & Rome, Second Series, Vol. 34, No. 1 (Apr. 1987)*. Cambridge University Press. 56-72.

ANDERSON, Graham 1993: *The Second Sophistic. A Cultural Phenomenon in the Roman Empire*. Routledge.

AUSTIN, M.M. 1986: 'Hellenistic Kings, War and the Economy'. *The Classical Quarterly, New Series, Vol. 36 no. 2 (1986)*. 450-466.

BADIAN, Ernst 1976: *Roman Imperialism in the Late Republic* (Second edition. First published in 1968). Cornell University Press.

BALLESTEROS PASTOR, Luis 2013: *Pompeyo Trogo, Justino y Mithridates. Comentario al Epítome de las Historias Filípicas (37,1,6 – 38,8,1)*. Georg Olms Verlag.

BARTLETT, Brett 2014: 'Justin's *Epitome*: The Unlikely Adaptation of Trogus' World History'. *Histos 8 (2014)*. 246–83.

BENESS, Lea & HILLARD, Tom 2013a: 'Rei militaris virtus ... orbem terrarum parere huic imperio coegit: The transformation of Roman imperium'. *A Companion to Roman Imperialism* by Hoyos, Dexter (eds.). Brill. 141-153.

BRIZZI, Giovanni 2011: *Metus punicus. Studi e ricerche su Annibale e Roma*. Angelini editore.

- BROWNING, Robert 1982: 'Part VI: Later Principate'. *The Cambridge History of Classical literature II - Latin literature* by E.J. Kenney & W.V. Clausen (eds.). Cambridge University Press. 683-773.
- CONTE, Gian Biagio 1994: *Latin Literature. A History*, revised by D. Fowler & G. W. Most (Original Italian edition: Letteratura latina. Manuale storico dalle origini alla fine dell'impero romano, Firenze 1987). Baltimore. London.
- DALBY, Andrew 2000: *Empire of Pleasures. Luxury and indulgence in the Roman world*. Routledge.
- DEVELIN, Robert 1994: Introduction. *Iustinus, Marcus Iunianus: Epitome of The Philippic History of Pompeius Trogus / Justin* ; translated by J. C. Yardley ; with an introduction and explanatory notes by R. Develin. Scholars Press.
- DUNKLE, J. Roger 1971: 'The Rhetorical Tyrant in Roman Historiography: Sallust, Livy and Tacitus'. *The Classical World* vol. 65 no. 1 (1971). 12-20.
- DUNKLE, J. Roger 1967: 'The Greek Tyrant and Roman Political Invective of the Late Republic'. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, vol. 98 (1967). 151-171.
- ECKSTEIN, Arthur 2013: 'Hegemony and Annexation beyond the Adriatic'. *A Companion to Roman Imperialism* by Dexter Hoyos (ed.). Brill. 79-97.
- ECKSTEIN, Arthur 2008: *Rome enters the Greek East*. Blackwell Publishing.
- EDWARDS, Catharine 2007: *Death in Ancient Rome*. Yale University Press.
- EDWARDS, Catharine 1993: *The Politics of Immorality in Ancient Rome*. Cambridge University Press.
- ERSKINE, Andrew 2013: 'How to Rule the World: Polybius Book 6 Reconsidered'. *Polybius and his world. Essays in memory of F.W. Walbank* by Bruce Gibson & Thomas Harrison (eds.). Oxford University Press. 231-245.
- ERSKINE, Andrew 1991: 'Hellenistic Monarchy and Roman Political Invective'. *The Classical Quarterly, New Series*, Vol. 41, No. 1 (1991). 106-120.

GABRIELSEN, Vincent 2008: 'Provincial Challenges to the Imperial Centre in Achaemenid and Seleucid Asia Minor'. *The Province Strikes Back. Imperial Dynamics in the Eastern Mediterranean* by Björn Forsén & Giovanni Salmeri (eds.). Suomen Ateenan -Instituutin säätiö. 15-44.

GAUGHAN, Judy E. 2010: *Murder Was Not a Crime : Homicide and Power in the Roman Republic*. University of Texas Press.

GOODYEAR, F.R.D. 1982: 'On the Character and Text of Justin's Compilation of Trogus'. *The Proceedings of the African Classical Associations 16 (1982)*. 1-24.

GRAINGER, John D. 2002: *The Roman War of Antiochos the Great*. Brill.

GRANT, Michael 1995: *Greek and Roman historians. Information and Misinformation*. Routledge.

GRUEN, Erich S. 1992: *Culture and national identity in Republican Rome*. Cornell University Press.

GRUEN, Erich S. 1984: *The Hellenistic World and the Coming of Rome*. University of California Press.

HALL, Edith 1989: *Inventing the barbarian: Greek self-definition through tragedy*. Clarendon Press.

HALL, Stuart 1999: *Identiteetti*. Suomentanut ja toimittanut Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Vastapaino.

HAMMOND, Nicholas Geoffrey Lemprière 1983: *Three historians of Alexander the Great : the so-called vulgate authors, Diodorus, Justin and Curtius*. Cambridge University Press.

HARRIS, William V. 2006: *War and Imperialism in Republican Rome, 327–70 BC*, with a new preface and additional bibliography (reprinted 1st edition 1979). Clarendon Press.

HARTOG François 1988: *The Mirror of Herodotus. The Representation of the Other in the Writing of History* (Original French edition: *Le Miroir d'Hérodote: Essai sur la représentation de l'autre*, 1980). Translated by Janet Lloyd. University of California Press.

- HENRICHS, Albert 1995: 'Graecia Capta: Roman Views of Greek Culture'. *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 97, *Greece in Rome: Influence, Integration, Resistance* (1995). 243-261.
- HILLARD, Tom & BENESS, Lea 2013b: 'Choosing friends, foes and fiefdoms in the second century BC'. *A Companion to Roman Imperialism* by Dexter Hoyos. Brill. 127-140.
- HOPE, Valerie M. 2009: *Roman Death*. Continuum.
- HOYOS, Dexter 2013: 'Introduction'. *A Companion to Roman Imperialism* by Dexter Hoyos. Brill. 1-19.
- HUANG, Yang 2007: 'Orientalism in the Ancient World: Greek and Roman Images of the Orient from Homer to Virgil'. *Waseda University's Bulletin of the Institute for Mediterranean Studies* (no. 5, 1.3.2007) http://www.waseda.jp/pri-med_inst/bulletin/bull05/05_15hua.pdf (30.1.2015). 115-129.
- HÄGG, Tomas 2012: *The Art of Biography in Antiquity*. Cambridge University Press.
- HÄNNINEN, Marja-Leena 2013: 'Vihollinen ja sankari: Hannibal roomalaisten mielikuvissa'. *Vieras, outo, vihollinen : toiseus antiikista uuden ajan alkuun*. Marja-Leena Hänninen (toim.). Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 53-71.
- IGGERS, Georg G. 2005: *Historiography in the Twentieth Century: from scientific objectivity to the postmodern challenge*, with a new epilogue by the author. Wesleyan University Press.
- ISAAC, Benjamin 2004: *The Invention of Racism in Classical Antiquity*. Princeton University Press.
- JAL, Paul 1987: 'A Propos des Histoires Philippiques: quelques remarques', *Revue des Études Latines* 65 (1987). 194-209.
- KALLET-MARX, Robert Morstein 1995: *Hegemony to Empire. The Development of the Roman Imperium in the East from 148 to 62 B.C.* University of California Press.
- KENNEY, E.J. 1982: 'Books and readers in the Roman World' in Part I: Readers and critics.' *The Cambridge History of Classical literature II - Latin literature* eds. by E.J. Kenney & W.V. Clausen (eds.). Cambridge University Press. 3-32.

- KRAMER, Lloyd S. 1989: 'Literature, Criticism, and Historical Imagination: The Literary Challenge of Hayden White and Dominick LaCapra'. *The New Cultural History* by Lynn Hunt (ed.). University of California Press. 97-128
- LAMPINEN, Antti 2013: *Istae contra omnium religiones. Characterizing Northern Barbarian Religiosity in the Graeco-Roman Literary Tradition from Hellenism to the Later Principate*. Suomen Yliopistopaino.
- LEVENE, D.S. 2010a: *Livy on the Hannibalic War*. Oxford University Press.
- LEVENE, D.S. 2010b: 'Pompeius Trogus in Tacitus' Annals'. *Ancient Historiography and its Contexts: Studies in Honour of A.J. Woodman*, by Christina S. Kraus, John Marincola & Christopher Pelling (eds.). Oxford University Press. 294-311.
- LEVENE, D.S. 2007: 'Roman Historiography in the Late Republic'. *A companion to Greek and Roman historiography* by John Marincola (ed.). Oxford : Blackwell Publishing. 275-289.
- LUCIDI, Filippo 1975: 'Nota ei prologi delle historiae philippicae di pompeo trogo'. *Rivista di cultura classica e medioevale* 17, numeri 1-2 (1975). Edizioni dell'ateneo Roma. 173-80.
- MARINCOLA, John 2007: 'Speeches in Classical Historiography'. *A companion to Greek and Roman historiography*, by John Marincola (ed.). Oxford: Blackwell Publishing. 118-132.
- MCDONNELL, Myles 2006: *Roman Manliness. Virtus and the Roman Republic*. Cambridge University Press.
- MCGING, B.C. 1986: *The Foreign Policy of Mithridates VI Eupator, King of Pontus* (Mnemosyne, Supplements: 89). Brill Academic Publishers.
- MEHL, Andreas 2011: *Roman Historiography: an introduction to its basic aspects and development*. Translated by Hans-Friedrich Mueller. (Original German title *Römische Geschichtsschreibung*, 2001). Blackwell introductions to the classical world 11. Wiley-Blackwell.
- MOMIGLIANO, Arnaldo 1975: *Alien Wisdom: The Limits of Hellenization*. Cambridge University Press.

- NICOLAI, Roberto 2007: 'The Place of History in the Ancient World'. *A companion to Greek and Roman historiography*, by John Marincola (ed.). Oxford: Blackwell Publishing. 13-26.
- NOREÑA, Carlos F. 2009: 'The Ethics of Autocracy in the Roman World'. *A Companion to Greek and Roman Political Thought* by Ryan K. Balot (ed.). Blackwell Publishing Ltd. 266-279.
- PANDEY, B. Nandini 2013: 'Caesar's Comet, the Julian Star, and the Invention of Augustus'. *Transactions of the American Philological Association* 143 (2013). 405–449.
- PYY, Elina 2014: *Feminam et arma cano. Gender and Roman Identity in War-Centred Epic of the Early Principate*. Suomen Yliopistopaino.
- RAMSEY, John. T. 2007: 'A Catalogue of Greco-Roman Comets from 500 B.C. to A.D. 400'. *Journal for the History of Astronomy*, volume 38 number 2 (2007). 175-197.
- RICHARDSON, J.S. 1991: 'Imperium Romanum: empire and the language of power'. *The Journal of Roman Studies*, Vol. 81 (1991). 1-9.
- ROSENSTEIN, Nathan 1990: *Imperatores Victi. Military Defeat and Aristocratic Competition in the Middle and Late Republic*. University of California Press.
- RZEPKA, Jacek 2013: 'Monstrous Aetolians and Aetolian Monsters-A Politics of Ethnography?'. *Ancient Ethnography. New Approaches* by Eran Almagor and Joseph Skinner (eds.). Bloomsbury. 117-129.
- SAID, Edward W. 1979: *Orientalism*. Vintage Books.
- SANTANGELO, Federico 2007: *Sulla, the elites and the empire: a study of Roman policies in Italy and the Greek east*. Brill.
- SARASTI-WILENIUS, Raija 2007: 'Historiankirjoitus'. *Kirjallisuus antiikin maailmassa*, Kivistö, Riikonen, Salmenkivi, Sarasti-Wilenius (toim.). Teos. 382-407.
- SCHETTINO, Maria Teresa 2009: 'Pyrrhos en Italie: la construction de l'image du premier ennemi venu de l'Orient grec', *Pallas 79, Revue D'Études Antiques, Sicile antique – Pyrrhus en Occident*. Presses Universitaires du Mirail. 173-184.

SEEL, Otto 1972: johdanto *teoksessa M. Iuniani Iustini Epitoma historiarum Philippicarum Pompei Trogi : accedunt prologi in Pompeium Trogum / post Franciscum Ruehl iterum* edidit Otto Seel. Stutgardiae : B. G. Teubner.

SHELDON, Rose Mary 2005: *Intelligence Activities in Ancient Rome. Trust the Gods, but Verify.* Frank Cass.

SHERWIN-WHITE, A.N. 1984: *Roman foreign policy in the East 168 B.C. to A.D. 1.* Duckworth.

SHERWIN-WHITE, A.N. 1977: 'Roman involvement in Anatolia, 167-88 B.C.'. *The Journal of Roman Studies*, Vol. 67. 62-75.

STADTER, Philip 2007: 'Biography and History'. *A companion to Greek and Roman historiography*, by John Marincola (ed.). Oxford: Blackwell Publishing. 528-540.

STEEL, C.E.W. 2001: *Cicero, Rhetoric and Empire.* Oxford University Press.

SWAIN, J.W. 1940: 'The Theory of the Four Monarchies: Opposition History under the Roman Empire'. *Classical Philology* 35 (1940). 1-21.

SYED, Yasmin 2005: 'Romans and the Others'. *A companion to Latin literature* by Stephen Harrison (ed.). Blackwell. 360-371.

TURCHETTI, Mario 2013: *Tyrannie et tyrannicide de l'Antiquité à nos jours.* Classiques Garnier.

YARDLEY, J.C. 2003: *Justin and Pompeius Trogus: a study of the language of Justin's Epitome of Trogus.* University of Toronto.

YARDLEY, J.C. & HECKEL, Waldemar 1997: *Justin. Epitome of the Philippic History of Pompeius Trogus.* Clarendon press.

YARROW, Liv Mariah 2006: *Historiography at the End of the Republic. Provincial Perspectives on Roman Rule.* Oxford University Press.

Käytetyt piirtokirjoituskokoelmat

Orientis Graeci inscriptiones selectae : supplementum sylloges inscriptionum Graecarum / edidit Wilhelmus Dittenberger. Lipsiae : S. Hirzel, 1903-05.